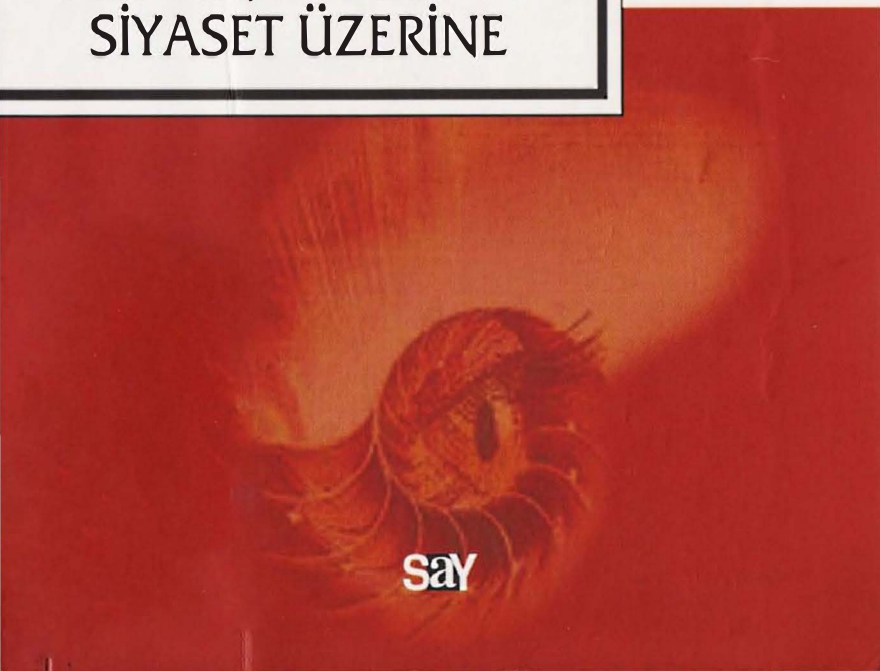

SCHOPENHAUER

HUKUK, AHLAK VE SİYASET ÜZERİNE

Toplu Eserleri - 6

SAY

HUKUK, AHLAK VE SİYASET ÜZERİNE

Arthur Schopenhauer
(d. 1788, Danzig - ö. 1860, Frankfurt am Main)

Ünlü Alman filozofu. 1813'te Jena'da *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom Zureichender Grunde* (Yeterli Sebebin Dörtlü Kökü) adlı bir tez savundu ve 1818'de büyük eseri *Die Welt als Wille und Vorstellung*'u (İstenç ve Tasarım Olarak Dünya) yayımlandı. Berlin Üniversitesi'nde doçent (1820) oldu; 1831'de öğretim üyeliğinden ayrılarak Frankfurt'ta münzevi bir hayat yaşadı; alaycı ve nükteli eserleri arasında, *Über den Willen in der Natur* (Tablatta İrade Üstüne) (1836), *Über die Freiheit des Mensch-lichen Willens* (İnsan İradesinin Hürriyeti Üstüne) (1839), *Die beiden Grundprobleme der Ethik* (Ahlakın İki Temel Meselesi) (1841), *Parerga und Paralipomena* (1851) yer alır. İki eseri de ölümünden sonra yayımlandı: *Hayatta Sağduyu Üstüne Özdeyişler* ve *Düşünceler ve Parçalar.*

Schopenhauer felsefesi, hem Kant idealizmine hem de Hint filozoflarına dayanır. Bütün doktrinini, özneyi de nesneyi de kapsayan tasavvur (Vorstellung) ve irade gücü kavramı üstüne kurar. Dünya bir tasavvurdur yani o akılda tasavvur edildiğinden başka bir şekilde düşünülemez *(idealizm).* Schopenhauer, bu fenomenler dünyasının dayanağına, "irade" (istenç) adını verir ve her kuvveti bir irade olarak görür *(iradecilik).* Bu irade varlıklarda, yaşama isteği veya yok etme sebeplerine karşı direnme ve onlara hâkim olma eğilimi olarak belirir. Zekâ bile yaşama isteğinin hizmetindedir; bununla birlikte, insan, her yaşantıda ve çabada kötülük ve acının bulunduğunu anlayınca, yaşama isteğinden kendini gene zekâ yoluyla kurtarabilecektir. Bu, hayat şartlarının karamsar bir analizidir ve Schopenhauer, kendisine ün sağlayan keskin zekâsını ve acı belâgatini bu konuda ortaya koymuştur. Ona göre, inkâr eden cinsel perhiz, tutkularla isteklerin gürültülü çağlayanını kurutan çilecilik yoluyla yapılmalıdır. Schopenhauer'in ahlakı, insanların özdeşliğinden ileri gelen acıma duygusuna dayanır.

Arthur Schopenhauer

Hukuk, Ahlak ve Siyaset Üzerine

Çeviren:
Ahmet Aydoğan

SAY
İstanbul

Say Yayınları
Schopenhauer / Toplu Eserleri 6

Hukuk, Ahlak ve Siyaset Üzerine

ISBN 978-975-468-793-4

Özgün adı: Parerga und Paralipomena,
Bd. II; Kap. VIII: *Zur Ethik.*
Kap. IX: *Zur Rechtslehre und Politik.*

Çeviren: Ahmet Aydoğan

Baskı: Lord Matbaacılık & Kâğıtçılık
Davutpaşa Cad. Davutpaşa Matbaacılar Sitesi
No: 103/430 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 674 93 54

1. baskı: Say Yayınları, İstanbul, 2009

13 12 11 10 09 5 4 3 2 1

© Say Yayınları
Ankara Cad. 54 / 12 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) - 512 21 58 • Faks: (0212) - 512 50 80
web: www.sayyayincilik.com
e-posta: sayyayinlari@ttmail.com

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 54 / 4 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) - 528 17 54 • Faks: (0212) - 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com
Online satış: www.saykitap.com

İÇİNDEKİLER

AHLAK ÜZERİNE..... 11
HUKUK VE SİYASET ÜZERİNE..... 81

Ahlaki–manevi araştırmalar maddi araştırmalardan ve genel olarak bütün diğerlerinden kıyas kabul etmez ölçüde daha önemlidir; bu durum söz konusu araştırmaların neredeyse doğrudan kendinde şey ile yani onun tezahürüyle ilgili olmasından ileri gelir. O bu tezahürün içinde, doğrudan bilginin ışığıyla keşfedildiğinde, doğasını *irade* olarak açığa vurur. Buna karşılık maddi gerçekler bütünüyle tasarım-tasavvur (*Vorstellung*)* yani fenomen alanında kalır ve sadece iradenin en aşağı tezahürlerinin kendilerini tasarımda yaşaya uygun biçimde nasıl dışa vurduklarını gösterir. Ayrıca dünyanın *maddi* açıdan düşünülüp değerlendirilmesi, ne kadar başarılı olsa ve ne kadar ileri götürülse de sonuçları bakımından bize teselli sunmaz; böyle bir teselli ancak ahlaki-manevi açıdan bulunabilir; çünkü burada bizim iç doğamızın derinlikleri kendisini düşünceye açar.

Benim felsefem ahlaka tam ve bütün haklarını sunan yegâne felsefedir; çünkü insanın gerçek doğası eğer onun kendi *irade*siyse, dolayısıyla o en kesin anlamda kendi eseriyse eğer, onun işleri gerçekte ona aittir ve ona izafe edilir. Buna karşılık her ne zaman ki bir başka kökene sahiptir ya da kendisinden farklı bir varlığın eseridir onun her türlü kusuru o kökene ya da kendisini meydana getiren ne ise ona yüklenir. Çünkü *operari sequitur esse.*[1]

Sokrates'ten bu yana felsefenin sorunu dünya fenomenini meydana getiren ve neticede onun doğasını belirleyen güç ile mizaç ya da karakterin ahlakiliğini birleştirmek

* Köşeli parantez içindeki açıklama ve dipnotlar çevirmene aittir.

1 (: Ne yaptığımız ne olduğumuzdan ileri gelir.)

ve dolayısıyla *maddi* dünyanın temeli olarak manevi bir dünya düzeni tesis etmek olmuştur. Teizm (tanrıcılık) bunu çocukça bir tarzda çözmüştür ve olgun, erişkin insanları tatmin etmekten uzaktır. Bu yüzden panteizm (tümtanrıcılık) her ne zaman bu sorunu çözmeye yeltense, kendisini onun karşısına yerleştirmiş ve doğanın kendi içinde kendisini ortaya çıkaran gücü taşıdığını kanıtlamaya çalışmıştır. Ne var ki bu durumda zorunlu olarak ahlakı bir tarafa bırakmak gerekiyordu. Gerçi Spinoza'nın sofistik yöntemlerle onu şurada burada muhafaza etmeye çalıştığı doğrudur ama çoğu kez ondan bütünüyle vazgeçer ve şaşırtan hatta öfkelendiren bir cüretkarlıkla doğru ile yanlış ve genel olarak iyi ile kötü arasındaki ayrımın salt ananevi bir ayrım ve dolayısıyla kendi başına bunun boş ve anlamsız olduğunu açıklar (sözgelimi, *Eth.* IV., XXXVII, 2). Spinoza iki yüzyıldan fazla hak etmediği bir ihmali göğüsledikten sonra kanaat (sanı) sarkacının salınımının yol açtığı tepkiyle bu yüzyılda yeniden saygı görmeye başladı. Her türlü tümtanrıcılık nihayetinde ahlakın talepleriyle ve ardından dünyanın sefalet ve ıstırabıyla devrilecektir. Eğer dünya Tanrının bir tecellisi ise o zaman insanın hatta hayvanın yaptığı her şey aynı derecede tanrısal ve kusursuzdur; hiçbir şey kınanamaz, eleştirilemez ve herhangi bir şey diğerinden daha fazla övgüye ya da yergiye layık değildir: dolayısıyla ahlak yoktur.

O nedenle günümüzün yeniden canlanan Spinozacılığı ve dolayısıyla tümtanrıcılığı sonucunda ahlak meselesinin ele alınma tarzı öylesine dibe vurmuş ve o kadar sığlaşmıştır ki ondan geriye sadece, insan varoluşunun nihai amacının kendisine dayandığı varsayılan düzgün bir kamu ve aile yaşamı ile ilgili öğretiler bütünü kalmıştır, ki (gösterilen bu hedef) yöntemli, düzenli, eksiksiz, halinden memnun, rahat bir *philister*likten[2] başka bir şey değildir.

2 (Tabir için dizinin dördüncü kitabına, *Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine*, I. Bölüme bakınız.)

Tümtanrıcılık elbette böylesi sığ saçmalıklara götürmedi ama bunun tek nedeni (*e quovis ligno fit Mercurius*'in arsızca kötüye kullanılmasıyla)[3] Hegel gibi sıradan kafaya sahip bir adamın iyi bilinen yöntemlerle haksız yere büyük bir filozof olarak takdim edilmesi ve ilk başta aklı çelinmişlerden, daha sonra sadece ahmaklardan ibaret olan çömezler sürüsünün onun tantanalı sözlerinin büyüsüne kapılmasıydı. İnsan aklına yapılan bu tür hakaretler cezasız kalamazdı; tohum yeşerdi ve filizlendi.

Bunun ardından yine aynı ruhla ahlakın konusunun tek tek insanların değil fakat halk kitlelerinin davranışları olması gerektiği ve ancak bunun onun adına layık bir tema olduğu ileri sürüldü. Hiçbir şey en sığ gerçekçilik üzerine oturan bu görüşten daha akıl almaz ve saçma olamaz. Çünkü her insan tekinde bütün bölünmemiş yaşama iradesi, kendinde şey ortaya çıkar ve küçük evren büyük evrene benzer. Kitlelerin her bir insan tekinden daha fazla bir cevheri ya da muhtevası yoktur. Ahlakta sorun eylem ve sonuçla ilgili sorun değil fakat *istemeyle* ilgili sorundur ve istemenin kendisi sadece insan tekinde gerçekleşir. Sadece fenomen planında varolan ulusların kaderi değil fakat insan tekinin kaderi ahlaken belirlenir. Uluslar gerçekte soyutlamalardan ibarettir; gerçekten varolan sadece insan tekleridir. Şu halde tümtanrıcılık ahlakla bu şekilde ilgilidir. Fakat dünyanın ıstırap ve sefaleti *teizm* ile de uyumlu değildir; bu sebepten ötürüdür ki her türlü hile, kaçamak, bahane ve *teodise*den yardım aramış ama bunlar önü alınamaz biçimde Hume ve Voltaire'in temellendirmelerine yenik düşmüştür. Fakat tümtanrıcılık dünyanın kötü yanı karşısında bütünüyle savunulamazdır. Dolayısıyla dünyayı ancak bütünüyle *dışarıdan* ve münhasıran *maddi* açıdan değerlendirip her zaman kendisini yenileyen eşyanın düzeninden ve böylece bütünün nispi yok olmazlığından başka bir şeyi göz önünde bulundurmadığımızda belki dünyanın, ama yine de ancak simgesel olarak, bir tanrı

3 (: Bir tanrının kazınabileceği bir tahta parçası.)

olduğunu ilan etmek mümkün olabilir. Fakat içeri girildiğinde ve dolayısıyla buna ilave olarak, hâkim olan yoksulluk, sefalet ve ıstırap, anlaşmazlık, günahkârlık, alçaklık ve saçmalık ile birlikte *öznel* ve *manevi* taraf göz önünde bulundurulduğunda, çok geçmeden dehşetle farkına varılır ki bir kimsenin tasavvur edilebileceği en son şey bir tanrı tecellisidir.

Ne var ki doğada işleyen ve faal halde olan gücün bizdeki *irade*yle aynı şey olduğunu gösterdim ve bilhassa "*Ueber den Willen in der Natur*"da kanıtladım. Bu şekilde dünyanın manevi düzeni dünya fenomenini meydana getiren güçle doğrudan bağlantı içine sokulur. Çünkü *iradenin fenomenal görünüşü* onun varoluş tarzına tam olarak denk düşmelidir. *Die Welt als Wille und Vorstelhung,* I. Cilt, § 63, § 64'de verilmiş olan sonsuz adalet açıklaması bunun üzerine oturur; ve her ne kadar kendi gücüyle varlığını sürdürse de dünya baştan sona *manevi* bir eğilimi kabul eder. Dolayısıyla Sokrates'in döneminden itibaren tartışılan sorun şimdi ilk kez gerçekten çözülmüş ve düşünen aklın manevi-ahlaki olana yönelmiş talebi tatmin olmuş olmaktadır. Fakat geride çözülmemiş soru bırakmayan bir felsefe ortaya koyduğumu asla ileri sürmedim. Bu anlamda felsefe gerçekte imkânsızdır; bu her şeyi bilen bilim olurdu. Fakat *est quad am prodire tenus, si non datur ultra,*[4] düşünmenin nüfuz edebileceği şeyin bir sınırı vardır ve o *belli bir yere kadar* varoluşumuzun gecesini aydınlatabilir, her ne kadar ufuk her zaman karanlık kalırsa da. Ortaya koyduğum öğreti kendisini kendi tezahüründe olumlayan ya da yadsıyan yaşama iradesiyle bu sınıra erişti. Ancak bunun ötesine gitmeyi istemek benim gözümde atmosferin ötesine uçmayı istemekten farksızdır. Burada durmalıyız, her ne kadar çözülmüş olanlardan yeni sorunlar ortaya çıkacaksa da. Ayrıca yeter sebep ilkesinin fenomenle sınırlı olduğuna işaret etmeliyiz; benim bu ilke üzerine daha 1813'de yayınlanmış olan ilk denememin konusu buydu.

4 (: Her ne kadar daha öteye gidilemese de gidilebilecek yerin bir sınırı vardır.)

AHLAK ÜZERİNE*

* *Parerga und Paralipomena,* Bd. II, Kap. VIII: *Zur Ethik.*

Maddi dünyanın gerçekleri çok fazla harici önem taşıyabilir fakat söz konusu olan deruni anlam ise bu bakımdan hiçbir kıymeti harbiyeleri yoktur. Bu sonuncusu münhasıran zihni ve ahlaki dünyaya ait gerçeklerin ayrıcalığıdır, ki temel fikir olarak içlerinde iradenin nesnelleşmesinin en yüksek aşamalarını barındırırlar, halbuki maddi gerçekler bu nesnelleşmenin en aşağı merhalesi itibariyle onunla ilgilidir. Sözgelimi şimdiye kadar safi bir tahminden ibaret olan şeyin hakikatini, yani ekvatorda termoelektriği (ısıl elektiriği) güneşin meydana getirdiği, bunun küresel manyetizmayı hâsıl ettiği, keza bu manyetizmanın da *aurora borealis*in[5] nedeni olduğunu tespit edebilseydik, bütün bunlar haricen büyük önemi olan, fakat deruni bakımdan hiçbir anlamı olmayan gerçeklerden öteye gitmezdi. Diğer taraftan deruni anlamı olan misaller, sadece bütün büyük ve hakiki felsefe sistemlerince değil her güzel tragedyanın felaketiyle hatta ahlaki ve gayri ahlaki en uç açılımları itibariyle insan davranışının, dolayısıyla onun iyi ve kötü karakterinin gözlemlenmesiyle ortaya çıkarılır. Çünkü bütün bunların hepsinde fenomenal tezahürü dünya olan hakiki öz açığa çıkar,[6] ve nesnelleşmesinin en yüksek aşamasında en iç tabiatını gün ışığına çıkarır.

* * *

Dünyanın sadece maddi bir anlamı olduğunu ve manevi-ahlaki anlamının bulunmadığını söylemek, bütün

5 (: Bir tür tan, fecir; kutup bölgelerinde geceleri gökyüzünde görülen yay biçiminde renkli ışıklar.)

6 (Ya da: Çünkü bütün bunların hepsinde gelip geçici tezahürü dünya olan gerçek öz açığa çıkar.)

yanlışların en büyüğü ve en tehlikelisi, en büyük ve en temel gaf, gerçek ruh ve mizaç *sapkınlığı*dır. Aslında bu hiç kuşku yok inancın Deccal biçiminde kişileştirdiği eğilimdir. Bununla beraber bütün dinlere karşın—ve bunların her biri bunun tam tersini ileri süren ve kendi usullerince bunu tesis etmeye çalışan sistemlerdir—bu temel hatanın, bu en büyük yanlışın hiçbir zaman kökü kazınmaz fakat evrensel öfke kendisini bir kez daha saklanmaya zorlayıncaya kadar, zaman zaman başını kaldırır.

Ne var ki hayatın ve dünyanın manevi-ahlaki anlamını ne kadar kesin biçimde hissedersek hissedelim, onu açıklayıp misallerle anlaşılır hale getirmek, bu anlam ile varolduğu haliyle dünya arasındaki çelişkiyi çözmek, içinde çok büyük güçlükleri barındıran bir iştir; hakikaten o kadar büyük bir iştir ki bana her yerde ve her zaman etkin olan ahlakın, götürdüğü hedefle birlikte, hakiki ve tek sahih ve sağlam temelini gözler önüne sermekten başka bir yol bırakmamıştır. Ahlakın aktüel gerçekleri, başka herhangi bir tez yahut iddianın benim ortaya koyduğum teorinin yerini alabileceğinden veya onu alt edebileceğinden çekinmeme neden olmayacak kadar benim yanımdadır.

Ne var ki benim ahlak sistemim profesörlerin dünyasında sürgit gözardı edildikçe Kant'ın ahlak ilkesi üniversitelerde geçerliliğini koruyacaktır. Bu ilkenin muhtelif biçimleri içerisinde şimdilerde en gözde olanı "İnsan Vakarı" ile ilgili olanıdır.[7] Bu öğretinin boşluğunu daha önce *Ahlakın Temeli Üzerine* (*Über die Grundlage der Moral*, 1840) § 8'de gözler önüne sermiştim. Dolayısıyla burada sadece insanın bu sözde vakarının neye dayandığı üzerine bir soru sorulmuş olsaydı eğer çok fazla tereddüt edilmeden herhalde verilecek cevap, ahlakı üze-

7 (: *Würde des Menschen*; L. *hominis dignitate*.)

rine dayandığı olurdu; burada bu kadarıyla yetineceğim. Bir başka söyleyişle insanın ahlakı bu hesaba göre vakarı üzerine, vakarı da yine ahlakı üzerine oturur.

Fakat bir kısır döngü içerisinde dönüp duran böyle bir akıl yürütme tarzını bir tarafa bıraksak bile, bana öyle görünüyor ki insan vakarı gibi bir kavram, iradesi insan gibi günahkâr, aklı insan kadar sınırlı, bedeni insan kadar zayıf ve kırılgan olan bir varlık için ancak ironik bir anlama sahip olabilecektir. Rahme düşmesi bir suç, doğumu bir ceza, hayatı bir meşakkat, ve ölümü bir gereklilik iken insan nasıl vakur bir varlık olacaktır?

Quid superbit homo? cujus conceptio culpa,
Nasci poena, labor vita, necesse mori! [8]

Dolayısıyla Kant'ın yukarıda zikredilmiş olan ahlak ilkesine karşı aşağıdaki kuralı hayata geçirme eğilimi içerisindeyim: Kim olursa olsun, her ne zaman bir insan ile münasebet kurarsan, onun hakkında vakar ve kıymetine göre nesnel bir değerlendirme çabası içerisinde olma. Onun iradesinin kötülüğünü, anlayışının sınırlılığını veya fikirlerinin tersliğini nazarı itibara alma; çünkü ilki seni kolaylıkla nefrete, ikincisi küçümsemeye götürür. Tam tersine dikkatini sadece onun ıstıraplarına, ihtiyaçlarına, endişeleri ve acılarına üzerine teksif et. O vakit her zaman onunla akrabalığını hissedecek; onun duygularını paylaşacak ve nefret yahut küçümseme yerine şefkat ve merhameti tecrübe edeceksin, ki İncil'in bizi davet ettiği ἀγάπη bundan başka bir şey değildir.[9] Ona karşı oluşan nefret ve küçümsemeyi bastırmanın tek yolu kesin-

8 (Schopenhauer'in kendi dizeleri olduğu için çevirisi ana metne dahil edilmiştir.)

9 (L. *caritas*: kardeşçe sevgi. Kavramın Hıristiyanlık tarihindeki serüveni için bakınız: G. T. Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, sh. 722 vd. Say Yayınları, 2006.)

likle insanın bu sözde "vakar"ına bakmamak, fakat tam tersine onu bir merhamet konusu olarak görmektir.

* * *

Şimdi* belli noktaların eksiklerini gidermeye geçiyorum ve *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un I. Cildinin § 67. paragrafında verilmiş olan *ağlama* izahını yani ağlamanın, objesi kişinin kendisi olan duygudaşlıktan kaynaklandığı yolundaki açıklamayı klasik şiirden bir çift pasaj ile destekleyerek başlayacağım. *Odysseia*'nın sekizinci kitabının sonunda, başına gelen bir sürü felaket ve ıstıraba karşın asla ağlarken gösterilmemiş olan Odysseus, Phaiacia kralının sarayında ozan Demodokos'un çalıp söylediği şarkıda daha önceki kahramanca hayatını ve işlerini duyduğunda gözyaşlarına boğulur, çünkü hayatının bu parlak döneminin hatırası şimdiki perişanlığıyla büyük zıtlık içindedir. Dolayısıyla bu perişanlığın ya da sefaletin kendisi değil ama onun nesnel olarak düşünülüp değerlendirilmesi, içinde bulunduğu kötü durumun geçmiş sayesinde gün yüzüne çıkan resmi onun gözlerini yaşartır; kendisine acır, sempati duyar. Euripides de günahsız yere mahkûm olmuş, talihine yanan Hypolytos'a aynı hissiyatı dile getirtir:

> Ηευ εἴθ ἦυ ἐμαυτόν προσβλέπειν ἐναντίον
> Στάυθ', ὡς ἐδάκρυς', οἷα πάσχομεν κακά. (1084)
>
> (*Hen, si liceret mihi, me ipsum extrinsecus spectare, quantopere deflerem mala, quce patior.*)[10]

Nihayet açıklamamın delili olarak 16 Temmuz 1836 tarihli İngiliz *The Herald* gazetesinden aldığım kısa bir anekdot burada zikredilebilir. Bir müvekkil avukatının mahke-

* (Bu paragraf *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un B. II, K. 47: *Zur Ehtik* başlıklı bölümünden eklenmiştir.)

10 (: Ah, keşke burada durup talihsizliğim üzerine ağlarken kendimi görme imkânı bana bağışlanmış olsaydı.)

mede davasının takdimini dinledikten sonra gözyaşlarına boğulur ve feryat eder: "Bugün dinleyinceye kadar asla bunun yarısı kadar acı çektiğimi bilmiyordum."

I. Cildin § 55. paragrafında karakterin, yani bir kimsenin gerçek, temel istemesinin değişmezliğine karşın, hakiki bir ahlaki *pişmanlığın* yine de mümkün olduğunu göstermiştim. Şimdi buna şu açıklamayı ekleyeceğim, ancak buna bir iki tanım vererek başlamam gerekecek. *Eğilim* iradenin belli türde güdülerine karşı her türden güçlü duyarlılığıdır. *İhtiras* öylesine güçlü bir eğilimdir ki onu harekete geçiren dürtüler iradenin üzerinde onlara karşı koyabilecek mümkün her dürtününkinden daha kuvvetli olan bir güç icra eder. Onun irade üzerindeki hâkimiyeti böylece mutlak hale gelir; dolayısıyla iradenin ona karşı tavrı *edilgin*dir, bir *katlanma* tavrıdır. Ne var ki burada ihtirasların bu tanıma tam olarak karşılık gelecek bir düzeye nadiren ulaştıklarına işaret etmek gerekir; tersine onlar isimlerini bu düzeye göre tam olarak değil ancak yaklaşık olarak taşırlar. Dolayısıyla bilince açık biçimde dahil olsalar, hiç olmazsa, onların etkisini sınırlayabilecek karşı dürtüler de vardır. *Heyecan* iradenin, o ölçüde karşı konulmaz olsa da gelip geçici olan bir güdüyle hareketlenmesidir. Bu güdü gücünü kökleşmiş bir eğilimden almaz; tersine böyle bir güdü yalnızca birdenbire ortaya çıkıp diğer bütün güdülerin karşı etkisini bir müddet saf dışı etmesinden elde eder, çünkü o aşırı canlılığıyla diğerlerini bütünüyle karartan, ya da onları deyiş yerinde ise fevkalade yakınlığıyla bütünüyle saklayan bir tasarıma-tasavvura dayanır, öyle ki onlar bilince giremez ve irade üzerinde müessir olamazlar. Böylece düşünme yeteneği ve onunla birlikte *zihinsel özgürlük* belli bir ölçüde ortadan kalkar. Dolayısıyla heyecan ile ihtiras arasındaki ilişki hezeyan ile delilik arasındaki ilişkiye benzer.

Ahlaki pişmanlık şimdi söz konusu iş ya da eylemden önce ona olan eğilimin, zihnin karşı dürtüleri açık ve

tam olarak düşünmesine izin vermediği, bilakis onu hep yeniden kendi lehine olan dürtülere yönelttiği için özgür alan bırakmamasıyla belirlenir. Ama şimdi o şey yapıldığında bu dürtüler gücünü kaybeder ve neticede etkisiz hale gelir. Bunu sağlayan yapılan işin kendisidir. Şimdi gerçeklik zihnin önüne zaten gerçekleşmiş olan eylemin sonuçları olarak karşı dürtüleri çıkarır ve zihin o zaman, yeteri kadar düşünülmüş ve dikkatle ölçülüp tartılmış olsaydı bunların daha güçlü olacaklarını bilir. Böylece insan gerçekte iradesine uygun olmayan şeyi yaptığının farkına varır. Bu farkına varış pişmanlıktır çünkü o tam bir zihinsel özgürlükle hareket etmemiştir; zira dürtülerin tümü etkin hale gelmemiştir. İş ya da eyleme karşı olan dürtüleri saf dışı etmiş olan şey telaş ya da aceleyle yapılan iş durumunda heyecan, düşünüp taşınılarak yapılan iş durumunda ise ihtirastır. Çoğu kez bunun nedeni şudur: İnsandaki akıl melekesi karşı dürtüleri ona soyut olarak sunar, bu doğrudur fakat burada akıl melekesi ona bunların bütün muhtevasını ve gerçek anlamını imgelerle sunacak kadar kuvvetli bir hayal gücü ile desteklenmez. Söylenen şeylerin örnekleri intikam, kıskançlık veya tamahkârlığın cinayete yol açtığı durumlardır. Cinayet işlendikten sonra bunlar ortadan kaybolmuş ve şimdi adalet, duygudaşlık, eski dostluğun hatırası seslerini yükseltmiş ve eğer daha önce onların konuşmalarına izin verilmiş olsaydı söyleyecekleri her şeyi söylemeye başlamışlardır. Ardından acı pişmanlık ortaya çıkar ve der: "Eğer o olmamış olsaydı, bu asla olmazdı." Bunun emsalsiz bir tasvirini *Edward, Edward*! başlıklı ünlü eski İskoç baladı sunar ki Herder tarafından çevrilmiştir. Benzer bir tarzda bir kimsenin kendi iyiliğinin ihmal edilmesi bencilce bir pişmanlığı doğurabilir. Sözgelimi başka türlü tasvip edilmeyecek bir evlilik şimdi

evlilikle birlikte ortadan kalkmış olan tutkulu bir aşk neticesinde yapıldığında kişisel çıkar, kaybedilen bağımsızlık vs. ile ilgili karşı dürtüler ilk kez bilinç yüzeyine çıkar ve söyleyeceklerini söylemesine izin verilmiş olsaydı vaktiyle konuşacağı şekilde konuşur. Dolayısıyla bütün bu eylemler nihayetinde, zihnin kendisine iradenin hükmetmesine izin verdiği için ortaya çıkan görece zayıflığından kaynaklanır. Oysa tam da bu durumda güdülerin sunucusu olarak zihnin işlevi, kendisini iradenin rahatsız etmesine izin vermeksizin hiçbir şeye kulak asmadan yerine getirilmeliydi. İradenin şiddeti burada, zihinle çatıştığı ve böylece kendisi için pişmanlığın yolunu hazırladığı kadarıyla, ancak *dolaylı olarak* sebeptir. İhtiraslılığa karşı olan karakterin makullüğü, σωφροσύνη, gerçekte şuna dayanır: irade zihni zorbalıkla asla alt etmez, o ölçüdeki zihnin akıl için soyut, hayal gücü için somut olarak güdülerin tam, vazıh ve sarih açıklaması ile ilgili işlevini düzgün biçimde yerine getirmekten engeller. Şimdi bu zihnin gücüne olduğu kadar iradenin ılımlılık ve yumuşaklığına da bağlı olabilir. Gerekli olanın tümü zihnin mevcut irade için *görece olarak* yeterince güçlü olması, dolayısıyla ikisinin birbiriyle uygun bir ilişki içinde bulunmasıdır.

Ahlaki ve metafizik meseleler üzerine kafa yormalarının ve daha derin görüşlere sahip olmalarının bir neticesi olarak Budacılar büyük erdemlerden değil büyük günahlardan yola çıkarlar; çünkü erdemler ancak kötülük yahut günahların karşıtları ya da onların etkisiz hale getirilmeleri ile görünür hale gelirler.

I. J. Schmidt'in *Geschichte der Ostmongolen* (*Doğu Moğollarının Tarihi*) isimli eserinin 7. sayfasında anlatılanlara göre Budacıların çetelesinde büyük günahların adedi dörttür: Şehvet, Tembellik, Öfke, ve Tamah. Fakat Tembelliği galiba Gurur diye okumalıyız; çünkü Haset yahut Nefretin çeteleye beşinci olarak ilave edildiği *Lettres édifiantes et curieuses*'de[11] böyle geçer. Nitekim Schmidt'in ifadesini düzeltirken öne sürdüğüm şeyin, Brahmanlar ve Budacılardan etkilendikleri su götürmez olan Sufilerin öğretileriyle uyuşmasıyla da teyit edilmekteyim. Sufiler de dört büyük günah olduğunu ileri sürerler, ve bunları çok çarpıcı çiftler halinde kümelendirirler. Nitekim Şehvet Tamah ile, Öfke Gurur ile bağlantı içerisinde görülür. (Tholuck'un *Blüthensammlung aus der morgenländischen Mystik*'inin, 206. sayfasına bakınız.) Hatta *Bhagavadgita*'da (bl. 16, 21) Şehvet, Öfke, ve Tamahın büyük günahlar olarak vaz edildiğini görürüz ki bu öğretinin büyük çağına tanıklık eden bir gerçektir. Benzer şekilde *Prabodha Chandro Daya*'da, Vedanta felsefesi için fevkalade önemli olan mecaz ve istiareli anlatıma dayalı bu felsefi dramada bu üç büyük günah Kral-Akıl'a karşı savaşında Kral-Tutku'nun üç büyük komutanı olarak görünür. Bu büyük günahların tam karşı-

11 1819 baskısı, C. VI, s. 372.

sında yer alan dört büyük erdem İffet ve Cömertlik, Nezaket (Hilm yahut Halimlik) ve Tevazuudur.

Bu derin ahlak öğretilerini, Doğulu uluslarca geliştirildiklerini hesaba katarak, Platon'un ünlü dört büyük erdemiyle—ki tekrar tekrar özetlendiği üzere, Adalet, Şecaat (Cesaret), İtidal, ve Hikmettir—karşılaştırırsak görürüz ki bu sonuncuların herhangi açık, temel bir kılavuz fikir üzerine oturmadığı fakat sathi ve kısmen de açıkça yanlış olan gerekçelere dayalı olarak seçildiği aşikardır. Erdemler iradenin nitelikleri olmalıdır, fakat Hikmet yahut Bilgelik öncelikle Akıl ile ilgilidir. Cicero'nun *temperantia* diye çevirdiği ve Almancaya *Mässigkeit* diye geçen σοφροσύνη[12] ziyadesiyle belirsiz ve müphem bir sözcüktür, ve dolayısıyla çok çeşitli yorumlar kabul eder: sözgelimi basiret, ihtiyat, sakınma, soğukkanlılık, ya da sağduyuyu elden bırakmama gibi anlamlara gelebilir. Bu kavram muhtemelen σῶον ἔχειν τὸ φρονεῖνden[13] gelir veya yazar Hierax'ın Stobaeus, *Florilegium*, bl. 5, § 60'a (C. I, s. 134, Gaisford ed.) göre söylediği gibi:

Ταύτην τὴν ἀρετὴν σοφροσύνην ἐκάλεσαν, σωτηρίαν οὖσαν φρονήσεως.[14]

Şecaat hiçbir surette bir erdem değildir; her ne kadar zaman zaman erdemin bir hizmetçisi yahut bir aracı olabilirse de; fakat o ölçüde de en büyük alçaklığın ve soysuzluğun hizmetkârı olmaya hazırdır. Şecaat gerçekte bir mizaç yahut tabiat niteliğidir. Hatta Geulincx[15] (*Ethica, in praefatione*) Platon'un temel erdemlerini reddetmiş ve onların yerine aşağıdakileri koymuştur: *diligentia, obedientia, justitia,* ve *humilitas,*[16] ki sözünü etmeye bile gerek

12 (: *Sophrosyne,* itidal yahut ölçülülük.)

13 (: Soğukkanlılığı muhafaza etme veya temkini elden bırakmama.)

14 (: Bu erdeme σοφροσύνην deniyordu, çünkü o ihtiyat ve ölçülüğe sıkı sıkıya bağlılıktı.)

15 (Arnold Geulincx (1624-1669), Flaman metafizikçi. Öğretisinin temelini Tanrının bedeni ara neden olarak kullanmak suretiyle farklı insan davranışları ürettiği, insanlar sadece kendi istek ve iradeleriyle hareket ettiklerini düşündüklerinde bile aslında Tanrının insanların içlerinde iradelerini etkin kılmaya çalıştığı fikri oluşturur.)

16 (: *Sebatkârlık (çalışkanlık), İtaatkârlık, Adalet ve Tevazu.*)

yok, berbat bir listedir. Çinliler beş büyük erdemi öne çıkarırlar: Duygudaşlık, Doğruluk, Edeplilik, Bilgelik ve İçtenlik (*Journal asiatique*, V. IX, sh. 62). Samuel Kidd, *China*'da (Londra, 1841, sh. 197) bunları iyilikseverlik, incelik, doğruluk, bilgelik, içtenlik diye adlandırır ve her biri için uzun, tafsilatlı yorumlar yapar. Hıristiyanlığın büyük erdemleri ise teolojiktir: İnanç, Sevgi ve Umut.

İnsanın başkalarına karşı ya Kıskançlık ya da Duygudaşlık karakterine bürünen temel eğilimi, insanların ahlaki erdemlerinin ve kötülüklerinin ilk kez ayrıştığı kavşak noktasıdır. Bu birbirine taban tabana zıt nitelikler her insanda mevcuttur; çünkü bunlar kişinin kendi payına düşenler ile başkalarının kısmeti arasında yaptığı kaçınılmaz karşılaştırma yahut mukayeseden kaynaklanır. Bu karşılaştırmanın neticesinin insanın ferdi karakterini etkilemesinin keyfiyetine göre bu niteliklerden biri ya da diğeri onun bütün eylemlerinin kaynağı ve ilkesi (başkalarına karşı temel yaklaşım biçimi) haline gelir. Kıskançlık *Sen* ve *Ben* arasındaki duvarı daha da kalınlaştırıp tahkim eder; Duygudaşlık ise onu inceltip geçirgen hale getirir; hatta zaman zaman duvarı bütünüyle kaldırır; ve o zaman ben ve ben-olmayan ayrımı ortadan kaybolur.

* * *

Bir erdem olarak zikredilmiş olan *Şecaat* ya da daha doğrusu onun temelinde yatan Cesaret (çünkü şecaat savaştaki cesarettir yalnızca) daha yakın bir tetkiki hak eder. Eski dünyanın insanları Cesareti erdemler, ve yüreksizliği kusur ya da zafiyetler arasında sayıyorlardı; fakat Hıristiyanların erdem çetelesinde bunun bir karşılığı yoktur, çünkü o doğrudan iyilikseverlik, sabır ve feragate yönelmiştir ve öğretisi her türlü husumeti hatta mukavemeti yasaklamıştır. Neticede cesaret çağdaş dünyada artık bir erdem olmaktan çıkmıştır. Bununla beraber yüreksizliğin, sırf bir kimsenin kendi şahsı için duyduğu haddinden aşırı bir endişeyi ele vermesi yüzünden olsa

bile, herhangi bir yaradılış yahut tabiat soyluluğuyla bağdaşabilir bir yanının olmadığı kabul edilmelidir.

Cesaret aynı zamanda hâlihazırda tehlikesi ve tehdidi hissedilen kötülükleri, gelecekte karşılaşılması muhtemel daha büyük kötülüklerden kaçınmak için göğüslemeye hazırlanmak olarak da açıklanabilir; hâlbuki yüreksizlik bunun tam tersini yaptırır. Dolayısıyla bu hazır oluş *sabır* ile aynı niteliğe sahiptir, çünkü sabır hâlihazırda karşı karşıya olduklarımızdan daha büyük kötülüklerin mevcudiyetinin ve bunlardan kurtulmaya yahut korunmaya dönük şiddete dayalı herhangi bir teşebbüsün üzerimize daha başkalarını çekebileceğinin açık bilincine dayanır. Şu halde cesaret bir *sabır* türü olacaktır ve tahammül etmemizi ve kendi kendimizi sınırlamamızı sağlayan şey sabır olduğuna göre, cesaret sabır vasıtasıyla en azından erdeme akrabadır denebilir.

Fakat belki de cesaret daha yüksek bir bakış açısından düşünülüp değerlendirilmeyi hak eder. Ölüm korkusu her durumda, bir insanı kendi benliğinde olduğu kadar kendi dışındaki her şeyde, evet her şeyde de varlığını sürdürdüğüne dolayısıyla şahsen ölümünün kendisine çok fazla zarar veremeyeceğine ikna eden doğal—doğal ve bu yüzden safi hissiyata dayanan—metafizikten yoksunluğa kadar götürülebilir. Fakat bir insana kahramanca bir Cesaret veren de bu ikna olunmuşluğun ta kendisidir ve bu yüzden cesaret (okuyucunun benim *Etik*'imden hatırlayacağı üzere), adalet ve insanlık sevgisi erdemleri ile aynı kökenden kaynaklanır. Kabul ediyorum bu, konu hakkında çok yüksek bir görüş benimsemektir; fakat başka türlü yüreksizliğin neden alçak ve kişisel cesaretin neden soylu ve yüce bir şey olarak göründüğü pek iyi izah edilemez; çünkü daha alçak bir bakış açısı kendisi için her şey olan—hatta kendisi dünyanın

kalanının varoluşunun bile temel koşulu olan—sınırlı bir bireyin kendi varlığının korunmasını neden başka her hedefin üzerine koymaması gerektiğini anlatamaz. Şu halde onu sadece fayda üzerine oturtmak ve ona aşkın değil deneysel bir karakter kazandırmak cesaret için yetersiz bir açıklamadır. Muhtemelen böyle bir sebepten ötürü olmalı, bir zamanlar Calderon cesaret bahsinde kuşkucu fakat kayda değer bir görüş ortaya atmış, hatta onun gerçekliğini fiilen inkar etmişti; ve bu inkarını genç kralının huzurunda akıllı yaşlı bir bakanın ağzından söyletmişti: "Her ne kadar" diyordu, "doğal korku bütün herkes için geçerli ise de bir erkek onun görülmesine izin vermeyerek cesur olabilir ve Cesareti oluşturan şey de zaten budur":

Que aunque el natural temor
En todos obra igualmente,
No mostrarle es ser valiente
Y esto es lo que hace el valor.[17]

Cesareti bir erdem olarak değerlendirmeleri bakımından eski ve yeni dünya insanları arasında zikrettiğim farklılık konusunda erdem, yani *virtus*, ἀρετή (*arethe*) ile eskilerin, bu ister ahlaki yahut zihni, isterse safi maddi-bedeni olsun, kusursuzluk ya da kendi başına övgüye değer olan bir niteliği anladıkları hatırdan çıkarılmamalıdır. Fakat Hıristiyanlık hayatın temel eğiliminin ahlaki olduğunu ortaya koyduktan sonra, erdem kavramı çerçevesinde sadece ahlaki meziyetler yahut kusursuzluklar düşünülür hale geldi. Bu arada eski Latin kültürünün temsilcileri arasında, keza İtalya'da da, *virtuoso* sözcüğünün pek iyi bilinen anlamının da gösterdiği gibi, eski kullanım bir süre daha varlığını korudu. Eskiler arasındaki erdem fikrinin bu daha geniş kapsamına araştırma-

17 *La Hija del Aire*, Pt. II., Jorn. 2.

cıların özel dikkati çekilmelidir, aksi halde kolaylıkla gizli bir kafa karışıklığının kökeni olabilecektir. Burada Stobaeus'un günümüze ulaşmış olan ve bu amaca hizmet edebilecek iki pasajına özellikle dikkat çekmek isterim. Bunlardan biri anlaşılan Pythagorascı filozof Metopos'dan kalmadır (*Florilegium*, § 64; Gaisford, C. I, s. 22) ve her bir beden uzvunun uygunluğu (amacı için tam yeterliliği) bir ἀρετή, bir erdem olarak kabul edilir. Diğeri *Eclogae ethicae*'sındadır, lib. II., c. 7 (s. 272, Heeren ed.) ve gayet açık bir şekilde şunu söyler:

οκυτοτόμου ἀρετήυ λέγεσθαι καθ' ἥν ἀποτελεῖν ἄριστον ὑπόδημα δύνατα (*sutoris virtus dicitur secundum quam probum calceum novit parare*).[18] Keza bu da eskilerin ahlak tablosunda zikredilmiş olan erdemlerin ve kusurların-zaafların bizim çetelemizde neden yer almadığını açıklamaya hizmet edebilir.

* * *

Erdemler arasında cesaretin yeri nasıl ki kuşkulu bir mesele ise, *tamah*ın da kötülüklerin arasındaki yeri öyledir. Bununla beraber tamah açgözlülük ile karıştırılmamalıdır ki Latince *avaritia* sözcüğünün en yakın anlamıdır. Öyle ise tamah bahsinde *pro et contra* (lehte ve aleyhte) ileri sürülmüş delilleri bir düzene sokup daha yakından tetkik edelim ve bırakalım nihai yargıyı her insan kendi kendine oluştursun.

A: "Bir taraftan tamahın değil, zıttı olan *savurganlık* yahut *müsrifliğin* bir kusur ya da zayıflık olduğu ileri sürülür. Gelecek içinde yaşanılan an ile kıyaslandığında, henüz sadece düşüncede varolmasından ötürü, bir hiç mesabesindedir ve savurganlık şimdiki anla hayvanlara özgü bir sınırlılıktan (anın ötesini düşünmemekten) kaynaklanır ve duyumsal zevklerin müspet yahut gerçek bir değere sahip olduğu yanılsamasına dayanır. Dolayısıyla geleceğin ihti-

18 (: Bir ayakkabı imalatçısının kusursuz bir ayakkabının nasıl yapılacağını bilmesi (ya da sayesinde bildiği şey) onun erdemi olarak tanımlanır.)

yacı ve sefaleti, savurgan yahut mirasyedinin boş, ömürsüz, ve çoğu kez hayalden daha fazla gerçekliği olmayan zevkleri satın aldığı fiyattır; eğer değilse kendisine gizlice gülen asalakların yaltaklanmalarına ya da ayaktakımı ve kendisinin ihtişamını kıskananların hayran bakışlarına dayanan beyhude, budalaca kendini beğenmişliği ile avunmaktan öteye geçmeyen bir şeydir. O nedenle savurgan yahut mirasyediden sanki vebalıymış gibi kaçmalıyız ve onun bu zayıflığını keşfeder keşfetmez hemen onunla olan münasebetlerimizi kesmeliyiz ki savurganlığı kaçınılmaz sonuçlarını doğurduğunda ne bunlara tahammül edebilmesi için ona yardım etmek ne de Atinalı Timon'un dostlarının rolünü oynamak zorunda kalalım.

Benzer şekilde talihinin kendisine sunduklarını budalaca savuran kimsenin bir başkasına zarar vermeyeceği beklenmemelidir; hatta Sallustes *sui profusus* ile *alieni appetensi*[19] haklı olarak aynı sınıfa dahil etmiştir (*Catilina*, bl. 5). Dolayısıyla savurganlık sadece sefalete değil fakat aynı zamanda suça da sürükler; ve paralı sınıflar arasındaki suçlar her zaman savurganlığın neticesidir. Bu yüzdendir ki Kuran "Bütün müsriflerin Şeytanın kardeşleri" (XVII: 27) olduğunu bildirir (bkz. Sadi, s. 254, Graf çevirisi).

Fakat Tamahın ardı sıra getirdiği şey bolluktur ve bolluk ne zaman kötü bir şey olmuştur? Bu iyi sonuçları olan iyi bir kusur ya da zayıflık olmalıdır. Tamahkâr insan her türlü zevkin sonuçları bakımından ancak menfi ve bir dizi zevkten müteşekkil mutluluğun bir *khimaera*, buna mukabil müspet ve fevkalade gerçek olanın ıstıraplar olduğu ilkesini takip eder. Bu yüzden tamahkâr insan bu sonuncusundan daha iyi korunabilmek için ilkini terk eder[20] ve böylelikle onun takip ettiği düstur *sustine et abstine*[21] olur. Ve ayrıca o insanın başına gelebilecek talihsizliklerin tüketilemez ve tehlikeli yolların sa-

19 (: Kendininkini saçıp savurma, başkalarınınkine göz dikme.)

20 (Yani kendisini zevklerden mahrum eder.)

21 (: Tahammül etmek ve geri durmak. Daha geniş bilgi için Thomas B. Saunders, *Schopenauer* (Say Yayınları, İstanbul, 2006) bakınız.)

yılamayacak kadar çok olduğunu bildiği için eğer mümkünse etrafını üç katlı bir koruma duvarı ile çevirmek için bunlardan uzak durmanın yollarını fazlalaştırır.

O halde felakete karşı ihtiyatkârlığın nerede, hangi noktada abartılmaya başladığını kim söyleyebilir? Talihin vefasızlığının sınırına ulaştığı yeri kim biliyorsa o; ve ihtiyat(kârlık) abartılmış olsaydı bile bunun zararı başkalarına değil, olsa olsa ihtiyatkâr ve tedbirli davranmış olan kimseye dokunurdu. Eğer kendisi için biriktirdiği hazinelere hiçbir zaman ihtiyaç duymayacak olsa bile bunlardan bir gün tabiatın ihtiyattan daha az nasiplendirdiği başkaları faydalanacaktır. O zamana kadar onun tedavüldeki paradan payına düşeni çekmesinde kimsenin bir zararı yoktur; çünkü para bir tüketim maddesi değildir: Para sadece bir insanın fiilen sahip olabileceği yararlı şeyleri temsil eder, kendi başına bir anlam ifade etmez. Madeni paralar aslında sadece birer *marka*dır; kıymetleri temsil ettikleri şeyden ibarettir ve temsil ettikleri şey tedavülden çıkarılamaz. Ayrıca o parayı harcamayıp tutarak tedavülde kalanın değerinin tam olarak aynı miktarda artmasına katkıda bulunmuş olur. Eğer söylendiği gibi durum cimrilerin çoğunun parayı neticede kendisi için, kendinden ötürü sevdikleri biçiminde olsa bile, savurganların çoğunun harcamayı ve israfı daha iyi bir nedenden ötürü sevmedikleri de bir o kadar kesin ve doğrudur.

Hasis yahut cimri birisi ile dostluk hatta akrabalık, sadece tehlikesiz değil, fakat büyük faydalar sağlayabileceğinden ötürü kazançlıdır da. Ölümüyle ömrünce sadık kaldığı kendi kendini sınırlama ilkesinin meyvelerini devşirecek olanlar hiç kuşkusuz cimri kimsenin en yakını ve en sevdikleridir; fakat büyük ihtiyaç durumlarında sağlığında da ondan bir şeyler beklenebilir. Her halükârda her zaman ondan varını yoğunu kaybetmiş, kendisi çaresiz ve borç batağı içinde yüzen savurgan birisinden beklenebilecek olandan daha fazlası umut edilebilir. *Mas dà el duro que el desnudo* der bir

İspanyol atasözü; katı bir kalbi olan insan boş bir para kesesine sahip olan insandan daha fazlasını verecektir. Bütün bunların neticesi tamahın ahlaken bir kötülük olmadığıdır."

B: "Diğer taraftan, tamahın bütün kötülüklerin en mükemmel örneği olduğu söylenebilir. Maddi zevkler bir insanı doğru yoldan çıkarırsa kusurlu olan onun maddi doğası—hayvani tarafıdır. Onu bu zevklerin cezbedici yanları yoldan çıkarır; o içinde bulunduğu anın etkisine teslim olmuştur, neticelerini düşünmeksizin hareket etmektedir. Beri yandan eğer o yaş veya bedeni zayıflık dolayısıyla hiçbir zaman terk edemediği kusurların-zayıflıkların kendisini terk etmesi ve maddi zevkler için kuvveti-takati kalmaması nedeniyle bu sözünü ettiklerimizin sona erdiği bir duruma ulaşmışsa—eğer o bu yüzden tamaha sarılıyorsa, düşünsel tamah maddi tamahın yerini almış demektir. Bu dünyanın iyi şeylerini temsil eden para, onların *abstractumu*[22] olan para tam burada *in abstracto* (soyut olarak) bencillik demek olan tenin bütün ölü ve körelmiş şehvetleriyle aşırı derecede gelişmiş kuru bir gövde haline gelmektedir.[23] Onlar Mammon[24] sevgisinde yeniden hayata dönmektedir. Duyuların geçici zevki iyi düşünülüp hesaplanmış para tutkusuna dönüşmüştür, ki tıpkı onun hedeflediği şey gibi doğası itibariyle sembolik ve tıpkı onun gibi yok edilemezdir.

Dünya zevklerinin bu ayak direyici sevgisi—ki deyiş yerinde ise kendisi (dönük olduğu şeylerden) çok daha uzun ömürlüdür—bu bütünüyle iflah olmaz terslik, tenin bu damıtılmış ve yüceltilmiş arzusu, içinde bütün tutkuların ve şehvetlerin yoğunlaştığı soyut mihraktır ki

22 (Yani *soyut olarak bu iyi şeylere tekabül eden* para.)

23 (Ya da: *in abstracto* bencillik olarak, tenin bütün ölü ve körelmiş şehvetlerinin kendisine yapışık olduğu kuru bir gövde haline gelmektedir.)

24 (: Servet, hırs, tamah; zenginlik tanrısı. L. *mammôna*, Gr. *mamônas*, Aram. *mâmônâ*: servet, zenginlik)

münferit parçalar karşısında genel bir tasavvur[25] ne ise (tek tek zevkler karşısında) bu da odur. Dolayısıyla, savurganlık nasıl ki gençliğin zayıflığıysa tamah da yaşlılığın zafiyetidir."

* * *

Burada sergilenen *disputatio in utramque partem*[26] kesinlikle bizi Aristoteles'in *juste milieu*[27] ahlakını benimsemeye götürmek için tasarlanmıştır; bu aynı zamanda aşağıdaki mülahaza tarafından da desteklenir.

Her insani mükemmeliyet (bazı ortak nitelikleri bakımından) geride bırakmakla tehdit ettiği bir kusurla ilgilidir; fakat her kusurun (bazı ortak nitelikleri bakımından) mükemmeliyetle yahut kusursuzlukla ilgili olduğu da bir o kadar doğrudur. Dolayısıyla eğer bir insan hakkında sık sık olduğu üzere bir hata yapar isek bunun nedeni onunla tanışmamızın başlangıcında onun kusurlarını bunların (bazı ortak nitelikleri bakımından) ilgili oldukları mükemmeliyet türleriyle veya tersi, karıştırmamızdır. İhtiyatlı adam bize korkak görünür; iktisatlı adamın cimri, savurgan adamın ise cömert olduğunu vehmederiz; kaba birisi sanki dürüst ve samimi, gözünü budaktan sakınmaz birisiyse soylu bir özgüvenle hareket edecekmiş gibi görünür; bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

* * *

25 (Ya da: münferit cüzler karşısında külli kavram.)

26 (: Leh ve aleyhteki tartışma, yahut iddialar.)

27 (: "Orta yol". Bkz. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1106a–109b. Ayrıca bkz. E. Zeller, age § 52.)

Kimse insanlar arasında şu baştan çıkarıcı kabule tekrar tekrar zorlandığını hissetmeksizin yaşayamaz: Ahlaki bayağılık ve zihni yetersizlik, sanki doğrudan tek bir kökten kaynaklanıyormuşçasına birbiriyle yakından ilgilidir. Ne var ki ben bunun böyle olmadığını *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un ikinci cildinin XIX. bölümünde (§ 8) bütün tafsilatıyla göstermiştim. Bunların çoğu kez bir arada bulunabilir olmasının yol açtığı yanılsama her ikisinin de kolaylıkla tek bir çatı altında yaşamaya zorlanabileceğini düşündürtecek kadar çok sık gerçekleşmesiyle izah edilmelidir. Ama aynı zamanda bunların birbirlerinin karşılıklı çıkarlarını kolladıkları da inkar edilemez ve pek çok insanın sergilediği çok tatsız manzarayı ortaya çıkaran ve dünyayı ne şekilde deveran ediyorsa o şekilde döndüren de budur. Akıldan yoksun bir adam çok muhtemeldir ki hainliğini, alçaklığını ve kötülüğünü gösterecektir,[28] hâlbuki kurnaz ve sakıngan bir adam bu niteliklerin nasıl gizleneceğini bilir. Ve diğer yandan sağduyu yoksunluğu bir insanı aklının rahatlıkla kavrayabileceği gerçekleri görmekten kim bilir ne kadar çok alıkoyar!

Ne var ki kimse boş yere övünmesin. Nasıl ki her insan, isterse en büyük dehalardan biri olsun, öyle veya böyle bir bilgi alanında belirli sınırlamalarla karşı karşıyadır ve dolayısıyla insanların esas itibariyle huysuz ve budala çoğunluğuyla ortak kökünü açıkça ortaya koyar, tıpkı bunun gibi her bir insan teki de tabiatında müspet

28 (Yani, onun bu durumu bunların görünür hale gelmesine elverişlidir, hâlbuki kurnazlık ve temkinlilik bunları daha iyi gizleyebilir.)

manada kötü olan bir şey barındırır. Hatta en iyi, dahası en soylu yaradılış bile zaman zaman zayıflıkla malul münferit hasletleriyle bizi şaşırtır; deyiş yerindeyse, sanki böylelikle o aralarında alçaklık, rezillik hatta gaddarlık yahut acımasızlığın her türlü derecelerine tesadüf edebileceğimiz insan soyu ile akrabalığını teslim eder. Çünkü o içindeki bu kötü unsurun, bu kötü ilkenin gücü dolayısıyladır ki zorunlu olarak bir insan olmuştur. Ve genel olarak dünya, bendeki açık aksinin onu gösterdiği gibi ise eğer, bu da yine kötülük ilkesi sayesindedir.

Fakat bütün bunlara karşın bir insan ile diğeri arasındaki farklılık hesaplanamayacak kadar büyüktür ve birçok insan başkasını gerçekte nasılsa o şekilde görmüş olsaydı dehşete kapılırdı. Ah, bir Asmodeus[29] ahlakı için, sadece gözdelerine çatılan ve duvarları şeffaf hale getirmek değil fakat ikiyüzlülük, düzenbazlık, riyakarlık, gösteriş, sahtecilik ve hilekarlığın örtüsünü de—ki her şeyin üzerine örtmüştür—sıyırmak, dünyada gerçek dürüstlüğün ne kadar nadir rastlanır bir şey olduğunu ve en az umulduğu yerde bile, zahiren erdemli görünen bütün işlerin arkasında, gizlice ve en iç derinliklerde, günahkarlığın, ahlaksızlığın pusuda beklediğini göstermek! Ne azim bir mesele! Sırf bu sebepten ötürü birçok iyi insan dört ayaklılardan dostlar edinmişlerdir: Çünkü dürüst yüzlerine herhangi bir güvensizlik kırıntısı taşımaksızın bakabileceği köpekler olmamış olsaydı, insanların sonu gelmez riyakârlıklarına, sahtekârlıklarına ve garazkârlıklarına nasıl tahammül edebilir, ne ile teselli bulabilirdi insan?

Zira bizim bu uygar dünyamız, şövalyelerle, askerlerle, eğitimli insanlarla, avukatlarla, rahiplerle, filozoflarla ve

29 (Apokrifik *Tobit* kitabında işi yeni evlilere hainçe planlar tasarlayıp tuzaklar kurmak ve büyük felaketlerle onları birbirinden ayırmak olan *uğursuz İblis*. Talmud'da "*İblislerin kralı*". La Sage'ın *Le Diabole boiteux*'u da (1726) karakterde neşenin habisliği örtmesi nedeniyle bu adla bilinir.)

daha bilmediğim başkalarıyla karşılaştığınız büyük bir maskeli balodan başka nedir ki? Fakat bu sözünü ettiklerimiz göründükleri kimseler değildir; bunlar birer maskeden ibarettir ve kural olarak maskelerin arkasında, birer servet avcısıyla karşılaşırsınız. Birisi maksatlı olarak barodan elde ettiği ve sırf bir başkasını daha sağlam ve şaşmaz bir şekilde hezimete uğratabilmek için kullandığı hukuk maskesini yüzüne geçirir; bir başkası benzer bir niyetle yurtseverlik ve amme menfaati maskesini tercih eder ve bir üçüncüsü din yahut dinde ıslahatçılık maskesini benimser. Birçokları her türlü amaç için zaten felsefe hatta insanseverlik maskesini ve bilmediğim daha başkalarını yüzlerine geçirmişlerdir. Kadınlar nispeten daha küçük, daha önemsiz seçimler yaparlar. Kural olarak kadınca temkinlilik, çekingenlik, tevazu, munislik ve itaatkârlık maskelerinden yararlanır onlar. Ardından deyiş yerindeyse, domino taşları gibi kendilerine herhangi özel bir karakter izafe edilmeyen genel maskeler gelir. Bunlara her yerde rastlanabilir; insanların iddia ettikleri doğruluk, dürüstlük, incelik, yüreklilik, duygu paylaşmada içtenlik, yüze gülen dostluk bu türe dahildir.

Bütün bu maskeler, daha önce söylediğim gibi kural olarak imalat, ticaret, yahut spekülasyon için bir kılıftan başka bir şey değildir. Bu bakımdan eğer dürüst bir zümreden söz edilecekse bunu sadece tüccarların oluşturduğu teslim edilmeli, çünkü tüccarlar kendilerini oldukları gibi dışa vuran, kim olduklarını açıklayan yegâne insan topluluğudur ve dolayısıyla onlar maske takmaksızın dolaşırlar, ve neticede toplum katmanları içerisinde alt sırada bir yer işgal ederler.

Bir insanın hayata daha adım atar atmaz kendisini içinde bulduğu maskeli balo hakkında haberdar edilmesi çok önemlidir. Çünkü aksi halde karşılaştığında anlayamayacağı ve tahammül edemeyeceği hatta şaşkınlıktan donup kalacağı birçok şey vardır ve aslında en uzun ömürlü olanlar onlar olacaktır ki ex meliore luto finxit

praecordia Titan.[30] Alçaklığın gördüğü himaye; erdemin, hatta en nadir ve en büyüklerinin, aynı mesleğin mensuplarının elinden çektiği aldırmazlık,[31] hakikate ve büyük yeteneklere tahammülsüzlük, hatta garazkârlık; bilim adamlarının kendi sahasındaki cehaleti; halis mamullerin neredeyse her zaman aşağılanması ve sadece sahtelerinin baş tacı edilmesi böyle bir şeydir sözgelimi. O yüzden gençler bu maskeli baloda elmaların balmumundan, çiçeklerin ipekten, balıkların mukavvadan yapılma ve istisnasız her şeyin oyun ve oyuncaktan ibaret olduğunu mutlaka öğrensinler. Birbirleriyle ciddi ciddi iş yapma azmi içerisindeki iki insandan birinin sahte mallar tedarik ettiğini, diğerinin de bunun karşılığında ona kalp paralar ödediğini zamanında onlara söylemek gerekir.

Fakat yapılması gereken daha ciddi müşahedeler, kaydedilmesi gereken daha kötü şeyler var. İnsan esasında vahşi, korkunç bir hayvandır. Biz onu evcilleştirilmiş ve dizginlenmiş haliyle tanıyoruz ancak ve onun bu durumuna uygarlık diyoruz. Bu yüzdendir ki ara sıra gerçek tabiatı her nasılsa ipten kurtulacak olsa dehşete kapılıyoruz. Her ne zaman, her nerede kanun ve düzenin prangaları ve zincirleri çözülüp yerini kargaşaya bıraksa, kendisini bütün çıplaklığıyla ele verir o.

Fakat bu konuda aydınlanmak için kargaşa ve düzensizliği beklemeye gerek yoktur. Eski yeni yüzlerce kayıt, acımasız, merhametsiz gaddarlığı içinde insanın kaplan ve sırtlandan aşağı kalır yanının olmadığına bizi ikna eder. Bunun en güçlü misalini Birleşik Devletler'deki 1841 tarihli *Kölelik ve Uluslararası Köle Ticareti* başlıklı bir yayımda görürüz:[32] bu (Amerikan *Anti-*

30 (: Kalbi Titan tarafından daha iyi balçıktan yaratılmıştır. (Juvenalis, *Sat.* XIII, 183)).

31 (Ya da: Görmezden gelinme.)

32 (*Slavery and the internal slave-trade in the United States of North America, being replies to questions transmitted by the British Anti-slavery Society to the American Anti-slavery Society.* Londra, 1841, 280 s.)

slavery Society'nin Britanya'daki *Anti-slavery Society*'ye cevabıydı ve) tarih boyunca insan ırkına karşı işlenmiş en ağır cürümlerden birini oluşturur. Hiç kimse bu caniliğin karşısında, birkaç damla gözyaşıyla birlikte, dehşet hissine kapılmadan edemez. Çünkü kölelerin bu iç parçalayıcı, sefil durumları, veya genel olarak insan gaddarlığı ve caniliği hakkında okur her ne işitmiş, her ne tasavvur etmiş olursa olsun, insan kılığına bürünmüş bu iblislerin, bu dar kafalı, kilise müdavimi, Şabbath yasaklarına titizlikle riayet eden alçakların—ve hususiyle bunlar arasındaki Anglikan rahiplerin—güçle, şiddetle, haksızlıkla şeytani pençelerini geçirdikleri hemcinslerine, masum siyah kardeşlerine reva gördükleri muameleleri okuduğu zaman bir hiç mesabesinde kaldığını görecektir. Kuru fakat sahih ve somut gerçeklere dayalı anlatımlardan teşekkül eden bu kitap insanın hissiyatını öylesine derin biçimde alevlendirip tutuşturmaktadır ki onu elimize alıp Kuzey-Amerika'nın köle ticareti yapan eyaletlerine boyun eğdirmek ve cezalandırmak için bir haçlı seferi kampanyası başlatabilirdik. Çünkü bunlar bütün insanlık için yüz karasıdırlar.

Bir başka örneği günümüzden, *Tschudi'nin Peru Seyahatleri*'nden verelim, çünkü çokları için geçmişin artık bir kıymeti yoktur, burada Perulu askerlerin subaylarının ellerinden çektikleri anlatılır.* Fakat misaller için Yeni Dünyaya, gezegenimizin bir ucundan diğerine gitmemize gerek yok. 1848 yılında İngiltere'de sadece bir tek değil, fakat kısa bir dönem içerisinde yüzlerce vakada, bir kocanın karısını ya da karının kocasını, yahut her ikisinin birleşerek çocuklarını öldürdüklerine, veyahut aç bırakarak veya kötü muamele ederek onları yavaş yavaş işkenceler içerisinde ölüme terk ettiklerine, ve sırf ölüm ihtimallerine karşı defin cemiyetlerine yaptırdıkları sigortanın parasını alabilmek için bu cinayetleri işledikle-

* En yeni tarihli bir olaya Macleod'un Portekizlilerin Mozambik'te kölelerine muamelelerinde gösterdikleri insanın kanını donduran iblisçe gaddarlıktan söz ettiği *Travels in Eastern Africa*'sında (2 cilt, Londra, 1860) rastlarız.

rine ilk kez tanık olundu. Bu amaçla bir çocuğun çoğu kez değişik cemiyetlere birden fazla, hatta kimi durumlarda yirmi defa sigorta ettirildiği oluyordu. Okurun 20, 22, ve 23 Eylül 1848 tarihli *The Times* nüshalarını okuması önerilir ki sırf bu sebepten ötürü defin cemiyetlerinin ilgası üzerinde ısrarla duruyordu. Keza aynı gazete 12 Aralık 1853 tarihli nüshasında aynı suçlamayı ateşli biçimde tekrarlamaktadır.

Bu türden haberler gerçekten de insanlığın suç sicillerinin en karanlık sayfalarına aittir. Fakat unutmamak gerekir ki, bunların ve buna benzer şeylerin kökü insanın, Panteistlerin bu ἐξοχήν[33] tanrısının en deruni ve tabii karakteridir. Her insanın içinde, en başta ve en önde, muazzam bir bencillik barınır ki günlük hayatta küçük ölçekte ve tarihin her sayfasında büyük ölçekte görüldüğü üzere, hak ve adaletin hudutlarını en büyük serbestilikle ihlal eder. Bugün Avrupa'da kabul edilen bir güç dengesi ihtiyacı, muhafazasının üzerine titrenmesinden de anlaşılacağı üzere, insanın yanında yöresinde daha zayıf bir hemcinsini görmesiyle hiç tereddütsüz üzerine atılması bir olan bir av hayvanından faklı yanının olmadığını gözler önüne sermiyor mu? Ve günlük hayatın işleri için de aynı şey geçerli değil midir?

Fakat tabiatımızın sınır hudut tanımaz bencilliğinin üzerine, az veya çok her insan yüreğinde, tıpkı yılanın dişi üzerinde toplanmış zehir gibi, hınç, kin, garez, öfke, haset ve kötü niyet toplanmıştır ve zehrini akıtmak için, zincirlerinden kurtulmuş iblis gibi esip gürlemek için sadece uygun bir fırsat bekler. Eğer bir insan patlamak için büyük bir vesile bulamazsa, en küçüğünden yararlanmak için zaman kaybetmeyecek ve hayal gücünün yardımıyla onu büyüttükçe büyütecektir;

Quantulacunque adeo est occasio, sufficit irae.[34]
Juvenalis, *Sat.* XIII, 183.

33 (: Türünün en mükemmel örneği; kusursuzluk timsali.)

34 (: Ne kadar küçük olursa olsun, herhangi bir vesile bizi öfkelendirmeye yeter.)

ve daha sonra onu götürebildiği yere kadar götürecektir. Bunu böylesi patlamaların "bir şeye kin ve hıncını kusmak" deyimiyle pek iyi bilindiği günlük hayatta görüyoruz. Keza bu tür patlamalar bir mukavemetle karşılaşmadığı takdirde kişinin kendisini belirgin biçimde çok daha iyi hissettiği gözlemlenmiş olmalıdır. Öfkenin kendine ait zevkinin olmadığının söylenemeyeceği Aristoteles tarafından da kaydedilmiş bir gerçektir: το οργίζεσθαι ἡδύ[35] (*Retorik*, I. 11; II, 2), ve o yeri geldiğinde Homeros'tan öfkenin baldan daha tatlı olduğunu bildiren bir pasaj iktibas eder. Fakat sadece öfkede değil—öfkeyle akut bir hastalığın müzmin bir hastalıkla ilişkisine benzer bir ilişki içinde bulunan kin ve nefrete de bir insan *con amore* (en büyük zevkle) kendisini kaptırabilir:

Now hatred is by far the longest pleasure,
Men love in haste, but they detest at leisure.

Byron, *Don Juan*, can. XIII, st. 6.

Gobineau (*Essai sur l'inégalité des races humaines*) isimli eserinde insana *l'animal méchant par excellence*[36] der. İnsanlar bunu çok kötü bulurlar çünkü bu ifadenin kendilerini en nazik yerlerinden vurduğunu hissederler; fakat Gobineau gayet haklıdır, çünkü insan başkalarına sırf acı çektirmek için acı çektiren yegâne hayvandır. Başka hayvanlar açlıklarını gidermek, yahut üstünlük sağlamak söz konusu olmadıkça asla bunu yapmazlar. Eğer kaplan örnek gösterilerek yiyeceğinden daha fazla öldüren hayvanların da olduğu söyleniyorsa, bunun yegâne açıklaması, kaplanın da her şeyi sırf yeme niyetiyle boğduğu ve durumun Fransızca deyimdeki gibi, *ses yeux sont plus grands que son estomac*[37] oldu-

35 (: Öfkelenmek hoştur.)

36 (: Hususiyle kötü niyetli ve kindar hayvan.)

37 (: Gözleri midesinden daha büyük, ya da karnıyla birlikte gözlerini doyurmak.)

ğudur. Başka hiçbir hayvan kendi hemcinsine sırf işkence etmek için işkence etmez fakat insan eder ve onun mizacındaki safi hayvani olandan çok daha kötü olan *iblisçe* özelliği oluşturan şey de budur.

Daha önce bu konu hakkında büyük ölçekte konuşmuştuk; fakat küçük şeylerde bile bu bellidir ve her okur bunu günlük hayatta gözlemleme şansına sahiptir. Sözgelimi iki küçük köpek yavrusu birbiriyle oynuyorsa eğer—ve ne hoş, ne büyüleyici bir manzaradır bu—ardından da üç veya dört yaşındaki bir çocuk bunlara katılırsa, bu üçüncünün bir çubuk veya değnekle diğerlerini dövmeye kalkışmaması, ve böylelikle kendisini bu yaşta bile *l'animal méchant par excellence* olarak göstermemesi neredeyse düşünülemeyecek bir şeydir.

Yeterince yaygın olan eziyet etme ve oyun oynama sevgisi de benzer bir kaynağa götürülebilir. Sözgelimi bir insan eğer herhangi bir müdahale yahut başka herhangi önemsiz bir rahatsızlık karşısında sıkıntısını ya da hoşnutsuzluğunu dile getirse sırf bu sebepten ötürü içindeki *l'animal méchant par excellence*ı ortaya koymayacak insana rastlamak neredeyse imkânsızdır. Bu o kadar kesindir ki bir insanın küçük hadiseler karşısında rahatsızlık yahut huzursuzluktan şikâyet etmemeye özen göstermesi gerekir. Diğer taraftan bir insan herhangi önemsiz bir şeyden elde ettiği hazzı da dile getirmemeye özen göstermelidir, zira eğer yanılıp da dile getirecek olursa, bir mahkûm zahmetli çabalar neticesinde bir örümceği evcilleştirerek sonunda onu seyretmeyi kendince zevkli bir şey haline getirdiğinde nasıl ki bunu gören gardiyanlar hemen örümceği ayaklarının altında eziverirlerse, insanlar da aynı şekilde davranacaklardır: *l'animal méchant par excellence*! Bu sebepten ötürüdür ki bütün hayvanlar içgüdüsel olarak bir insanın bu *animal méchant par excellence*! görüntüsünden, hatta yolundan izinden bile korkarlar: ve onları bu içgüdüleri yanıltmış da olmaz; çünkü kendisine ne bir faydası ne de

zarar dokunma ihtimali varken keyfi yere hayvanları avlayan insandır sadece. Daha önce genel hatlarıyla insanın kötülüğü hakkında konuşmuştuk.

Şu hale göre her insanın yüreğinin derinliklerinde esip gürlemek için sadece uygun bir fırsat kollayan, başkalarına acı vermekten zevk duyan, yahut eğer yoluna çıkacak olurlarsa gözünü kırpmadan öldüren bir vahşi hayvanın yattığı bir vakıadır. Her türlü savaş ve kavga tutkusunun kökeninde yatan şey kesinlikle budur. Bunu evcilleştirmek ve bir ölçüde denetim altına almaya çalışmak için akıl, onun bu amaçla tayin edilmiş bakıcısı, her zaman çok şey yapar. İnsanlar isterlerse eğer buna insan tabiatının temel kötülüğü diyebilirler—hiç olmazsa bir izah getirme yerine onu sözcüklerle ifade etme arayışı içerisinde olanların işine yarayacak bir deyimdir bu.

Ne var ki ben bunun yaşama iradesi olduğunu söylüyorum ki varoluşun dinmek bilmeyen acı ve elemleriyle daha da acılaştığından kendi ıstırabını başkalarına işkence ederek yatıştırmaya çalışır. Fakat bu suretle insan içindeki gerçek gaddarlığı ve garazkârlığı zaman içerisinde katmerli hale getirir. Buna şu müşahede de ilave edilebilir: Kant'a göre madde ancak genişleyen ve daralan güçlerin çatışmasıyla ayakta durabildiği gibi insan toplumu da hınç yahut öfke ve korkunun çatışmasıyla kendisini idame ettirebilir. Çünkü hepimizin hayatında öyle anlar olur ki, tabiatımızın kötülüğü, eğer kendisini sınırlar içerisinde tutacak uygun bir korku karışımı eşlik etmemiş olsaydı belki de hepimizi birer katil yahut cani yapabilirdi; ve bu korku da bir insanı, eğer içinde öfke hazır pusuda beklemeseydi, çocukların oyuncağı ve eğlencesi yapmaya yeterdi.

Fakat başkalarının felaketlerinden duyulan haince bir zevk,[38] insan tabiatındaki en berbat özellik vasfını korur. Bu zalimliğe en yakın akraba olan bir histir ve doğrusunu söylemek gerekirse ondan teorinin pratikten ayrıldı-

38 (: *die Schadenfreude.*)

ğı kadar ayrılır. Genel olarak bu hissin duygudaşlık ya da merhâmetin—ki onun tam zıddıdır ve her türlü gerçek doğruluk ve yardımseverliğin[39] hakiki kökenidir—alması gereken yeri aldığı söylenebilir.

Haset de merhametin zıttıdır fakat bir başka anlamda; haset, bir diğer söyleyişle, bir başkasının felaketine duyulan zevki hâsıl eden şeyin doğrudan zıttı olan bir sebep tarafından meydana getirilir. Bir yandan merhamet ve haset, diğer yandan merhamet ve başkasının felaketinden duyulan zevk arasındaki zıtlık, esas itibariyle bunları ortaya çıkaran sebep yahut vesilelere dayanır. Haset söz konusu olduğunda onu uyandıran sebebi doğrudan sonuç olarak hissederiz. Tam da bu yüzdendir ki haset, her ne kadar kınanabilir bir duygu ise de duruma göre hâlâ bir mazeret yahut bahane kabul eder ve genel olarak insani bir nitelik olduğu söylenebilir; halbuki başkalarının felaketinden duyulan zevk iblisçe bir şeydir ve onun alayları cehennemin gülüşüdür.

Söylediğim gibi, başkalarının felaketinden duyulan zevk merhametin alması gereken yeri doldurur. Buna mukabil haset sadece merhameti teşvik edici bir şeyin olmadığı veya onun tam tersine teşvik edildiği durumda kendisine bir yer bulur; ve insan sinesinde onun tam zıttı olarak teşekkül eder; ve bu yüzdendir ki buraya kadar hâlâ insani bir duygu olarak kabul edilebilir. Hatta korkanın bütünüyle ondan kendisini kurtarmış bir insana rastlamak imkânsızdır. Çünkü bir insanın kimi şeylerden yoksunluğunu bir başkasının bunlara sahip olması karşısında daha acı bir şekilde hissetmesi doğaldır hatta kaçınılmazdır; fakat bu kendisinden daha mutlu ya da talihli olan insana karşı içinde bir kin yahut garaz uyandırmamalıdır. Ne var ki hakiki haset de tam bu kin yahut garez duygusu üzerine oturur. Haset için bir meşruiyet yelpazesi oluşturulacaksa eğer, bir insanın kendisini böyle bir duyguya en az kaptırma ihtima-

39 (Ya da: Doğruluk ve insan sevgisinin.)

li talih veya şans yahut bir başkasının kayırma ya da himayesinin bağışlan değil, tabiatın lütufları söz konusu olması halindedir. Çünkü insanda doğuştan gelen her şey metafizik bir temele dayanır, ve daha yüksek türden bir meşruiyete sahiptir; deyiş yerinde ise bunlar ona Tanrısal kayra tarafından bahşedilmiştir. Fakat ne yazık ki hasedin en uzlaşmaz olduğu nokta da kişisel meziyetler ve üstünlükler durumudur.* Dolayısıyla öyle olur ki akıl hatta deha, her ne zaman ki mağrur ve cesur bir şekilde dünyayı hakir görebilecek bir konumda değildir, dünyada mevcudiyeti için özür dilemeksizin varlığını idame ettiremez.

Bir başka ifadeyle eğer hasedi uyandıran şey servet, makam-mevki ya da güç-kudret ve sair şeyler ise çoğu zaman bencillikle denetim altına alınır ki zaman zaman yardım, nüfuz, destek, himaye, başarı ve benzeri şeylerin haset edilen kimseden umut edilebileceği veya en azından münasebet tesis edilmesi halinde, onun üstünlüğünün yansımış ışığından şeref payesi kazanılabileceği algılanır; ve burada da bütün bu üstünlüklere bir gün haset edenin kendisinin ulaşacağı umudu vardır. Diğer

* Yakınlarda *The Times*'da yayınlanmış olan bir makale bu konunun bu zamana kadar karşılaştığım en açık sözlü ve en canlı ifadesini sundu. Dolayısıyla burada zikredilmeye değer: Bir kimsenin suçlanabileceği hiçbir kötülük, hiçbir bayağılık, hiçbir sefillik, hiçbir adilik yoktur ki onun başarısı kadar çağdaşları, dostları ve komşuları arasında öfke ve kızgınlık uyandırsın. Bu affedilmez tek suçtur, ki ne akıl savunabilir ne de tevazu yumuşatabilir.

"When heaven with such parts has blest him,
Have I not reason to detest him?"

(Madem kutsamış Tanrı onu bu hasletlerle,
Bana kalan nefret etmektir ondan, gelmez başkası elimden.)

Bu sıradan insan aklının gerçek ve doğal ifadesidir. Biz yazamazken yazan, biz konuşamazken konuşan, biz çalışamazken çalışan, biz ilerleme kaydedemezken ilerleyen insan suçlanabileceği bütün suçları üzerine toplamıştır. Lanet olsun ona!" *The Times*, 9 Eylül 1858.

taraftan, kadınlardaki güzellik yahut ereklerdeki akıl gibi tabiatın bahşettiklerine ve kişisel üstünlüklere yönelmiş hasedin şu veya bu türden tesellisi yahut umudu yoktur; dolayısıyla geriye bu ayrıcalık ve bağışlara sahip kişiye daha da acı ve uzlaşması imkansız bir garez beslemekten başka bir şey kalmaz; bu yüzden tek ve biricik arzu ondan intikam almaktır.

Fakat burada haset eden kimse kendisini talihsiz bir konumda bulur, çünkü bunların ondan geldiği bilinir bilinmez bütün hamleleri hedefini şaşırır ve tesirsiz kalır. Bu sebepten ötürü o sanki gizli günahmış gibi titiz bir şekilde hissiyatını gizler ve böylelikle farkına varmaksızın hasedinin hedefini yaralayabilmek için yöntemini gizleyip maskelemek uğruna oyunların, hilelerin, sahteliklerin iflah olmaz mucidi haline gelir. Sözgelimi güya hiç ilgilenmiyormuş gibi bir eda ile o içini yiyip bitiren üstünlükleri aldırmazlıktan gelecektir; o bunları ne görecek, ne bilecek, ne de tanık olmuş hatta işitmiş olacaktır, ve böylelikle kendisini riyakarlık sanatında tam bir usta yapacaktır. Büyük bir kurnazlıkla parlak nitelikleri yüreğini kemiren insanı tamamen görmezden gelecek ve o sanki tamamen önemsiz bir kişiymiş gibi davranacaktır; onu kaale almayacak, ve ara sıra hatta onun varlığını tamamen unutmuş gibi yapacaktır. Fakat aynı zamanda her şeyden evvel gizli bir tertip ile bu tür üstünlükleri kendilerini gösterme ve açığa çıkarma fırsatından yoksun bırakmaya çalışacaktır. Ardından kendi karanlık köşesinden bu niteliklere, tıpkı zehrini bir delikten fışkırtan kara kurbağa gibi tenkitle, alayla, istihza ile, iftira ile saldıracaktır. Beri yandan aynı derecede, önemsiz kişileri veya hatta aynı alanda vasat yahut berbat işleri büyük bir hararet ve heyecanla övecektir. Sözün kısası kendisini göstermeksizin

başkalarını yaralayabilmek için savaş hileleriyle o tam bir Proteus[40] haline gelecektir.

Fakat bütün bunlardan eline ne geçecektir? Bütün bu hilelere karşın arif olan onu bir bakışta tanıyacaktır. Başka hiçbir şey olmasa bile hasedinin hedefinden ürkek biçimde uzak duruşu ve kaçışıyla kendi kendisini ele verecektir ki o ne denli kusursuz biçimde yalnız kalırsa o denli göz kamaştırıcı olacaktır; ve bu sebepten ötürüdür ki güzel kızların kendi cinslerinden arkadaşları yoktur. Keza o kendisini sergilediği sebepsiz garez ile de ele verecektir—ne kadar önemsiz olursa olsun, ki çoğu kez hayalgücünün bir ürününden başka bir şey değildir, her durumda kendisini şiddetli bir patlamayla dışa vuran bir garezdir bu.

Geri kalanları, soyca oldukça yaygın ve kalabalık olmalarına karşın, her yerde karşılaştığımız tevazu övgüsüyle, basmakalıp bayağılık yararına sıradan insanlar tarafından uydurulmuş şu kurnazca erdemle tanınır. Ne var ki böyle bir erdem, bu insanların sefil durumuyla[41] sabırla ve vakarla uğraşma konusunda sergilediği zorunlulukla, sadece bunları gün ışığına çıkarır.

Bizim öz saygımız ve gururumuz için kör köşelerde gizlenip planlar yapan hasedin görüntüsünden daha pohpohlayıcı bir şey tasavvur edilemez; fakat bir insan sakın hasedin olduğu yerde garezin de kök salmış olduğunu unutmasın, hasetçi bir kimseden dost edinmemeye azami derecede dikkat etsin. Bu yüzden bizim güvenliğimiz için hasedi büründüğü kılıklardan soyup çıplak haliyle gözler önüne sermek son derece önemlidir; ve her yerde çeşitli kılıklara bürünüp her zaman *incognito* dolaştığından bir kimse onun hilelerini bulup çıkarmaya

40 (: Poseidon'un farklı kılıklara bürünmede mahir çobanı.)

41 (Ya da: Sıradanlığı sabırla ve vakarla bağışlama.)

çalışmalıdır; yoksa daha önce söylemiştim, zehirli kara kurbağa gibi karanlık köşelerde pusuya yatacaktır. O ne merhamete ne de sempatiye layıktır; fakat onunla hiçbir şekilde uzlaşamayacağımız için davranış kuralımız (iyi niyetle hor görmek olsun, ve bizim mutluluğumuz ve gönencimiz onun için birer azap ve işkence vesileleri olacağından onun acı ve ıstıraplarına sevinmek bizim için yeterli olsun):

Den Neid wirst nimmer du versöhnen;
So magst du ihn getrost verhöhnen.
Dein Glück, dein Ruhm ist ihm ein Leiden:
Magst drum an seiner Quaal dich weiden.[42]

42 (: Haset kimse avutamaz seni,
Bir parça rahatlatacaksa eğer,
Küçümse, hor gör beni!
Madem ki ünüm ve talihim kapanmaz yarandır,
Benim de kazancım olsun azabın senin.

(Şiirin tam çevirisi değil, sadece uyarlamadır.))

İnsanın *kötülüğe olan temayülüne* bir nazar attık ve içimizi dehşetle doldurabilecek bir tablo ile karşılaştık. Fakat şimdi gözlerimizi onun varoluşunun *sefalet ve ıstırap*larına çevirmeliyiz; ve farklı bir manzara ile karşılaşmayıp burada da dehşete kapıldığımızda dönüp bir kez daha onun kötülüğe olan temayülüne bakmalıyız. O zaman bunların birbirini dengelediğini göreceğiz. Eşyanın düzenindeki ezeli adaletin farkına varacağız; çünkü bizzat dünyanın kendisinin insanlığın son yargısı[43] olduğunu anlayacağız, ve neden yaşayan her şeyin varoluşunun cezasını, önce yaşayarak daha sonra ölerek ödemek zorunda olduğunu idrak edeceğiz.

Dolayısıyla *malum poenae*[44] *malum culpae*ya[45] göredir. Aynı bakış açısından insanların ekseriyetinin içimizde çoğu kez istikrah ve tiksinti uyandıran zihni yetersizliğine duyduğumuz öfkeyi de kaybedeceğiz. Dolayısıyla Budacıların adlandırdığı şekliyle bu *Samsara*'da, *miseria humana,*[46] *nequitia humana*[47] ve *stultitia humana*[48] birbiriyle tam olarak örtüşür, ve biri ne kadar büyük ise diğeri de o kadar büyüktür. Fakat özel bir uyarıcı vesilesiyle eğer bakışlarımızı bunlardan birine çevirip, onu özel olarak tetkik edersek bunun büyüklük bakımından diğer ikisini aştığını göreceğiz. Bununla beraber bu bir yanılsamadır ve onların muazzam menzillerinin (yaygınlık alanlarının) bir sonucundan başka bir şey değildir.

43 (Ya da: Son hükmü veren yargıçlar heyeti.)
44 (: Cezanın kötülüğü.)
45 (: Suçun-günahın kötülüğü.)
46 (: İnsanın ıstırap ve sefaleti.)
47 (: İnsanın kötülük temayülü.)
48 (: İnsanın budalalığı.)

Bu *Samsara*'dır ve oradaki her şey onu ilan eder; ama sair her şeyden daha fazla insanların dünyası; ki burada ahlaki açıdan kötülük ve alçaklık (bayağılık), zihinsel açıdan yetersizlik ve ahmaklık dehşet verici düzeydedir. Bununla beraber her ne kadar oldukça ani ve kısa süreli ve her zaman yeni ve şaşırtıcı bir şey olarak da olsa, dürüstlük, iyilik hatta soyluluğun; keza büyük kafanın, düşünen aklın, hatta dehanın tezahürleri görülür. Bunlar hiçbir zaman tam olarak kaybolmazlar fakat ışık huzmesinden büyük karanlık kütleyi delip üzerimize süzülen ışınlar gibi tek tük dünyamıza düşerler. Bunları bu *Samsara*nın iyi ve kurtarıcı bir ilke içerdiğinin bir nişanesi olarak kabul etmeliyiz ki onu yarıp geçmeye ve tamamını esinleyip özgürleştirmeye muktedirdir.

* * *

*Ahlakın Temeli Üzerine** ödüllü denememin § 14. paragrafında özü bakımından yapılmış bir *bencillik* açıklamasıyla karşılaşılır; aşağıda yer alan onun kökenini ortaya çıkarma çabası bu paragraf için bir zeyil olarak görülebilir. Tikel ya da tümelden, içeriden ya da dışarıdan, merkezden ya da çevreden konuşmasına göre doğa doğrudan kendisiyle çelişir. Onun her bireyde merkezi vardır; çünkü her bir birey bütün bölünmemiş yaşama iradesidir. Dolayısıyla bu birey sadece bir böcek ya da bir kurtçuk olsa bile doğanın kendisi ondan şu şekilde söz eder: "Her şeyde varolan yalnızca benim; her şey benimle varlığını sürdürür; gerisi mahvolabilir, çünkü gerçekte bir hiçtir." Doğa tikelin bakış açısından, dolayısıyla öz bilinç ya da kendi kendinin farkında olma açısından böyle konuşur ve her canlı şeyin bencilliği buna dayanır. Diğer yandan tümelin bakış açısından, başka şeylerin, dolayısıyla nesnel bilginin bakış açısından, bir an için bilginin bağlı olduğu tikelden bakışını çevirerek,

* (Bu paragraf *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un B. II, K. 47: *Zur Ehtik* başlıklı bölümünden eklenmiştir.)

bu durumda dışarıdan, çevreden— doğa şöyle konuşur: "Birey bir hiçtir, hiçten de daha azdır. Her gün milyonlarcasını oyun ve eğlence için yok ediyorum; kaderlerini şansa, çocuklarımın içinde en havai ve serkeş olanına terk ediyorum, o da onlara zevk için taciz ve eziyet etmektedir. Üretici gücümden hiçbir kayba uğramaksızın onlardan her gün milyonlarcasını üretmekteyim; birbiri ardına duvara yansıttığı güneşin suretlerinin sayısıyla bir aynanın gücü ne kadar tükenirse (bununla benim gücüm de ancak o kadar tükenir). Tikel hiçbir şeydir."

Kendi benliğinin faniliği ya da bakiliğiyle ilgili soruya doğru bir cevabı ancak doğanın bu aşikâr çelişkisini gerçekte nasıl uzlaştırıp ortadan kaldıracağını bilen kimse verebilir. Öyle zannediyorum ki zeyillerin bu dördüncü kitabının ilk dört bölümünde böyle bir bilgiye uygun bir giriş yaptım. Yukarıdaki düşünceler belki aşağıdaki şekilde daha iyi anlatılabilir. Her birey kendi içine bakarken iç varlığını—ki bu onun iradesidir—kendinde şeyi, dolayısıyla her yerde tek gerçek olanı tanır. Dolayısıyla kendisini dünyanın çekirdeği ve merkezi olarak düşünür ve sınırsız öneme sahip bir şey olarak görür. Diğer yandan dışarıya baktığında ise tasavvur, safi fenomen alanındadır, orada kendisini sınırsız sayıda öteki bireyler arasında bir birey, dolayısıyla fevkalade önemsiz bir şey, doğrusunu söylemek gerekirse sonsuz küçük bir zerre olarak görür. Bu itibarla her birey, hatta en önemsiz olanı bile, her ben, içeriden bakıldığında her şeydir; buna karşılık dışarıdan bakıldığında bir hiç veya her halde hiçe yakın bir şeydir. Bu sebepten ötürü her bir kimsenin zorunlu olarak kendi gözünde ne olduğu ile başkalarının gözünde ne olduğu arasındaki büyük ayrım, dolayısıyla herkesin herkes karşısında takındığı bencillik buna dayanır.

Bu bencillik dolayısıyla hepimizin temel hatası birbirine karşı o ben değilim diye bakmasıdır. Öte yandan doğru, soylu ve iyiliksever olmak benim metafiziğimi eyleme dönüştürmekten başka bir şey değildir. Zaman ve

mekânın kendinde şeyin belirlenimleri değil de bilgimizin biçimlerinden ibaret olduğunu söylemek, ruhgöçü öğretisinin, yani "Bir gün şimdi zarar verdiğin kimse olarak yeniden doğacak ve aynı haksızlığa uğrayacaksın" demekten farksızdır ve Brahmanların sık sık zikredilen *Tat twam asi*, "Bu sensin" ifadesiyle özdeştir. Her türlü hakiki erdem varolanların tümünün metafizik özdeşliğinin idrakinde olan dolayımsız ve sezgisel bilgiden kaynaklanır. Fakat sırf bu sebepten ötürü zihnin özel bir üstünlüğünün sonucu değildir; tam tersine en zayıf zihin bile buradaki ana mesele olan *principium individuationis*in farkına varır. Dolayısıyla en zayıf anlayış gücüne sahip olunması halinde bile en kusursuz karakterle karşılaşabiliriz. Ayrıca zihnimizin faaliyetinin merhamet duygumuzun uyanmasında (ya da duygudaşlık ilişkisinin kurulmasında) herhangi bir dahli yoktur. Bilakis *principium individuationis*in gerekli düzeyde kavranışının, eğer *irade*si ona karşı olmamış olsaydı, herkeste mevcut olacağı görülür ve iradenin zihin üzerindeki dolayımsız, esrarlı ve zorba tesiri sayesinde bu kavrayışın ortaya çıkması engellenir, öyle ki sonunda her türlü kusur, aynı zamanda olguyla da bağdaştığı üzere, iradeye yüklenir.

Az önce değinilen ruhgöçü öğretisi hakikatten sadece, geleceği zaten şimdi olana taşıdığı kadarıyla sapar. Dolayısıyla o benim gerçek iç varlığımı başkalarında ancak ölümden sonra varolan bir şey olarak gösterir, hâlbuki hakikat bunun şimdi de onlarda yaşadığıdır ve ölüm ancak benim bunun farkında olmamamdan ötürü ortaya çıkan yanılsamayı kaldırır; nitekim sayısız yıldız başımızın üzerinde sürekli olarak parlar, ama sadece yeryüzüne yakın bir güneşin batmasıyla görünür hale gelir. Bu görüş açısından bakıldığında bireysel varoluşum tıpkı bu güneş gibi, her şeyden ne kadar çok parlarsa parlasın, nihayetinde sadece benimle varlığımın gerçek şümulü arasında duran bir engel olarak görünür. Ve her birey bilgisiyle bu engele yenik düştüğünden yaşama

iradesini kendi gerçek doğası konusunda yanılgı-yanılsama içinde tutan bu bireyleşmedir; bu Brahman dininin *Maya*sıdır. Ölüm bu yanılgının çürütülmesidir ve onu ortadan kaldırır. Öyle zannediyorum ki ölüm anında safi bir yanılsamanın varoluşumuzu kendi personamızla sınırlandırdığının farkına varırız. Bunun tecrübe dünyasındaki izleri beyinde bilincin yoğunlaşmasının ortadan kaldırılmasıyla (hâsıl olan) ölüme yakın birçok hal ya da durumda görülebilir ve bunlar arasında magnetik uyku en fazla göze çarpanıdır. Bu uyku yüksek bir seviyeye ulaştığında varlığımız kendisini onda personamızın ötesinde ve başka varlıklarda değişik belirtilerle, en çarpıcı biçimde başka birisinin düşüncelerine doğrudan katılarak ve nihayetinde mevcut olmayanı, uzakta olanı ve ayrıca geleceği bilme gücüyle, yani bir tür her yerde hazır ve nazır olmakla gösterir.

Görünümlerinin sınırsız çokluğuna karşın genel olarak şu üç fenomen kendinde şey olarak iradenin bu metafizik özdeşliğine dayanır ve bunlardan üçü ortak duygudaşlık kavramı altında sıralanabilir: (1) *duygudaşlık* ya da *merhamet*, ki gösterdiğim gibi hakseverlik ve iyilikseverliğin, *caritas*, temelidir; (2) keyfi seçmeyle *cinsel sevgi, amor*, ki bireylerin hayatı üzerinde üstünlüğünü hissettiren türlerin hayatıdır; (3) *büyü*, ki canlı manyetizması ve sempatik şifa da buna aittir. Dolayısıyla sempati, fenomenlerinin fiziksel çokluğuyla iradenin metafizik özdeşliğinin tecrübî görünümü olarak tanımlanabilir. Bu suretle bir bağıntı kendisini gösterir; bu fenomenin biçimlerinin ortaya çıkardığından ve bizim yeter neden ilkesi altında kavradığımızdan bütünüyle farklıdır.

* * *

Etik'imin okurları bilirler, bana göre ahlakın nihai temeli *Vedalar* ve *Vedanta*'da esrarlı *Tat twam asi* (*Bu sensin*!) deyişinde kural olarak ifadesini bulmuş olan haki-

kattir, ki ister insan ister hayvan, her canlı varlığı kastederek söylenmiştir ve *Mahavakya* veya Büyük Söz denir.

Bu ilkeyle uyum içerisinde ortaya çıkan eylemler, sözgelimi hayırseverlerinki gibi, gerçekten mistisizmin temeli olarak kabul edilebilir. Safi ve halisane bir niyetle yapılan her hayır, her iyilik onu gerçekleştiren insanın dünyanın görünüşüyle doğrudan çatışma içerisinde hareket ettiğini ilan eder, çünkü o (bu görüntü içerisinde) kendisinden tamamen ayrı olarak varolan başka kimselerle özdeş olduğunun farkındadır.

Dolayısıyla her türlü çıkar gözetmez iyilik izah edilemez bir eylemdir; o bir *muamma*dır, ve onu izah etmek için insanlar her türden varsayıma başvurmak zorunda kalmışlardır. Kant teizm (Tanrının varlığını kabul etme) için her türlü akıl yürütmeyi yerle bir ettiğinde geriye sadece birini, bu tür esrarlı eylemlere, ve bunlara benzer diğerlerine en iyi yorum ve açıklamayı getireni bırakmıştı. Bu yüzden o bunun teorik bakımdan ispatı mümkün olmayan, fakat pratik amaçlar açısından geçerliliğinden kuşku duyulmayan bir varsayım olarak kalmasına itiraz etmedi. Ne var ki bu mevzuda onun gerçekten ciddi olup olmadığına dair kuşkularımın olduğunu söylemeliyim. Çünkü ahlakı teizmin üzerine oturtmak ya da onunla desteklemek gerçekte ahlakı bencilliğe indirgemeye eşdeğerdir; her ne kadar İngilizlerin, keza toplumun aşağı kesimlerinin, ahlak için başka herhangi bir temelin mümkünüyetini kavrayamadıkları doğru ise de.

Yukarıda bir insanın kendisine nesnel olarak sunulmuş başka bir bireyde kendi varlığını tanımasından söz etmiştik. Böyle bir tanıma, hiçbir kurtuluş umudu kalmamış ölümü mukadder bir insanın kendisini bilhassa başkalarının mutluluğuna büyük bir ihtimam ve gayretle adadığı ve onları kurtarmak için çalıştığı durumlarda gayet güzel ve açık biçimde gözler önüne serilir. Bu çerçeve içerisinde geceleyin bir avluda bir köpek tarafından ısırılan bir hizmetçi kızın hikâyesi iyi bilinir. Artık hiçbir

kurtuluş umudu kalmamış olarak kendisini zerrece düşünmeksizin köpeği yakalamış ve onu başka birisini daha ısırmaması için bir ahıra kapatmıştır. Keza yine Nepal'de geçmiş bir hadise vardır, ki Tischbein'in suluboya tablolarından birinde ölümsüzleştirilmiştir: Büyük bir hızla denize doğru akan lav taşkınının önünden bir oğul yaşlı babasını sırtlamış kaçmaya çalışmaktadır. Her şeyi önüne katmış sürükleyen kızgın eriyiğin ortasında ayak basabilecek sadece küçücük bir yer kaldığında baba oğluna, kendisini akıntıdan kurtarabilmesi için sırtından indirmesini emretmektedir, aksi halde her ikisi de ölüp gidecektir. Oğul itaat etmekte, ve akıntıya kapılmış giderken babasına mahzun gözlerle veda etmektedir. Bu tablosu yapılıp dondurulmuş andır.

Sir Walter Scott'ın *The Heart of Midlothian*'ın ikinci bölümünde ustaca tasvir ettiği tarihsel tablo da benzer bir türdendir: orada ölüme mahkûm edilmiş iki suçludan beceriksizliği ile diğerinin yakalanmasına neden olmuş olan biri, şapelde infaz vaazından sonra beklenmedik bir gözü peklikle gardiyanın hakkından gelerek, aynı zamanda kendi adına herhangi bir teşebbüste bulunmaksızın diğerini başarıyla özgürlüğüne kavuşturur. Hatta bilindik bir bakır oyma baskıda tasvir edilmiş tablo—ki belki de Batılı okurların itirazlarını mucip olabilir—bu aynı kategori içerisine dahil edilmelidir—sözünü ettiğim tabloda infaz edilmek üzere diz çökmüş bir asker bir bez parçasını sallayarak kendisine gelmek isteyen köpeğini korkutup uzaklaştırmaya çalışır.

Bütün bu örneklerde kendi yakın ve kesin felaketi karşısında artık kendi canını düşünmeyen, o kadar ki bütün çaba ve gayretini başka birisini kurtarmaya yöneltmiş olan bir kimseyi görüyoruz. Yok edilmekte olanın da yok olmanın kendisinin de sadece bir fenomen olduğunun; diğer taraftan ölümle karşı karşıya gelen insanın gerçek varlığına bu hadisenin ilişmediğinin ve hatta şimdi bile, eyleminin ele verdiği üzere, bu özü gayet

açık biçimde tanıdığı bir başkasında, yaşamaya devam ettiğinin bilincinin bundan daha açık bir ifadesi olabilir mi? Çünkü eğer bu böyle olmamış olsaydı ve yok edilmek üzere olan (hakiki yoklukla boğuşan) onun gerçek varlığı olmuş olsaydı, bu varlık kalan son takatinin yüksek çabasını bir başkasının mutluluğuna ve süregiden varlığına duyduğu böylesine derin bir merhamet ve alakayı sergileme uğrunda nasıl harcardı?

Bir insanın kendisinin varlığının bilincinde olabileceği iki farklı yol vardır. Bir taraftan kendisini harici olarak tezahür ettirdiğinden onun hakkında tecrübî bir sezgisel algıya sahip olunabilir. (Bu algı içinde o) neredeyse sıfır noktasına yaklaşacak kadar küçük bir şey; zaman ve mekân söz konusu olduğunda sınırsız olan bir dünya içine bırakılmış; bu gezegen üzerinde çok kısa bir süre dolaşan ve her otuz yılda bir yenilenen insan dediğimiz milyarlarca yaratıktan sadece biridir. Diğer taraftan kendi tabiatının derinliklerine dalarak bir insan her şey olduğunun farkına varabilir; o zaman kendisinin yegâne gerçek varlık olduğunun ve ilaveten bu gerçek varlığın, sanki kendisinin bir aynasını oluşturuyorlarmışçasına, dışarıdan nesnel olarak sunulan başka varlıklarda kendisini tekrar algıladığının bilincine varır.

Bir insanın kendisinin farkına varabileceği iki yoldan birincisiyle sadece fenomen, yani *principium individuanis*[49] sayesinde ortaya çıkan şey algılanır; halbuki ikincisi bir insanı doğrudan doğruya kendinde şey olduğunun farkına vardırır. Bu ilk yolla ilgili olarak Kant'ın, her ikisiyle alakalı olarak da *Vedalar*ın beni desteklediği bir öğretidir. İkinci bilgi yöntemine basit bir itirazın olduğu doğrudur. Bir ve aynı varlığın aynı zaman dilimi içerisinde farklı yerlerde ama yine de bunların her birinde tam ve eksiksiz olabileceğinin varsayıldığı söylenebilir.

49 (: Bireyleşme ilkesi.)

Tecrübi açıdan bu en aşikâr imkânsızlık—hatta saçmalık—olsa da, gene de kendinde şey hakkında mükemmelen doğrudur. Bunun tecrübi olarak imkânsızlığı ve saçmalığı sadece fenomenlerin *principium individuanise* göre büründükleri biçim nedeniyledir. Çünkü kendinde şey, yaşama iradesi, her varlıkta, hatta en küçüğünde bile, varolmuş yahut varolmakta olan ya da varolacak olan her şeyin toplamındaki kadar eksiksiz biçimde bütün ve bölünmemiş olarak mevcuttur. Bu sebepten ötürüdür ki her varlık, hatta en küçüğü bile, kendi kendisine *dum ego salvus sim, pereat mundus*[50] der. Ve aslında dünyada tek bir insan teki kalmış, ve geri kalan her şey yok olmuş olsaydı bile kalan o insan teki dünyanın kendi-nde özüne zarar görmemiş ve zayi olmamış olarak hala sahip olur, ve dünyanın yok oluşuna bir hokkabazlığa güldüğü gibi gülerdi. Bu sonuç *per impossibile* karşı sonuçla dengelenebilir: eğer herhangi bir varlık, hatta en küçük olanı bütünüyle yok edilmiş olsaydı, onda ve onunla birlikte bütün dünya yok edilmiş olurdu.

Bu anlamdadır ki mistik Angelus Silesius şunları söyler:

Ich weiss dass ohne mich Gott nicht ein Nu kann leben;
Werd' ich zunicht, er muss von Noth den Geist aufgeben.[51]

Fakat aynı zamanda bir ölçüde benliğimizin, bilinci bizimkinden ayrı ve farklı olan başka varlıklarda varolabilmesinin doğru, yahut hiç olmazsa mümkün olduğunu kavramamıza tecrübi bakış açısı da katkıda bulunur. Bunun böyle olduğu uyurgezerlerin tecrübesiyle doğrula-

50 (: Ben güvende olduğum sürece varsın dünya yıkılsın umurumda değil!)

51 (: Biliyorum ki ben olmaksızın Tanrı bir an bile yaşayamaz ve eğer ben yok edilecek olursam Tanrı da zorunlu olarak kayıplara karışacaktır.)

nır. Her ne kadar benliklerinin kimliği tam olarak korunursa da uyandıklarında az önce söyledikleri, yaptıkları, yahut başlarından geçen şeyler hakkında hiçbir şey bilmezler. Bireysel bilinç öylesine eksiksiz biçimde bir fenomendir ki aynı benlikte bile iki bilinç oluşabilir ve biri diğeri hakkında hiçbir şey bilmez.

Ne var ki yukarıdakilere benzer düşünceler bizim bu Yahudileşmiş Avrupamızda her zaman çok tuhaf görünür; fakat insan soyunun ata yurdunda böyle değildir, orada tamamen farklı bir inanç hüküm sürer. Buna göre, hatta bugün bile, sözgelimi bir cenaze toprağa verildikten sonra, rahip bütün insanların önünde ve müzik aletlerinin eşliğinde *Vedalar*dan şu şekilde başlayan ilahiyi okur:

"Bin başı, bin gözü, bin ayağı bulunan mücessem ruh insan göğsüne kök salar ve aynı zamanda bütün yeryüzüne nüfuz eder. Bu varlık dünyadır, bu zamana kadar varolmuş ve bundan böyle varolacak her şeydir. Beslenerek gelişen ve ölümsüzlüğü bahşeden odur. Bu onun büyüklüğüdür ve dolayısıyla o en muhteşem mücessem ruhtur. Bu dünyanın unsurları onun varlığının bir bölümünü oluşturur ve diğer üç bölümü göklerdeki ölümsüzlüktür. Bu üç kısım kendilerini dünyadan (çekip) yükseltmiştir fakat biri arkada kalmıştır, iyi ve kötü işlerin tadını tadacak ve tatmayacak olan odur" ve bu şekilde devam eder (bkz. Colebrooke, *On the Religious Ceremonies of the Hindus, Asiatic Researches*'in beşinci cildinde, Kalküta baskısının 345. sayfası; ayrıca onun *Miscellaneous Essays*'inin I. cildinin 167. sayfası).

Şimdi eğer bu türden ilahileri bizim ilahiler kitabındakilerle karşılaştıracak olursak Anglikan Kilisesinin misyonerlerinin Ganj kıyılarında nasıl olup da böylesine hazin bir başarısızlıkla karşılaştıklarına ve "yaratıcı"ları (*der*

Macher)[52] üzerine verdikleri vaazların Brahmanlar üzerinde en küçük bir etki dahi bırakmamasına artık şaşırmayız. Her kim bir İngiliz subayının kırk bir yıl önce bu insanların saçma ve arsız iddialarına cesur ve ateşli biçimde nasıl karşı çıktığını görmenin tadını çıkarmak istiyorsa şu kitabı okusun: Vindication of the Hindoos from the aspersions of the Reverend Claudius Buchanan, with a refutation of his arguments in favour of an eccclesiastical establishment in British India: the whole tending to evince the excellence of the moral system of the Hindoos; by a Bengal officer, London, 1808. Eşi az bulunur bir dürüstlük ve açık kalplilikle yazar burada Avrupalılarınki-

52 "Yaratıcı" çoğu kez bileşik sözcükler biçiminde ortaya çıkar, saatçi (*der Uhrmacher*), ayakkabıcı (*der Schuhmacher*) ve benzeri gibi. Bizim "Yaratıcı"mız (Fransızcada "*notre faiseur*" diye karşılanacaktır) İngilizce yazılarda, vaazlarda, ve günlük hayatta "Tanrı" için oldukça yaygın ve gözde bir tabirdir. Okurlardan bunun İngilizlerin din anlayışı için fevkalade ayırt edici bir özellik olduğunu bir kenara kayıt etmelerini rica ediyorum. Fakat kutsal *Veda* ve onun ardı sıra giden Vaisya öğretisiyle yetişmiş olan Brahmanların ve hatta tüm benlikleri ruhgöçü ve kefaret öğretisine duyulan inançla biçimlenmiş olup günlük hayatta başlarına gelen her olayda onu hatırlayan bütün Hinduların, bu tür kavram ve düşünceler kendilerine zorla benimsetilmeye çalışıldığında, hissedecekleri şeyi eğitimli okurlar kolaylıkla kestirilebileceklerdir. Hepsinde ve her birinde varolan, acı çeken, yaşayan ve kurtuluş umudu taşıyan başsız sonsuz *Brahma*'dan bu yoktan "vareden"e geçmek keskin bir taleptir. Onlar dünyanın ve insanın yoktan var edildiğine asla ikna olmayacaklardır. Bu yüzden metinde kendisinden övgüyle söz edilen kitabın on beşinci sayfasında seçkin yazar haklı olarak şunları söylemektedir: "Misyonerlerin çabaları sonuçsuz kalacaktır. İsmi anılmaya değer hiçbir Hindu onların çağrılarına asla kulak asmayacaktır." Benzer şekilde s. 50'de de şunları kaydetmektedir: "Yoğrulup yetiştikleri, içinde yaşayıp hareket ettikleri ve varlıklarını buldukları bu görüşleri, Hıristiyan öğretisini kabul etmek için terk edeceklerini ummak, benim kati inancıma göre, ahmakça bir beklentidir." Ayrıca s. 68'de: "Bunu başarmak için İngiliz Kilisesinin bütün Sinodu taşın altına elini koysaydı bile bütün Hindu nüfusu içinden bir adamı zorla ve cebirle dininden döndürmenin dışında bir başarı şansı elde edemezdi." diye kehanette bulunur. Bu kehanetin isabetliliği şimdi aradan kırk bir yıl ./..

ne nazaran Hindu öğretilerinin üstünlüklerini ele alıp tartışmaktadır. Yaklaşık seksen sayfa tutan bu küçük kitap şimdi bile çevrilmeye değer bir eserdir; çünkü Brahman dininin faydalı ve pratik etkisini, hayat ve insanlar üzerindeki tesirini bildiğim diğer bütün eserlerden daha iyi ve daha açık biçimde anlatmaktadır—rahip zümresinin kaleminden çıkma raporlardan çok farklı, ki zaten onlar sırf bu yüzden çok az itimada şayandırlar. Bu hayatlarının yarısını Hindistan'da geçirmiş olan İngiliz subaylardan işittiklerimle uyuşmaktadır. Her zaman ilk planda gelir kaynaklarını ve papazlarının tahsisatını düşünen Anglikan Kilisesinin Brahman dinine karşı ne kadar öfkeli ve ona karşı ne büyük bir kıskançlık beslediğini anlamak için

../. geçtikten sonra, 6 Kasım 1849 tarihli *The Times* gazetesinde, *Civis* imzasıyla yayınlanmış olan uzun bir mektupla doğrulanmaktadır. Mektup açık ki Hindistan'da yıllarca yaşamış olan birisinden gelmekte ve sair şeylerle birlikte şunları söylemektedir: "Hindistan'da şu veya bu nedenle gurur duyabileceğimiz birinin din değiştirip Hıristiyan olduğuna dair tek bir vaka bana ulaşmadı. Kabul ettiği inanç için bir leke veya yüz karası, terk ettiği inanç için bir ikaz ya da uyarı olarak hizmet etmemiş bir tek hadise bile bilmiyorum. Halen sayıları çok az olan din değiştirmiş olanların sundukları örnek şimdiye kadar onları ancak kendilerini takip etmekten caydırmaya ya da vazgeçirmeye hizmet etti." Bu mektup tekzip edildikten sonra, 20 Kasım tarihli *The Times*'da, *Sipahi* imzasıyla bunu teyiden bir ikinci mektup daha yayınlandı ve orada şunlar söyleniyordu: "On iki yıldır Madras Eyaletinde hizmet ediyorum ve bu uzun süre boyunca Hindu veya İslam dininden dönüp, ismen dahi, Protestan Hıristiyan dinine geçmiş tek bir kişiyi bile görmedim. Bu yüzden *Civis* ile tamamen aynı fikirdeyim ve ordudaki hemen bütün subayların da aynı doğrultuda kanıt sunacağına inanıyorum." Bu mektup da şiddetle tekzip edildi fakat böyle bir tekzibin, misyonerlerden gelmemiş olsa bile, her halükârda onların yeğenlerinden geldiğine inanıyorum; en azından bunlar dini bütün Hıristiyanlardı. Dolayısıyla sundukları kanıtlar bütünüyle temelsiz olmasa bile, ben yine de yukarıda zikredilen önyargısız tanığa daha fazla güvenirim. Çünkü İngiltere'de ben kara cübbelilerden çok kızıl üniformalılara inanırım ve Kilise lehine, bütün zadeganın meteliksiz genç oğullarının bu zengin ve rahat arpalığı lehine söylenmiş her şey benim indimde *eo ipso* kuşkuludur.

sözgelimi birkaç yıl önce Parlamentoda piskoposların yaptıkları ve birkaç ay devam ettirdikleri gürültülü tartışmadan haberdar olmamız gerekir. Doğu Hindistanlı yetkililer bu tür durumlarda hep olduğu gibi kendilerini uzlaşmaz ve dik başlı göstermişler, bu piskoposlar da, sırf İngiliz yetkililer ülkenin kadim ve saygın dinine—ki Hindistan'da makul olan budur—zahiren saygı işaretleri gösterdiklerinden ötürü havlayıp durmuşlardı: Sözgelimi tanrı suretleriyle birlikte yürüyüş alayı geçerken muhafızlar ve başlarındaki subayları dönüp alayı davullarla selamlamışlar; ayrıca Jagannatha'nın Arabasının üzeri kırmızı bir örtü ile örtülmüştü vs. Sırf bu beyleri hoşnut etmek için bu sonuncusu, bu çerçevede ortaya çıkmış olan kutsal yolculuk vecibeleriyle birlikte sona erdirildi. Bu arada saygınlıkları kendilerinden menkul bu arpalıklı ve peruklu zadegânın bu konular üzerine ardı arkası kesilmeyen homurdanmalarını; soyumuzun ilk asli dini üzerine, bugün artık kaba saba ve bayağı olarak damgalanması gereken, tam orta çağa yaraşır bir tarzda görüş beyan edişlerini duyuyoruz. 1845'te Lord Ellenborough'un bir zafer alayı ile Bengal'e geri dönüp, 1022'de Gazneli Mahmut tarafından yıkılmış olan Sumenaut pagodasının kapısını Brahmanlara teslim etmesini de bu zadegân yine kendilerine karşı yapılmış büyük bir hakaret olarak algılamıştı. Diyebilirim ki bütün bunlar insanı, Hindistan'da uzunca bir zaman yaşamış Avrupalıların büyük çoğunluğunun yüreklerinin derinliklerinde Brahman dinine karşı ne büyük bir eğilim duyduklarını ve Avrupa'nın toplumsal önyargılarına olduğu kadar dinine karşı da ancak omuz silktiklerini bilmiyor olamayacakları düşüncesine götürmektedir. Bir keresinde bana böyle birisi "Bütün bunlarla ilgili olarak Hindistan'da iki yıl yaşadıktan sonra ayaklarım suya erdi" demişti. Hatta bir Fransız, Avrupa'da yaklaşık on yıl

Devadassi'ye (*vulgo* Bayadere)[53] eşlik etmiş olan saygılı ve kültürlü bir beyefendi, ülkenin dini hakkında kendisiyle konuşmaya kalktığımda ateşli bir coşkuyla derhal *Monsieur, c'est la vraie religion*![54] diye bağırmıştı.

Eğer meselenin köküne inersek görürüz ki, binlerce yıldan beri olduğu gibi hala halkın dinini oluşturan akıldışı ve kimi zaman tuhaf görünen Hint mitolojisi bile Upanişadların öğretisinden başka bir şey değildir. Burada öğreti halkın anlayış gücü hesaba katılarak ve gereken saygı gösterilerek simgeleştirilip, diğer bir deyişle, suretlere büründürülüp kişileştirilerek hikâyeleştirilmiştir. Anlayış gücüne ve eğitimine göre her Hindu onu ve onun ardındakileri izler, hisseder, sezinler ya da açık biçimde görür; hâlbuki kaba, saplantılı, dar kafalı İngiliz papazı onu putperestlik diye damgalayarak aklınca onunca alay eder ve zındıklıkla suçlar, sonra buna kendisini kaptırıp zanneder ki kazanacak tarafta sadece kendisi vardır. Buna karşılık Buda Sakya Muni'nin amacı özü kabuktan ayırmak, yüce öğretinin kendisini suret ve tanrıların her türlü karışımından temizlemek ve onun saf özsel kıymetini avam için bile erişilebilir ve anlaşılabilir hale getirmekti. Ve bunu harikulade biçimde başardı, bu yüzden dini yeryüzündeki en kusursuz dindir ve en çok sayıda insan tarafından temsil edilmektedir. Sophokles ile birlikte diyebiliriz:

> —θεοῖς, μὲν κἄν ὁ μηδὲν ὢν ομοῦ
> κράτος τατακτήσαιτ', ἐγὼ δὲ καὶ δίχα
> κείνων πέποιθα τοῦτ' ἐπιοπάσειν κλέος.[55]
>
> *Aias*, 767–9.

53 (Devadassi: Tann Hizmetkârı; Bayadere: Tapınakta görevli kadın dansçı.)

54 (: Mösyö, gerçek din bu!)

55 (: Bir hiç olan kimse bile Tanrılarla birlik olduğunda güç kazanabilir; fakat ben onlar olmaksızın bu zaferi kazanmayı göze alıyorum.)

Beri yandan kimi köle ruhlu Alman filozof bozuntularının ve ayrıca lafızların ötesine geçmekten aciz, okuduğunu anlamayan doğubilimcilerin sözüm ona akılcı Yahudiliklerinin yükseklerinden Brahman dinine ve Budacılığa bakıp kendini beğenmiş bir edayla soğuk soğuk gülümsediklerini görmek fevkalade eğlendiricidir. Bu küçük adamlara, tabii Hanuman'ın soyundan gelenler aralarında bunların varlığına tahammül edebilirlerse, Frankfurt fuarındaki maymunlar güldürüsüyle sözleşme yapmalarını öneririm.

Öyle zannediyorum ki Çin hakanı veya Siyam Kralı ve diğer Asya hükümdarları Avrupa'nın büyük güçlerine ülkelerine misyoner gönderme iznini bahşedecek olurlarsa, buna ancak söz konusu Avrupa ülkesiyle eşit haklara sahip olarak onlarınkine denk sayıda Budacı rahip gönderme izninin kendilerine tanınması koşuluyla izin vereceklerini öne sürme hakkına sahiptirler. Bunun için onlar doğal olarak daha önce o Avrupa dilinde eğitim almış olanları seçeceklerdir. İşte o zaman gözlerimizin önünde ilginç bir rekabet cereyan edecek ve kimin daha şanslı olduğunu hep beraber göreceğiz.

Bütün dünyayı kendi inancına döndürmeye çalışan Hıristiyan bağnazlığı mazur görülemez. Borneo'nun bir bölümünü sömürgeleştirip bir müddet yönetmiş olan Sir James Brooke (Borneo Racası) Eylül 1858'de Liverpool'da İncil Yayma Cemiyetinin, dolayısıyla misyon temsilcilerinin bir toplantısında bir konuşma yapmıştı. Orada şunları söylemişti: "Müslümanlar arasında hiçbir ilerleme kaydedemediniz, Hindular arasında hiç yol kat edemediniz, hâlâ Hindistan'a ayak bastığınız ilk gün olduğunuz yerdesiniz." (*The Times*, 29 Eylül 1858.) Buna karşılık Hıristiyan misyonerler bir başka istikamette çok yararlı ve takdire şayan olduklarını gösterdiler; bunların

kimisi bize Brahman dini ve Budacılık hakkında tam ve hayranlık uyandırıcı açıklamalar, kutsal kitapların aslına sadık ve doğru çevirilerini sundular; bunlar *con amore* olmaksızın muhtemeldir ki yapılamayacak şeylerdi. Bu seçkin insanlara aşağıdaki dörtlüğü ithaf ediyorum:

Öğretmenler olarak gittiniz oraya,
Çömezler olarak geldiniz buraya,
Kalktı görünmez perde
Örtülü anlamın üzerinden.

Dolayısıyla bir gün tüm Avrupa'nın bütün bu Yahudi mitolojisinin artıklarından arınıp kurtulacağını umut edebiliriz. Belki de Yafes'in soyundan gelenlerin oluşturduğu dil ailesine mensup halkların tekrar *ana yurtlarının kutsal dinlerine* dönmelerinin zamanı gelmiştir; çünkü uzun bir zaman yoldan çıkıp şaşkın şaşkın dolaştıktan sonra bunlar için bir kez daha olgunlaştılar.

* * *

Ahlaki özgürlük üzerine ödüllü denememi okuduktan sonra düşünen hiç kimse böyle bir özgürlüğün doğa içinde hiçbir yerde araştırılamayacağı, bunun ancak doğanın dışında bulunabileceği konusunda kuşku içinde kalmayacaktır. Bu metafizik bir gerçektir, fakat fizik dünyada imkânsız olan bir şeydir. Dolayısıyla kişisel eylemlerimiz hiçbir surette özgür değildir; diğer yandan her birimizin kişisel karakteri kendi özgür edimi olarak kabul edilmelidir. O bizzat böyledir, çünkü şimdi ve ebediyen böyle olmayı istemektedir. Çünkü irade kendi başına vardır, hatta tek bir bireyde ortaya çıksa bile bu böyledir: O, deyiş yerindeyse aynı olanın ilk ve temel iradesini (istemesini) oluşturur, o her türlü bilgiden bağımsızdır, çünkü onu önceler. O bilgiden sadece güdülerini alır ve onunla gerçek özünü kademe kademe geliştirip kendisini bilinir ya da görünür kılar. Fakat kendisi zamanın dışında bulunan şey olarak varolduğu sürece değişmezdir. Dolayısıyla herkes şimdi ve bu zaman diliminin koşulları—ki bunlar da kendi paylarına katı zorunlulukla ortaya çıkarlar—altında varolan böyle birisi olarak asla bu zaman diliminde fiilen yapmakta olduğu şeyden başka bir şey yapamaz. Bu yüzden bir insan hayatının büyük küçük tüm olayları içinde bütün tecrübi akışı tıpkı bir saatin hareketleri gibi zorunlu olarak önceden belirlenmiştir. Aslında bu, daha önce sözü edilen, metafizik bakımdan özgür edimin bilen bilince ulaşma tarzının kendi formu olarak zamana ve mekâna sahip olan sezgisel bir algı olmasından kaynaklanır. Bu form sayesin-

de şimdi bu eylemin birliği ve bölünemezliği kendisini dört boyutu içinde yeter neden ilkesinin izini (kılavuz çizgisini) takip eden[56] bir durumlar ve olaylar dizisine ayrılmış olarak gösterir ve *zorunlu(luk)* olarak adlandırılan şey işte budur. Fakat sonuç ahlaki bir sonuçtur çünkü ne olduğumuzu ne yaptığımızdan biliyoruz, tıpkı neyi hak ettiğimizi başımıza gelen (ya da duçar olduğumuz) şeyden bildiğimiz gibi.

Ayrıca *bireyselliğin* sadece *principium individuanis*e dayanmadığı ve dolayısıyla bütünüyle salt fenomenden ibaret olmadığı, fakat kendinde-şeyde, bireyin iradesinde kökleştiği de yine bunun doğal sonucudur; çünkü onun karakterinin kendisi bireyseldir. Ne var ki burada onun kökünün ne kadar derine gittiği meselesi bu çerçeve içinde cevaplandıramayacağım sorulardan biridir.

Ancak bu çerçeve içerisinde Platon'un bile kendince her bir insanın bireyselliğini kendi özgür edimi olarak tanımladığını hatırlamak önemlidir çünkü o her bir kimseyi ruhgöçü sayesinde nasılsa o şekilde yüreğinin ve karakterinin sonucu olarak doğmuş gösterir (*Phaidros*, c. 28. *Yasalar*, k. x, bl. 106, *ed. Bip.*). Hatta Brahmanlar bile kendi paylarına doğuştan gelen karakterin değişmez kesinliğini masalla karışık bir dille, Brahma her bir insanı yaratırken yapacaklarını ve katlanacaklarını hayatının çaresiz takip edeceği istikamete göre alnına yazılı karakterlerle kazıdığını söyleyerek dile getirirler. Kafatası kemiklerinin dikişe benzeyen çentikli ek yerlerinde onlar bu yazıyı görürler. Bunun muhtevasının onun daha önceki yaşam ve eylemlerinin bir sonucu olduğunu söylerler. (Bkz., *Lettres édifiantes et curieuses*, 1819 ed., C. VI, s. 149, et C. VIII, s. 135.) Bu aynı derin kavrayış öyle görünüyor ki kişinin hayatıyla ilgili her şeyin önceden takdir edilmiş olduğu yolundaki Hıristiyan (hatta Pauloscu) dogmanın temelini oluşturur.

56 (Ya da: ... o çizgi üzerinde cereyan eden.)

Yukandaki ilkenin bir diğer sonucu ki, genellikle tecrübi olarak teyit edilir, zihinsel olduğu kadar ahlaki, her türlü *hakiki* meziyetin sadece fiziki ya da deneysel değil aynı zamanda metafizik bir kökene de sahip olduğudur. Dolayısıyla bunlar *a posteriori* değil, fakat *a priori* olarak verilirler; bir başka deyişle kazanılmış değil doğuştandırlar ve dolayısıyla sadece *fenomen*de değil, fakat kendinde şeyde kökleşmişlerdir. Bu sebepten ötürü aslında herkes ancak doğasında, bir başka söyleyişle, doğuştan getirdiği mizaçta zaten geri döndürülemez biçimde sabitleşmiş olan şeyi yapar. Düşünsel yeteneklerin eğitime gereksinim duyduğu bir gerçektir, nasıl ki doğanın birçok ürünü, eğlenceli ya da yararlı olmaları için yönlendirmeye gereksinim duyuyorsa. Fakat nasıl ki burada yönlendirme ya da eğitim orijinal malzemenin yerini tutamıyorsa, orada da böyledir. Bu sebepten ötürü salt kazanılmış, öğrenilmiş ya da zorla benimsetilmiş, dolayısıyla gerek düşünsel, gerekse ahlaki, *a posteriori* olan bütün nitelikler aslında hakiki değil, cevheri-muhtevası olmayan boş birer görünüştür. Bu nasıl ki doğru metafiziğin bir sonucu ise tecrübeyi derinden kavrayan bir kavrayışın da söyleyeceği bundan farksızdır. Hatta bu herkesin fizyonomiye ve herhangi biçimde sivrilmiş insanların dışsal görünümüne ve onun doğuştan sahip olduğu yeteneklere atfettiği büyük değer ve dolayısıyla onları görmeye dönük önüne geçilmez istekleri ile de doğrulanır. Doğal olarak sığ ve—ki sebepsiz değildir—bayağı tabiatlar, yoksun oldukları her şeyin zamanla kendilerine geleceğini güvenle umut edebilmek[57] için, karşı görüşte olacaklardır. Dolayısıyla bu dünya sadece zafer ve yenilgi ödüllerinin bundan sonraki dünyada dağıtıldığı bir savaş alanı değil, fakat bizzat kendisi her bir kimsenin erdemlerine göre beraberinde ödül ve utançlarını getirdiği son mahkemedir; ve ruhgöçü öğretisini vazet-

57 (Ya da: ...bununla kendilerini avutmak için...)

tikleri kadarıyla Brahman dini ve Budacılık bundan farklı bir şey bilmez.

* * *

İrade Özgürlüğü Üzerine ödüllü denememde* (s. 50 vd.; ikinci baskı, s. 48 vd.) doğuştan sahip olunan karakterin—ki hayat akışının ahlaki muhtevası ondan kaynaklanır—kökenselliğini ve değiştirilemezliğini kanıtlamıştım. O bir olgu olarak belirlenmiştir. Fakat sorunları tam kapsamı içinde kavramak için kimi zaman karşıtları birbiriyle keskin biçimde karşılaştırmak gerekir. O halde bu durumda bir insanla diğeri arasındaki doğuştan farklılığın, ahlaki ve düşünsel bakımdan ne denli inanılmaz derecede büyük olduğunu hatırlayalım. Burada soyluluk ve bilgelik, şurada kötü ruhluluk (habislik) ve ahmaklık. Birinde yüreğin iyiliği gözlerden dışarı vurur ya da dehanın damgası çehresine kazınmıştır. Bir başkasının bayağı fizyonomisi bizzat doğanın ellerinin vurduğu, ahlaki alçaklığın ve zihinsel kütlüğün, şaşmaz ve kazınmaz damgasıdır; o öyle görünür ki sanki varoluşundan utanmalıdır. Ve iç varlık aslında bu dış görünüşe tam karşılık gelir. İnsanın bütün varlığını dönüştüren, hiçbir şeyle ortadan kaldırılamayan, dahası koşullarla çatışma içerisinde onun yaşam akışını belirleyen bu tür farklılıkların, bunlardan etkilenenler bakımından kusursuz ya da meziyetsiz var olabileceğini ve yalnızca tesadüf eseri olduğunu varsayamayız. Hatta bundan insanın belli bir anlamda kendi eseri olması gerektiği açıktır. Ama beri yandan tecrübi olarak bu farklılıkların ebeveynin karakter ve mizacındaki kökenini gösterebiliriz; ayrıca bu ebeveynlerin birbiriyle karşılaşması ve birleşmesi aşikâr ki en rastlantısal koşulların eseriydi. O zaman bu düşüncelerle fenomen ile şeylerin kendinde varlığı ara-

* (Bu paragraf *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un B. II, K. 47: *Zur Ehtik* başlıklı bölümünden eklenmiştir.)

sındaki ayrıma dönmeye zorlanırız ki bu sorunun çözümünü yalnızca burada bulabiliriz. Kendinde şey kendisini ancak fenomenin formlarıyla gösterir; dolaysıyla kendinde şeyden kaynaklanan yine bu formlar içinde, dolayısıyla nedensellik bağı içinde ortaya çıkmalıdır. Bu yüzden o bize kendisini burada şeylerin esrarlı ve anlaşılmaz bir kılavuzluğu olarak sunar, ki onun yegâne aracı harici tecrübi bağlantı olacaktır. Fakat bu tecrübi bağlantı içinde vuku bulan her şeyi nedenler doğurur, bundan dolayı da zorunlu olarak ve dışarıdan belirlenir, hâlbuki onun gerçek temeli bu şekilde ortaya çıkan gerçek özün iç doğasında yatar. Kuşkusuz sorunun çözümünü burada ancak çok uzaktan görebiliriz ve onun üzerine düşündüğümüzde bir düşünce uçurumuna yuvarlanırız—Hamlet'in haklı olarak söylediği gibi, "ruhlarımızın görüş alanının ötesindeki düşünceler"e sürükleniriz.

* * *

Bir zamanlar sık sık soruluyordu: Yabanda yalnız başına büyümüş ve birbiriyle ilk kez karşılaşmış olan iki insan ne yapar? Hobbes, Pufendorf ve Rousseau bu konuda birbirlerine ters cevaplar verdiler. Pufendorf birbirlerini sevgiyle karşılayacaklarına inanıyordu; Hobbes tam tersine birbirlerine hasmane duygular içinde olacaklarını düşünüyordu; Rousseau ise birbirlerinin yanından sessizce geçip gidecekleri fikrindeydi. Her üç görüş de hem doğru hem yanlıştır; çünkü tam da burada *bireylerin doğuştan sahip oldukları ahlaki mizacın ölçülemez farklılığı* kendisini bunların deyiş yerinde ise kural ve ölçüsüne sahip olmamızı gerektirecek kadar açık bir ışıkta gösterecektir. Çünkü öyle kimseler vardır ki bir insanın görüntüsü en derin varlıkları içinde derhal düşmanlık hisleri uyandırır ve onlar "ben-değilim" diye feryat ederler. Öyleleri de vardır ki bu görüntü derhal dostane ilgi ve duygudaşlık hisleri uyandırır; ve bunların hakiki

tabiatları "yine ben!" diye feryat eder. Bu ikisi arasında sayısız derece ve kademe vardır. Fakat bu temel noktada bu kadar esaslı biçimde farklı olmamız gerçekten büyük bir muamma ve hatta sırdır. Bastholm adında bir Danimarkalının *Historische Nachrichten zur Kenntniss des Menschen im rohen Zustande* başlıklı kitabı bizim ahlaki karakterimizin *a priori* doğası üzerine birçok farklı gözlem için malzeme sunar. Ulusların zihinsel gelişiminin ve ahlaki iyiliğinin kendilerini birbirlerinden tamamen bağımsız olarak gösterdiğini, çoğu kez biriyle karşılaşırken diğerinin izine bile rastlanmadığını görmek kendisini şaşırtır. Bunu ahlaki iyiliğin, gelişimi zihinsel eğitime dayanan düşünmeden değil, fakat doğrudan, tabiat ve mizacı doğuştan olan ve bizatihi kültürle ilerleme kaydetme kabiliyetine sahip olmayan iradenin kendisinden kaynaklandığını göz önünde bulundurarak açıklamalıyız. Daha sonra Bastholm ulusların çoğunu ahlaken düşük ve kötü diye vasıflandırır; buna karşılık belli vahşi kabilelere, sözgelimi Savu Adası sakinlerine, orta ve güney doğu Sibirya ile Palu adaları yerlilerine ait pek çok hayranlık uyandırıcı genel karakteristiğin olduğunu bildirmek zorunda kalır. Ardından neden bazı kabilelerin görülmedik derecede iyi, komşularınınsa neden kötü olduğu sorununu çözmeye kalkışır. Öyle görünüyor ki bu ahlaki nitelikler babadan devralındığı (kalıtsal olarak geçtiği) için yukarıda sözü edilen durumlarda tecrit edilmiş böyle bir kabilenin tek bir aileden ve neticede kesinlikle iyi bir adam olan aynı atadan gelmesinden ve bu soyun kendisini saf ve temiz tutmasından hareketle açıklanabilir. Nitekim devlet borçlarının reddedilmesi, talan ve çapulculuk vb. gibi sıkıntı verici birçok durumda, İngilizler sık sık Kuzey Amerikalılara atalarının suçluların oluşturduğu bir İngiliz sömürgesinin kurucuları olduklarını hatırlatırlardı, her ne kadar bu onların ancak küçük bir bölümü için doğru olsa da.

* * *

Her insanın bireyselliğinin (yani bu belirli zekâsıyla bu belirli karakterinin) tıpkı derine işleyen bir boya gibi, en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün eylemlerini ve düşüncelerini belirlemesi ve neticede bir insanın hayatının bütün akışı, bir başka söyleyişle, onun iç ve dış tarihinin bir başkasınınkinden böylesine esaslı biçimde farklı olduğunun ortaya çıkması harikulade bir şeydir. Nasıl ki bir bitkibilimci tek bir yapraktan bütün bitkiyi tanıyor ve Cuvier[58] tek bir kemikten bütün havyanı oluşturuyorduysa, bir insanın tek bir karakteristik eyleminden de onun karakterinin doğru bir bilgisine ulaşabiliriz. Dolayısıyla bu ölçüde, hatta bu eylem sıradan önemsiz bir şeyle ilgili olsa bile onu(n karakterini buradan hareketle), aslında bu durumda hepsinden daha sağlıklı ve doğru olarak oluşturabiliriz; çünkü önemli şeylerde insanlar daha dikkatli ve ihtiyatlıdırlar, hâlbuki sıradan, önemsiz şeylerde çok fazla düşünmeksizin kendi doğa(l eğilim)lerini takip ederler. Seneca'nın düşüncesinin nedeni de budur: *Argumenta morum ex minimis quoque licet capere* (ep. 52).[59] Eğer bir kimse bu tür şeylerde doğru ve adil hislerin yüreğine yabancı olduğunu mutlak anlamda keyfi ve bencilce davranışıyla gösteriyorsa, gereken güvenlik önlemini almaksızın ona tek bir kuruş bile emanet etmemeliyiz. Zira kim inanır ki mal mülk ile ilgili olmayan diğer bütün meselelerde kendisinin her gün doğru ve adil olmadığını gösteren, paçavra haline gelmiş bir ceketin deliklerinden dışarı sıntan kirli bir gömlek gibi,

58 (Karşılaştırmalı anatomi ve paleontoloji bilimlerini kurduğu kabul edilen Fransız hayvanbilimci ve devlet adamı (1769–1832).)

59 (: En küçük şeyler bile karakterin kanıtı-işareti olarak kabul edilebilir.)

her yerde dizginsiz bencilliği günlük hayatın küçük işlerinde su yüzüne çıkan bir kimsenin—kim inanır böyle bir kimsenin *meum* ve *tuum*[60] konusunda adalet saikinin dışında başka bir dürtü olmaksızın onurlu ve haysiyetli davranacağına?

Her kim ki küçük ölçekte laubalidir, büyüğünde günahkârdır.[61] Her kim ki küçük karakter özelliklerini göz ardı eder, söz konusu karakterin ne olduğunu önemli işlerde büyük zararla öğrendikten sonra ancak kendisini kınamak zorunda kalır. Bu aynı ilkenin bir gereği olarak, olur da sıradan önemsiz şeylerde bile, kötü, art niyetli ya da bayağı bir karakteri ele verecek olurlarsa, sözümona bu iyi dostlarla bağlarımızı derhal koparmalıyız; bunu onların kendilerini göstermek için sadece fırsat kollayan büyük ölçekteki alçakça hilelerine karşı kendimizi korumak için yapmalıyız. Aynı şey hizmetçiler için de geçerlidir; hiçbir zaman şunu aklımızdan çıkarmamalıyız, hainler arasında olmaktansa yapayalnız olmak evladır.

İnsanlar hakkında her türlü bilginin temeli ve ilk dersi şu sarsılmaz kanaattir: Bir insanın davranışını yönlendiren şey esas itibariyle ve bir bütün olarak onun muhakeme yeteneği ve verdiği buyruklar değildir. Dolayısıyla kimse sırf şöyle ya da böyle olmayı istediği için, şu ya da bu kimse değildir, bu istek ne kadar keskin ve güçlü olursa olsun bunun bir önemi yoktur; onun eylemleri doğuştan getirdiği ve değişmez olan karakterden kaynaklanır, güdülerle daha yakın ve özel biçimde belirlenir ve dolayısıyla bu iki etkenin zorunlu sonucudur. Bu itibarla bir insanın davranışını bir gezegenin yörüngesine benzetebiliriz. Bu yörünge ona verilmiş olan teğet halindeki (*tangential*) enerji ve güneşinin hareketinden kaynaklanan merkezcil bir güçle belirlenir. Bunlardan il-

60 (L. bana & sana ait olan.)

61 (Ya da: Her kim ki küçük ölçekte saygısızdır büyüğünde de fütursuzdur.)

ki onun karakterini, ikincisi ise güdülerin etkisini temsil eder. Çekim gücüyle sınırlı olsa da gerçek anlamda hareketin kaynaklandığı teğet halindeki güç, metafizik olarak alındığında, kendisini söz konusu cisimde dışa vuran irade olduğu kadarıyla, bu neredeyse bir benzetmeden daha fazlasıdır.

Şimdi bu iradeyi anlamış olan kimse gerçekte gelecek herhangi bir durumda yapacağımız şeye dair asla bir tahminden daha fazlasına sahip olmadığımızı da görür, her ne kadar çoğu kez bunu bir karar (ya da bir niyet) olarak görsek de. Diyelim ki bir kimse bir teklif dolayısıyla, tam bir dürüstlükle ve hatta kendi isteğiyle, henüz geleceğin sınırları içinde bulunan koşulların gerçekleşmesine bağlı olarak bir şeyi yapmanın sorumluluğunu üstüne almıştır. Ama onun bu yükümlülüğü yerine getireceği, doğası, verdiği söz kendi başına ve bir söz olarak her zaman ve her yerde kendisi için yeterli bir saik olacak çapta bir doğa olmadıkça hiçbir surette kesin değildir. Çünkü bu söz, onuruna duyduğu saygının bir sonucu olarak, onun üzerinde dışarıdan bir zorlama olarak hükmünü icra eder. Fakat bundan ayrı olarak onun bu şartların gerçekleşmesi koşuluyla yapacağı şey yine de karakterine ve o zaman etkisi altında olduğu harici koşullara dair doğru ve kesin bir bilgiden hareketle basitçe ama herhalde kusursuz kesinlikle önceden öngörülebilir. Tabii bu, onu zaten benzer bir durum içinde görmüşsek, çok daha kolaydır; çünkü o şaşmaz bir kesinlikle, tabii ki her zaman, bu koşulları ilk durumda zaten doğru ve tam olarak bildiğini varsayarak, ikinci kez de yine aynı şeyi yapacaktır. Zira sık sık dikkat çektiğim gibi, *causa finalis non movet secundum suum esse reale, sed secundum esse cognitum*[62] (Suarez, *Disputationes metaphysicae, Disp.* XXIII, sect. 7 ve 8). Dolayısıyla

62 [: Nihai sebep (*causa finalis*), gerçek varlığına göre değil, fakat sadece bilinen varlığına uygun olarak işler (müessir olur).]

ilk defasında onun bildiği ya da anladığı şey o zaman onun iradesi üzerinde müessir olamaz. Nitekim bir iletken maddenin aktivitesine yalıtkan bir cisim engel olduğunda elektrik akımı durur. Karakterin değişmezliği ve ondan kaynaklanan eylemin zorunluluğu damgasını, kararlılık, sağlamlık, cesaret ve o anın talep ettiği diğer niteliklerden yoksun olduğu için, kimi durumlarda davranması gerektiği gibi davranmamış olan kimsenin üzerine görülmedik bir açıklıkla vurur. Daha sonra o eyleminin yanlış istikametini görür ve samimi biçimde pişman olur ve belki de kendi kendine der: "Evet, eğer bunu tekrar yapmam istenseydi, farklı davranırdım!" Kendisinden tekrar istendiğinde aynı şey olur ve gene daha önce davrandığı gibi davranır—büyük şaşkınlığına rağmen.*

Shakespeare'in oyunları genellikle bize söz konusu hakikatin en iyi misalini sunarlar; çünkü o baştanbaşa bununla doludur ve onun derin sezgiye dayalı bilgeliği her sayfada *in concreto* bunu dile getirir. Gene de şimdi buna dair bir misal vereceğim. Burada o özel bir açıklıkla ama kasıtsız ve yapmacıksız olarak bunu ortaya koyar, çünkü o hakiki bir sanatçı olarak asla kavramlardan hareket etmez. Tam tersine o bunu sırf doğrudan ve sezgisel olarak kavradığı biçimiyle psikolojik hakikatin gereğini yerine getirmek için yapar. Çünkü o azınlığın buna dikkat kesilerek gerekince anlayıp anlamayacağı ile ilgilenmiyordu ve bir gün Almanya'da budala ve ahmak takımının, oyunlarını basmakalıp, orta malı ahlaki düşünceleri örneklemek amacıyla yazdığını enikonu açıklamaya kalkacaklarından en küçük bir kuşkusu yoktu.

Burada öncelikle aklıma gelen Northumberland Dükünün karakteridir. Bunun, üç tragedyada tamamlandığını ve hiçbirinde ana karakter olarak ortaya çıkmadığını görürüz. Tam tersine o sadece, on beş perdeye dağıtılmış birkaç sahnede görünür; dolayısıyla bütün dikka-

* Krş. *Die Welt als Wille und Vorstellung*, B. II, K. 19.

timizle okusak bile bu kadar geniş pasajlara dağıtılarak çizilmiş karakteri ve onun ahlaki kimliğini kolaylıkla gözden kaçırabiliriz; her ne kadar şair bunu sıkı sıkıya göz önünde tutarsa da. Her yerde bu Dükü soylu şövalyelere yaraşır bir vakar ile gösterir ve buna uygun bir dil kullanır ve ara sıra onun ağzından çok güzel ve hatta yüce pasajlar dökülür. Çünkü Shakespeare iblisi siyaha boyamaktan hoşlanan ve çizdiği karakterin ahlaken tasvip edilip edilmediğini bizzat sözlerine aksettiren (ya da sözleriyle ihsas ettiren) Schiller'in yaptığını yapmaktan uzaktır. Ama Shakespeare ve ayrıca Goethe'de herkes sahnede ve konuşurken, hatta şeytanın kendisi bile olsa, mükemmelen haklıdır. Bu bakımdan Goethe ve Schiller'in çizdiği Alba Dükü üzerine yapılacak bir karşılaştırma kastettiğim şeyi açıklar.

Northumberland Düküyle daha II. Richard'da tanışırız, burada Krala karşı, kendisine aynı zamanda kişisel olarak yaltaklandığı (II. Perde, 3. Sahne) ve daha sonra IV. Henry ismiyle Kral olan Bolingbroke lehine karışıklık çıkarmak amacıyla gizli anlaşma fikrini ilk ortaya atan odur. Bir sonraki sahnede kraldan söz ederken basitçe Richard dediğinden dolayı azarlanır, ama o oradakileri başka bir maksatla değil, sırf kısalık uğruna böyle söylediğine temin eder. Çok geçmeden sinsi ve karmaşık konuşması Kralı teslim olmaya ikna eder. Bir sonraki sahnede tahttan feragat ettiği esnada Krala karşı öyle bir sertlik ve küçümseme ile davranır ki mutsuz ve kırılmış hükümdar bir kez daha sabrını kaybeder ve bağırır: "İblis, cehenneme gitmeden cehennem azabını yaşattın bana!" Ve oyunun sonunda yeni Krala önceki hükümdarın bağlılarının vurulmuş kafalarını Londra'ya gönderdiğini bildirir.

Bir sonraki tragedya olan *IV. Henry*'de bu kez yeni Krala karşı bir fesat ve tertip hazırlar. Dördüncü perdede isyancıların birleşip ertesi günün büyük savaşı için hazırlandıklarını ve sadece onu ve birliklerini sabırsızlanarak beklediklerini görürüz. Nihayet ondan kendisinin hasta olduğunu, fakat güçlerini başka kimseye emanet

edemeyeceğini bildiren bir mektup gelir; fakat onlar çekilmeyip cesurca devam edecek ve saldırının üzerine yiğitçe gideceklerdir. Giderler de, fakat yokluğuyla hatırı sayılır derecede zayıflarlar; sonunda tamamen yenilirler, önderlerinin çoğu ele geçirilir, kendi oğlu, kahraman Hotspur Galler Prensinin eliyle öldürülür.

Takip eden oyunda, *IV. Henry*'nin ikinci bölümünde, oğlunun ölümü karşısında onu öfke ve hiddet dolu olarak intikam duygusunu vahşi biçimde dışa vururken görürüz. Dolayısıyla ayaklanmayı yeniden canlandırır ve isyan önderleri tekrar toplanır. Şimdi dördüncü sahnede olduğu gibi büyük savaşı vermek ve sadece onun kendilerine katılmak için ulaşmasını beklemek zorundadırlar, derken bir mektup gelir. Mektupta yeterli kuvveti toplayamadığını ve şimdilik İskoçya'da güvenli bir yer arayacağını bildirir; ama yine de onlara bu kahramanca maceralarında yürekten büyük başarı diler. Bunun üzerine tutulmayan bir anlaşmaya bağlı olarak Krala teslim olurlar ve böylece akıbetleri tam bir hezimet olur.

Dolayısıyla karakter akli tercih ve düşünüp taşınma eseri olmaktan uzak olduğu için, aklın davranışla ilişkisi güdüleri iradenin önüne resim halinde getirmekten (canlandırmaktan) fazlası değildir. Fakat o zaman da böyle bir akıl, verili karakter üzerinde güdülerin etkisiyle uyum içinde, hayatın aldığı doğrultuya seyirci ve tanık olmaktan öteye gidemeyecektir; ve hayatın bütün olayları kaçınılmaz olarak, aslında çalışan bir saatin hareketleriyle aynı zorunlulukla gerçekleşir. Bu konuda okurlarıma "İrade Özgürlüğü" üzerine (*Über die Freiheit des menschlichen Willens*, 1839) ödüllü denememi salık veririm. Burada iradenin her münferit eylemde bütünüyle özgür olduğunu iddia eden bu ayak direyici yanılsamanın gerçek anlamını ve kökenini izaha kavuşturdum ve bu suretle onun etkin nedenine işaret ettim. Burada bu doğal yanılsamaya dair aşağıda yapılacak teleolojik açıklamadaki nihai nedeni buna eklemekle yetineceğim.

Aslında insanın anlaşılır karakterine (ki akılla salt kavranılışı onun hayat akışı ya da özgeçmişidir) ait olan özgürlük ve özgünlük her münferit eylemin doğal parçası olarak görünür; ve dolayısıyla her münferit eylemde deneysel bilinç için özgün olan şey görünüşe göre her zaman yeniden geçekleştirilir. Bu suretle hayat akışı içinde insan mümkün en büyük ahlaki νουθέτησιςi[63] alır; böylece o karakterinin bütün çirkin yanlarının tam olarak bilincine varır. Vicdan her işe "farklı bir şekilde davranabilirdin" yorumuyla eşlik eder, her ne kadar bunun gerçek anlamı "Farklı bir kişi de olabilirdin" olsa da.

Şimdi bir yandan karakterin sabit ya da değişmez doğası, diğer yandan, herkesin birbiri ardına içine yerleştirildiği olayların gerçekleşmesindeki katı zorunluluk göz önünde bulundurularak her bir insanın hayat akışı A'dan Z'ye tam bir kesinlikle belirlenir. Ama gene de bir kimsenin hayat yolunun, (geçirdiği) gerek öznel gerekse nesnel değişiklikler itibariyle, bir başkasınınkinden kıyas kabul etmez derecede daha mutlu, daha soylu ve daha kıymetli olduğu ortaya çıkar. Dolayısıyla her türlü adalet fikrini bir kenara bırakmak istemiyorsak eğer, bu bizi Brahman ve Buda dininde sorgulanmaksızın kabul edilen şu varsayıma götürür: herkesin hükmü altında olduğu nesnel koşullar gibi beraberinde götürdüğü öznel koşullar da önceki hayatın ahlaki sonucudur.

Kesinlikle felsefi spekülasyonlarla ilgilenmez görünen Machiavelli emsalsiz zekâsının nüfuz edici keskinliğiyle aşağıdaki derin düşünce ürünü yargıya ulaşmıştı: böyle bir yargı belirli karakterler ve güdüler söz konusu olduğunda bütün eylemlerin gerçekleştiği genel zorunluluk hakkında sezgisel bir bilgiyi gerektirir. Machiavelli "Clitia" komedyasının prologuna şöyle başlar: *"Se nel mondo tornassino i medesimi uomini, come tornano i medesimi casi, non passarebbono mai cento anni, che noi non ci trovassimo un altra volta insieme, a fare le medesime cose,*

63 (: İkaz, uyarı, nasihat, öğüt, ibret.)

che hora." (Eğer dünyada aynı olaylar tekrar ettiği gibi aynı adamlar geri dönseydi şimdi yapmakta olduğumuzla tam olarak aynı şeyi hep birlikte bir kez daha tekrar yapmadan yüzyıl asla geçmezdi.) Bununla birlikte onu buna Augustinus'un *De civitate dei*, lib. XII, c. 13'de söylediklerinin bir kalıntısı götürmüş görünür.

Eskilerin *fatum*u, εἱμαρμένηόsi meydana gelen her şeyin illiyet zinciriyle (birbirine) sıkı sıkıya bağlı olduğu ve bu yüzden kaçınılmaz zorunlulukla meydana geldiği, o nedenle geleceğin şimdiden mükemmelen tayin edildiği,[64] geçmişte ne kadar değiştirilebildiyse gelecekte de ancak o kadar değiştirilebileceği yolunda bilincimizin eriştiği kesinlikten başka bir şey değildir. Eğer burada magnetik arıgörü[65] ve ikinci görüş imkânını bir tarafa bırakırsak geleceğe dair önbilgi eskilerin kaderci mitoslarındaki efsanevi bir şey olarak görülebilir. Boş konuşma ve ahmakça hilelerle temel kadercilik (*der Fatalismus*) hakikatini bir kenara bırakmaya çalışmak yerine onu açık biçimde anlamaya ve tanımaya çalışmalıyız; çünkü bu sır ve muammalarla dolu varoluşumuzu anlamak için bize önemli bir veri sağlayan kanıtlanabilir bir hakikattir.

Yazgı[66] ve kadercilik öz itibariyle birbirinden farklı şeyler değildir, fakat sadece insan eylemlerinin dışarıdan gelen verili karakteri ve belirleniminin, ilki söz konusu olduğunda bilgili, ikincisi söz konusu olduğunda ise bilgisiz bir varlıktan kaynaklanması bakımından farklıdırlar.[67] Fakat her iki halde de sonuç aynıdır: olması gereken olur. Buna karşılık bir *ahlaki özgürlük* fikri *asli kökensellik*[68] fikrinden koparılamaz. Çünkü bir varlığın bir başkasının eseri, ama yine de istemesi ve eylemesi ba-

64 (: ...tam ve kesin biçimde belirlendiği.)

65 (: *das Hellsehen*: clairvoyance, kehanet, gaipten haber verme.)

66 (:(*die Prädestination*: takdiri ezeli.)

67 (Ya da: ...ilki söz konusu olduğunda insan eylemlerinin verili karakteri ve harici belirlenimi akıllı bir varlıktan, ikincisi söz konusu olduğunda ise akılsız bir varlıktan kaynaklanması bakımından birbirinden ayrıdırlar.)

68 (: *die Ursprünglichkeit*.)

kımından *özgür* olması sözle ifade edilebilen ama düşünceyle anlaşılamayan bir şeydir. Dolayısıyla onu kim yokluktan varlığa çağırmışsa onun gerçek doğasını, bir başka söyleyişle, ilinek ve niteliklerinin tümünü yaratan ve belirleyen de odur. Zira kimse asla bir şey, yani her bakımdan ve bütün nitelikleri itibariyle belirlenmiş bir varlık yaratmaksızın yaratmada bulunamaz. Fakat bu şekilde belirlenmiş olan niteliklerden ardından onun bütün açılımları ve eylemleri zorunlulukla cereyan eder, çünkü bunlar sahneye çıkan ve ortaya çıkmak için dışarıdan vesile ya da uyarıcıya gereksinim duyan nitelik ve ilineklerden başka bir şey değildir. Bir insan nasıl*sa* o şekilde hareket etmek zorundadır; dolayısıyla kusur ve erdem onun eylemlerine değil, fakat gerçek doğasına ve varlığına izafe edilir.

Bu yüzden teizm ile insanın ahlaki sorumluluğu birbiriyle bağdaşmaz, zira böyle bir sorumluluk her zaman gerçekte bu sorumluluğun çekim merkezi olan insanın yaratıcısına düşer. İnsanın ahlaken özgür olduğunu varsayarak boş yere bu iki bağdaşmazlık arasında bir köprü oluşturulmaya çalışılmıştır, ama bu köprü her defasında çökmektedir. *Özgür* varlık *ilk ve asli* olmalıdır. Eğer irademiz *özgür* ise aynı zamanda *asli ve temel mahiyette* olmalıdır; ve tersi. Bu iki kategoriyi birbirinden ayırmaya çalışmış olan Kant öncesi dogmatizm tam da bu *iki* özgürlüğü, kozmoloji için ilk dünya-nedeninin, ahlak ve teoloji için insan iradesinin özgürlüğünü varsaymaya zorlandı. Dolayısıyla Kant'ta bile hem üçüncü hem dördüncü karşıtlık *özgürlük* ile ilgilidir.

Diğer taraftan benim felsefemde eylemlerin katı zorunluluğunun açıkça ve basitçe tanınması *irade*nin kendisini bilgisiz varlıklarda dahi açan şey olduğu öğretisiyle uyum içindedir.

Aksi halde yani eğer bireysel eylemin böyle bir özgürlüğü gerçekten olmuş olsaydı ve bu diğer her eylem kadar kesin biçimde zorunluluğun sonucu olmamış olsay-

dı, eylemlerindeki açık zorunluluk bunu istemenin karşısına yerleştirirdi.[69] Öte yandan daha önce gösterdiğim gibi irade edimlerinin zorunluluğuyla ilgili bu aynı öğreti insanın varlığının ve doğasının, özgürlüğünün, yani iradesinin eseri olmasını ve dolayısıyla bu sonuncunun kendiliğinden meydana gelmesini[70] zorunlu kılar. O nedenle gösterdiğim gibi karşı varsayıma göre her türlü sorumluluk ortadan kalkacak ve tıpkı maddi dünya gibi manevi dünya da dışındaki kurucusunun kendi eğlencesi için harekete geçirdiği bir makinadan ibaret hale gelecektir. Dolayısıyla hakikatlerin her biri birbiriyle bağlantılıdır, yekdiğerine gereksinim duyar ve yekdiğerini destekler, hâlbuki yanlış her köşede birbirinin ayağına takılır ve birbirini devirir.

* * *

"*Über die Grundlage der Moral*" başlıklı denememin § 20. paragrafında *ahlak eğitimi*nin davranış üzerinde gösterebileceği etkinin doğasını ve sınırlarının ne olduğunu yeterince ele alıp incelemiştim. Her ne kadar düstur ya da öğretinin etkisinden daha güçlü ise de *örneğin* etkisi de esas itibariyle buna benzerdir ve bu yüzden kısa bir çözümlemeyi hak eder.

Örnek öncelikle önleyerek ya da teşvik ederek etkisini gösterir; bir insanı yapmak istediği şeyi yapmadan bırakmaya sevk ettiğinde söz konusu olan bu ilk etkidir. Nitekim o başkalarının bunu yapmadığını görür ve gördüğünden genel olarak bunun doğru ve makul olmadığı, dolayısıyla kendisine, malına mülküne veya onuruna zarar getireceği sonucunu çıkarır. Buna bağlı kalır ve bunun kendisini bağımsız araştırma zahmetinden kurtardığını memnuniyetle görür. Ya da onu yapmaktan geri dur-

69 (Ya da: Eğer bu böyle olmamış olsaydı bilgisiz varlıkların çerçevesi içinde açıkça hareket ettikleri zorunluluk onların eylemlerini iradeyle çatışma içerisine sokardı.)

70 (: *Asäitat*. L. *aseltas*: *ens* a se: *ense ex se* karşıtı olarak.)

mamış olan birinin bundan ötürü başına kötü şeylerin geldiğini görür. Bu korkutucu, caydırıcı örnektir.

Öte yandan örneğin iki farklı yönden yüreklendirici ve teşvik edici bir etkisi vardır. Nitekim onun etkisi bir kimseyi yapmadan bırakmak isteyeceği, ama yapmaktan geri durmanın kendisine pahalıya mal olabileceğini ya da başkalarının gözünde kendisine zarar verebileceğini gösterecek bir şeyi yapmaya sevk edebilir. Ayrıca örneğin etkisi onu yapmak istediği bir şeyi yapmaya, ama bu zamana kadar tehlike ya da ayıplanma ve kınanma korkusuyla yapmaktan geri durduğu şeyi yapmaya teşvik edebilir; bu ayartıcı ya da baştan çıkarıcı örnektir.

Son olarak örnek bir kimsenin dikkatini başka türlü hiç gözüne çarpmayacak bir şeye çekebilir. Bu durumda örneğin etkisi aşikâr ki ilk bakışta sadece akıl üzerindedir; burada irade üzerindeki etki ikincildir ve gerçekleştiğinde de özgün bir yargı edimiyle ya da örneği koyan insandaki özgüvenle ortaya çıkacaktır. Örneğin bütün bu çok güçlü etkisi, kural olarak insanın, kendi yolunu kendi başına araştıramayacak kadar küçük bir yargı gücüne ve çoğu kez az bilgiye sahip olmasından kaynaklanır; dolayısıyla o gönüllü olarak başkalarının ayak izlerini takip eder.

Bu yüzden herkes bu iki nitelikten ne kadar yoksunsa o kadar örneğin etkisine açık olacaktır; dolayısıyla çoğunluğun kılavuz yıldızı başkalarının örneğidir ve onların bütün davranışları, ister önemli ister önemsiz meselelerde olsun, salt taklit ya da öykünmeye indirgenebilir; onlar en küçük meseleyi dahi kendi yargılarına göre karara bağlayıp çözüme kavuşturmazlar. Bunun nedeni onların düşünmenin her türünden duydukları ürküntü ve kendi yargılarına kökleşmiş güvensizlikleridir. Aynı zamanda insandaki bu şaşırtıcı güçlü taklit eğilimi onun maymunla akrabalığının da kanıtıdır.

Taklit ve alışkanlık insanların eylemlerinin çoğunun zorlayıcı güdüsüdür.

Bununla birlikte örneğin müessir olmasının biçimi her bir kişinin karakteriyle belirlenir; dolayısıyla aynı örnek birinde ayartıcı bir etkiye sahip olabilirken, diğerinde caydırıcı veya önleyici bir etkiye sahip olabilir. Daha önce var olmayıp zaman içinde kökleşen belli toplumsal uygunsuzluklar bize bunu kolayca gözlemleme fırsatı sunar. Böyle bir şeye ilk kez dikkat edildiğinde biri düşünecektir: "A, Nasıl buna göz yumulabilir? Ne kadar bencil, ne kadar düşüncesizce! Kesinlikle bunun gibi bir şeyi yapmayı asla aklımın köşesinden geçirmeyeceğim"; ama öbür tarafta bir düzinesi düşünecektir: "A, o bunu yapıyor, öyleyse ben de yapabilirim!"

Ahlaki açıdan düstur gibi örnek de kesinlikle medeni ya da hukuki gelişmeyi teşvik edebilir, ama daha iyi için bir iç değişimi değil, ki gerçekten ahlaki olan budur. Çünkü o her zaman sadece kişisel bir güdü olarak ve dolayısıyla bu türden güdülere duyarlılık varsayımına bağlı olarak etkili olur. Fakat bir karakterin, gerçek ve hakiki, ama yine de her zaman ancak doğuştan ahlakiliğini belirleyen şey, onun baskın biçimde şu tür bir güdüye mi yoksa bu tür bir güdüye mi duyarlı olduğudur.

Örnek genel olarak iyi ve kötü karakteristiklerin ortaya çıkmasını teşvik eden bir araç işlevi görür; ama onları oluşturmaz. Dolayısıyla burada bile Seneca'nın sözleri geçerlidir: *velle non discitur.*[71] İyi kötü bütün gerçek ahlaki niteliklerin doğuştan olduğu öğretisi, Brahman dininin ve Budacılığın ruhgöçü öğretisine Yahudilikten daha iyi uymaktadır. Ruhgöçü öğretisine göre kişinin iyi ve kötü işleri tıpkı gölgesi gibi onu bir hayattan diğerine takip eder; hâlbuki Yahudilik insanın anlaşılmaz bir *liberum arbitrium indifferentiae*[72] sayesinde ve dolayısıyla

71 (: İsteme öğretilemez.)

72 (: İradenin daha önceki belirlenimden bağımsız olarak seçme özgürlüğü.)

akli düşünme sonucunda, bir melek mi, bir şeytan mı yoksa bu ikisinin arasında yer alan başka bir şey mi olmak istediğine karar vermek için dünyaya ahlaken sıfır olarak gelmesini gerekli kılar.

Bütün bunları gayet iyi biliyorum, ama zerrece aldırdığım yok, çünkü benim tek ölçütüm var, o da hakikattir. Ben felsefe profesörü değilim, bu yüzden mesleğimin her şeyden evvel Yahudiliğin temel fikirlerini, her ne kadar bunlar her türlü felsefi bilginin yolunu ebediyen tıkıyorlarsa da, doğrulamaktan ibaret olduğunu kabul etmiyorum. "Ahlaki özgürlük" adı altında *liberum arbitrium indifferentiae* felsefe profesörlerinin en gözde oyuncağıdır, ki biz bunu onlara—bu zeki, dürüst ve samimi beylere bırakmalıyız.

HUKUK VE SİYASET ÜZERİNE*

* *Parerga und Paralipomena*, Bd. II, Kap. IX: *Zur Rechtslehre und Politik.*

Ayaklarının dibindekini gökte bulutların arasında aramak Almanların karakteristik bir kusurudur. Bunun en göze çarpan bir misalini felsefe profesörlerinin *doğal hak*[1] meselesini ele alma tarzı sunar. Bunun maddi yanını ve cevherini oluşturan insan hayatının basit ilişkilerini, dolayısıyla hak ve haksızlığı, mülkiyet, devlet, ceza yasası ve benzeri şeyleri açıklamak için en abartılı, soyut ve dolayısıyla en muğlâk ve boş kavramlar üretilir, bunlardan söz konusu profesörün özel keyfine göre önce bulutlara erişen bir Babil Kulesi, ardından bir diğeri inşa edilir. Bu şekilde, böyle bir okulda eğitim gören gençlerin zararına olarak, hayatın bizi doğrudan ilgilendiren en açık ve en basit ilişkileri anlaşılmaz hale getirilir.

Kendi başlarına bu ilişkiler fevkalade basit ve kolayca anlaşılabilirdir ve okur bu konuda benim *Über die Grundlage der Moral*, § 17 ve *Die Welt als Wille und Vorstellung* C., I, § 62'de bunlarla ilgili açıklamalarımı okuyarak tatmin olabilir. Fakat hak, özgürlük, iyi, olmak (bağ fiilinin bu anlamsız mastarı) ve diğerleri gibi belli sözcükler söz konusu olduğunda Almanların başı dönmeye başlar, bir tür hezeyan ve sayıklama hali içinde beyhude yere hiçbir anlamı olmayan cafcaflı sözlere sarılırlar. En belirsiz ve dolayısıyla en sığ kavramları alıp suni biçimde bunları birbirine ularlar. Bunun yerine gözlerimizi gerçekliğe dikip, bu kavramların soyutlandığı ve dolayısıyla onların yegâne gerçek cevherlerini oluşturan[2] şeyleri ve

1 (: *das Naturrecht*: doğal hukuk, kanıta gereksinim duymayan hak.)
2 (Ya da: Onlara yegâne gerçek anlamlarını kazandıran.)

ilişkileri gerçekte varoldukları biçimiyle sezgisel biçimde kavramalıyız.

* * *

Her kim ki *hak* kavramının *müspet* olması gerektiği yolundaki peşin kanaatten hareket eder ve onu tanımlamaya girişirse bir sonuca varamaz; çünkü o bir gölgeyi kavramaya çalışmakta, bir hayaleti takip etmekte ve *var olmayan bir şeyi* aramaktadır. Tıpkı *özgürlük* kavramı gibi *hak* kavramı da *menfi*dir; muhtevası safi olumsuzlamadır (nefiydir). *Haksızlık* kavramı ve en geniş anlamda *zarar vermeye* ve dolayısıyla *laesio*ya[3] denktir. İmdi böyle bir zarar bir kimsenin ya şahsını, malını mülkünü ya da şeref ve haysiyetini etkileyebilir. Bu yüzden insan haklarını tanımlamak kolaydır; herkes kimseye zarar vermeyen şeyi yapma hakkına sahiptir.

Bir şey için bir hakka ya da bir iddiaya sahip olmak basitçe, başka kimseye zarar vermeden, onu yapabilmek, onu alabilmek ya da onu kullanabilmek anlamına gelir. *Simplex sigillum veri.*[4] Birçok sorunun, sözgelimi hayatımıza son verme hakkımızın olup olmadığı gibi bir meselenin, ne kadar anlamsız olduğu buradan açıktır. Fakat başkalarının bizim üzerimizde şahsen sahip olduğu hak yahut iddialara gelince bunlar bizim hayatta olmamız şartına bağlıdır ve şart ortadan kalktığında düşerler. Yaşamak umurunda olmayan bir kimseden salt bir makine gibi başkalarının yararına hayatını sürdürmesini talep etmek anlamsız, anlaşılmaz bir taleptir.

* * *

İnsanların kabiliyetleri farklı farklı olsa da hakları eşittir çünkü haklar kabiliyetlere değil, fakat hakkın ahlaki doğası nedeniyle, benzer bir nesnelleşme aşamasındaki aynı yaşama iradesinin kendisini herkeste izhar etmesi-

3 (: Haksızlık, zarar, saldırı (retorik).)

4 (: Yalınlık-basitlik hakikatin damgasıdır.)

ne dayanır. Ne var ki bu ancak bir kimsenin bir insan olarak sahip olduğu asli ve soyut hak için geçerlidir. Herkesin kendi güç ve yetenekleri sayesinde elde ettiği mülkler ve onur, onun miktarı ve doğasıyla düzenlenir ve hakkına daha geniş bir alan sağlar; dolayısıyla eşitlik burada sona erer. Bu bakımdan daha iyi donanımlı veya daha faal olan kimse daha büyük bir çalışkanlıkla hakkını değil, fakat sadece onun kapsadığı şeylerin sayısını artırır.

* * *

Die Welt als Wille und Vorstellung'da (C., II, Bl., 47) *devlet*in esas itibariyle herkesi harici saldırıdan ve kişileri sınırları içinde baş gösterebilecek ihtilaflardan korumak amacıyla varolan bir kurumdan ibaret olduğunu göstermiştim. Devletin zorunluluğunun nihayetinde insan soyunun kabul edilmiş adaletsizliğine ve hukuksuzluğuna dayandığı buradan anlaşılır. Haksızlığın, adaletsizliğin olmadığı yerde kimse devleti düşünmeyecektir, çünkü kimsenin haklarını herhangi bir tecavüzden koruması gerekmeyecek ve vahşi hayvanların saldırılarına ya da doğa güçlerine karşı safi bir birlik devletle kastedilen şeye çok az bir benzerlik gösterecektir. Şatafatlı sözlerle devleti insan varoluşunun en yüksek amacı ve çiçeği olarak gösteren filozof taslaklarının dar kafalılığını ve sığlığını bu bakış açısından açık biçimde görürüz. Böyle bir görüş dar kafalılığın ilahlaştırılmasıdır.

* * *

Spinoza* ile birlikte devletten ayrı olarak bir *hak*kın olmadığını ileri sürenler hakkın icrası (hak olarak tanınması) için gerekli olan araçlar ile hakkın kendisini birbirine karıştırmaktadırlar. Hiç kuşkusuz hak ancak devlet

* (Bu paragraf *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un B. II, K. 47: *Zur Ehtik* başlıklı bölümünden eklenmiştir.)

içinde *korunma* güvencesine sahiptir. Fakat hakkın kendisi devletten bağımsız olarak mevcuttur. Çünkü güçle o ancak bastırılabilir ama asla ortadan kaldırılamaz. Dolayısıyla *devlet* insanın karşı karşıya kaldığı ve kendi başına değil, ancak başkalarıyla birlik olarak savuşturabileceği çok çeşitli saldırılarla zorunlu hale gelmiş bir *koruma kurumu*ndan başka bir şey değildir. O halde devletin hedefleri şunlardır:

(1) Her şeyden evvel cansız doğa güçlerine ya da vahşi hayvanlara olduğu kadar insanlara, dolayısıyla başka kavimlere karşı da gerekli olabilecek harici koruma; her ne kadar bu durum en sık karşılaşılan ve en önemli durum olsa da, çünkü insanın en kötü düşmanı insandır: *homo homini lupus*.[5] Bu hedefin bir sonucu olarak uluslar her zaman fiilen olmasa da sözlü olarak, birbirlerine karşı asla saldırgan değil, fakat sadece savunan bir tavrı sürdürmek istedikleri ilkesini tespit ettikleri için *uluslar arası hukuku* tanırlar. Aslında bu kendisine kalan salt pratik etkinlik alanında, yani uluslar arasında cari olan doğal hukuktan başka bir şey değildir, ki burada sadece onun hükmetmesi gerekir, çünkü onun daha güçlü çocuğu, pozitif hukuk bir yargıç ve bir yürütücüye[6] gereksinim duyduğu için kendisini öne süremez. Dolayısıyla uluslararası hukuk ulusların birbirleriyle ilişkilerinde belli ölçüde ahlakı esas alır ki korunması insanlık için bir onur meselesidir. Bu hukukun davalarının yargıcı kamuoyudur.

(2) *Mevcut dürüst ve adil durumun* muhafazasıyla içeriye yönelen koruma, yani bir devletin üyelerinin birbirlerine karşı korunması, dolayısıyla özel hakkın güvence altına alınması. Bu herkesin bir merkezde toplanmış güçleriyle her bir ferdin korunması esasına dayanır; bundan sanki herkes dürüst yani adilmiş, sanki hiç kimse diğerine zarar vermek istemiyormuş gibi bir görüntü ortaya çıkar.

5 (: İnsan insan için bir kurttur.)

6 (Ya da: icra ve infaz gücüne.)

Fakat insan dünyasında hep olageldiği gibi, bir kötülüğün ortadan kaldırılması genellikle bir başkasının yolunu açar; dolayısıyla bu ikili korunmanın sağlanması bir üçüncüsünü ortaya çıkarır, yani:

(3) Koruyucuya karşı, yani kendisine ya da korumanın yönetiminin teslim edildiği kişilere karşı koruma; dolayısıyla *kamu hakkı*nın güvence altına alınması. Bu koruyucu gücün üçlü birliğinin, yani yasama, yargı ve yürütme (erkinin) bölünmesi ve birbirinden ayrılmasıyla, dolayısıyla her birinin başkalarınca ve kalanlardan bağımsız olarak icra edilmesiyle en eksiksiz biçimde erişilebilir görünür. Tek kişinin idaresinin büyük değeri, aslında temel fikri şu noktada saklı gibi görünmektedir: insan insan olarak kaldığı için, birisi o kadar yükseğe yerleştirilmeli ve kendisine o kadar büyük bir güç, servet, güvenlik ve mutlak dokunulmazlık sağlanmalıdır ki *kendisi için* geriye istenecek, umut edilecek ya da korku duyulacak bir şey kalmasın. Böylece herkesin içinde olduğu gibi onun içinde de barınan bencillik, deyiş yerinde ise, etkisiz hale getirilerek yok edilmiş olur; ve bundan böyle o deyiş yerinde ise bir insan olmadığı için, şimdi adaletin gereğini yerine getirebilir, kendi rahatını ya da çıkarını değil, fakat sadece kamunun iyiliğini gözetebilir. Her yerde kraliyetin vakarına eşlik ettiğini gördüğümüz ve onu safi önderlik ya da başkanlıktan bütünüyle farklı kılan görünüşe göre insanüstü karakterin kökeni budur. Bu yüzden onun aynı zamanda seçim esasına değil, veraset kuralına dayanması gerekir, ta ki kimse kendini krala denk görmesin ve kral da kendi soyundan gelenlerin geleceğini sadece, kendi ailesinin refahıyla mutlak olarak özdeş olan devletin refahını gözeterek sağlasın.

Eğer devlete burada açıklanan koruma amacının yanı sıra başka amaçlar izafe edilecek olursa bu gerçek amacı kolaylıkla tehlikeye atabilir.

Açıklamama göre mülkiyet hakkı ancak şeylerin üretilmesi ya da işlenmesiyle ortaya çıkar. Daha önce sık sık dile getirilmiş olan bu gerçek, pratik alanda da, Amerika es-

ki devlet başkanı Quincey Adams'ın açıklamasında da savunulmuş olması bakımından kayda değer bir doğrulama bulur. Söz konusu açıklama 1840 tarihli, 130 sayılı *Quarterly Review*'da ve ayrıca Fransızcada Temmuz 1840 tarihli ve 55 sayılı "*Bibliothèque universelle de Genève*"da bulunmaktadır. Onu buraya aktarıyorum: "Avrupa'da herhalde ve hangi şartlar altında olursa olsun yerlilerin mülklerine tecavüz etme hakkını sorgulayan ahlakçılar var; ama acaba meseleyi bir bütün olarak dikkatle düşünüyorlar mı? Yerlilerin mülkiyet hakkı, ülkenin en büyük bölümü ile ilgili olarak *sorgulanabilir* bir temel üzerine oturmaktadır. Ekip diktikleri alanlar, inşa ettikleri meskenler, geçimleri için yeterli genişlikte bir alan ve kendi emekleriyle bunlara ekledikleri her şey doğa yasaları gereği hiç kuşkusuz onlara aittir. Fakat av peşinde ara sıra dolaştığı uçsuz bucaksız bir orman üzerinde bir avcının ne hakkı vardır?" vs. Benzer şekilde günümüzde kimi gerekçelerle komünizmle savaşma lüzumu duyanlar (sözgelimi Haziran 1851 tarihli mektubunda Paris başpiskoposu) her zaman, mülkiyet bir kimsenin emeğinin meyvesidir, deyiş yerindeyse, o cisimleşmiş emektir, gerekçesini öne sürmüşlerdir. Bu mülkiyet hakkının ancak emeğin şeyleri işlemesiyle kurulabileceğinin bir başka kanıtıdır, çünkü o ancak bu bakımdan özgür tanınma ile karşılaşır ve kendisini ahlaken geçerli biçimde öne sürer.

Aynı gerçeğin bütünüyle farklı türde bir kanıtını şu ahlaki olgu sunar: kanun yasak bölgede avlanmayı hırsızlık kadar ve birçok ülkede daha şiddetli biçimde cezalandırırken, hırsızlıkla geri alınamaz bir şekilde kaybedilen yurttaş onuru yasak bölgede avlanmayla ceza olarak kaybedilmez, eğer o başka hiçbir şeyden suçlu bulunmazsa, elbette utanç verici şeyin başkaları üzerinde yarattığı etkiyle lekelenir, ama herkes onu hırsız gibi, sahtekâr olarak görmez ve kendisinden uzak durmaz. Çünkü bir yurttaşın onurunun ilkeleri sadece müspet hukuka değil, ahlaken geçerli hakka dayanır; fakat av ele alınacak ya da

uzun uzadıya üzerinde durulacak bir konu, dolayısıyla ahlaken geçerli bir mülkiyet objesi değildir.

Kanaatimce *ceza* hukukunun temeli cezalandırılanın *kişi* değil, fakat bir daha tekrarlanmaması için sadece *eylem* olduğu ilkesi olmalıdır. Suçlu sadece eylemi cezaya konu teşkil eden öznedir, böylece hukuk caydırıcı gücünü cezaya çarptırma neticesinde muhafaza edebilir. "O hukuk için ceremedir" ifadesinin anlamı budur. Bir *jus talionis*[7] anlamına gelen Kant'ın açıklamasına göre cezalandırılan eylem değil, insandır. Hapishane sistemi de eylemden çok, onu ıslah etmek için, insanı cezalandırmaya çalışır. Böylece cezalandırmanın gerçek hedefi, eyleme dönük caydırıcılık, çok sorunlu olan ıslah amacına erişmek için bir kenara bırakılır.

Fakat her zaman iki farklı amaca *tek* bir araçla erişmeye çalışmak kuşkulu bir şeydir; hele bir de bu ikisi her anlamda birbirine zıt amaçlar ise bunun ne kadar böyle olduğunu varın siz hesap edin. Eğitim bir iyiliktir, cezalandırmanın bir kötülük olması gerekir; cezanın infaz edildiği hapishanenin aynı anda her ikisini birden başarması beklenmektedir. Ayrıca harici sıkıntılarla birlikte vahşilik ve cehaletin birçok suçtaki payı ne kadar büyük olursa olsun yine de bunları suçların başta gelen nedeni olarak göremeyiz, zira aynı zor koşullar altında ve bütünüyle benzer durumlarda yaşayan sayısız insan suç işlemeyi aklından geçirmemektedir. Dolayısıyla meselenin özü kişisel, ahlaki karaktere geri gitmektedir; fakat bu karakter, yine *İrade Özgürlüğü Üzerine* ödüllü denememde gösterdiğim gibi, hiçbir surette değiştirilemez. Bu sebepten ötürü kişinin ahlaken ıslah edilmesi gerçekte mümkün olan bir şey değildir, mümkün olan, kişiyi korku sayesinde o eylemi bir daha işlemekten caydırmaktır sadece. Ayrıca bilgi yanlışlarının giderilmesi ve

7 (: Kısas ya da misilleme hukuku.)

çalışma arzusunun uyandırılması elbette mümkündür; bunun ne kadar müessir olabileceği görülecektir. Bunun yanı sıra mümkün olduğunda cezalandırmanın görünürdeki sertliği (ve onun tattırdığı ıstırabın) gerçeğini aşması gerektiği cezalandırmanın hedefinden açıktır; fakat hücre cezası aksi netice doğurur. Onun büyük sertliğinin tanığı yoktur ve daha önce böyle bir şey başından geçmemiş kişi dışında onu kimse kestiremez. Bu sebepten ötürü caydırıcılığı yoktur. O yoksulluk ve sefaletin, insan ıstırabının karşı kutbuyla, yani sıkıntıyla birlikte suç işlemeye ayarttığı kişinin gözünü korkutur; fakat Goethe'nin haklı olarak işaret ettiği gibi:

"Gerçek dertse payımıza düşen
Ararız o zaman can sıkıntısını."

Dolayısıyla onun düşünülmesi kişiyi dürüst kimselerce hırsızlar ve dolandırıcılar için inşa edilmiş saray gibi hapishanelerin görüntüsü kadar az caydırır. Ne var ki bu ıslah edici hapishanelerin eğitim kurumları olarak görülmesi isteniyorsa o zaman bunlara giriş izninin ancak önüne geçmek istediği suçlar sayesinde elde ediliyor olması üzüntü verici olacaktır.

Beccaria'nın öğrettiği gibi cezanın suçla doğru orantılı olması gereği, cezanın suçun bir kefareti olmasına değil, fakat daha çok rehnin karşıladığı şeyle mütenasip olması gerektiği keyfiyetine dayanır. Dolayısıyla herkes mülkünün güvenliği—ki bunun için bir başkasının özgürlüğü ve saire yeterli teminattır—için değil, fakat kendi hayatının güvenliğinin güvencesi olarak bir başkasının hayatının teminatını talep ederken haklıdır. Yurttaşların hayatının güvenliği için idam cezası bu yüzden mutlak olarak gereklidir. Onu kaldırmak isteyenler şuna cevap vermelidir: "Önce dünyadan cinayeti kaldırın, ardından idam cezası onu takip edecektir". Hatta idam ce-

zası cinayet için olduğu gibi açık cinayet teşebbüsü için bile uygulanmalıdır; çünkü yasa eylemi cezalandırmak ister, sonucun intikamını almayı değil. Genel olarak önlenilecek zarar ya da haksızlık yıldıracak ceza için doğru ölçüyü sunar ama yasaklanmış eylemin ahlaken bayağılığını vermez. Dolayısıyla yasa haklı olarak pencereden çiçek saksısı düşürmenin karşılığı için hapis cezası koyabilir ya da yaz mevsiminde ormanda ateş yakma için angarya cezası verebilir ama buna kış mevsiminde müsaade edebilir. Fakat Polonya'da olduğu gibi yaban öküzü vurmayı ölüm cezasıyla cezalandırmak çok fazladır çünkü yaban öküzü türünün korunması insan hayatıyla satın alınamaz. Cezanın ölçüsünü tayin ederken, önlenilecek zarar ya da haksızlığın büyüklüğüyle birlikte, kişiyi yasaklanmış eyleme zorlayan güdülerin gücünü de hesaba katmalıyız. Eğer cezalandırmanın gerçek amacı kefaret, tazminat, *jus talionis* olsaydı farklı bir cezalandırma standardı tespit edilirdi. Fakat ceza yasası suç niteliğindeki mümkün fiiller için bir karşı güdüler sicilinden başka bir şey değildir: dolayısıyla bu güdülerin her biri bu eylemlere yol açan saik ya da güdülerden daha ağır basmalıdır, hatta daha da fazla böyle olmalıdır, önlenecek eylemden kaynaklanacak kötülük ne kadar büyükse onun ayartıcısı da o kadar güçlüdür ve suçlunun kanaati de o kadar güçtür. Tabii bütün bunlar her zaman şu doğru varsayıma dayanır: İrade özgür değil, fakat güdülerle belirlenebilirdir, aksi halde hiçbir suretle ulaşılamazdı. Hukuk felsefesi için bu kadar yetişir.

* * *

Eğer dünyada *hak-adalet* hâkim olsaydı, bir kimsenin kendi evini inşa etmesi yeter, bu aşikâr mülkiyet hakkından başka bir korumaya ihtiyaç duymazdı. Fakat dünyanın düzeni *haksızlık* üzerine kurulduğundan bir ev inşa eden kimsenin aynı zamanda onu koruyacak bir durumda olması da gereklidir; aksi halde onun hakkı *de facto*

yetersizdir. Dolayısıyla saldırgan, gücün hakkına sahiptir, ki bu tam da Spinoza'nın hak kavramıdır, çünkü o başkasını tanımaz, sadece şunu söyler: *Unusquisque tantum juris habet, quantum potentiâ valet* (*Tract. Theol. Pol.*, Bl., II, § 8.) ve *uniuscujusque jus potentiâ ejus definitur* (*Eth.*, IV, xxxvii, 1).[8] Bu hak kavramın ilk köklerinin Hobbes'ta, özelikle *De cive*, bl., I, § 14'de olduğu görülür. O buna Tanrının her şey üzerindeki hakkının sadece onun kadiri mutlaklığına dayandığını ekler.

İmdi sıradan yurttaşlar dünyasında bu hak kavramı teoride olduğu kadar pratikte de geçerliliğini yitirmiştir ama siyasi dünyada sadece teoride hükmünü yitirmiş, pratikte ise uygulaması devam etmektedir.* Bu yakın za-

8 (Sırasıyla: Her bir kimse ne kadar güce sahipse o kadar hakka sahiptir. Her bir kimsenin hakkı gücüyle belirlenir.)

* Çin'de şimdi bu kuralın ihmalinin sonuçlarını görüyoruz. Şöyle ki içeriden isyanlarla, dışarıdan düşmanlarla yani Avrupalılarca tehdit edilen dünya üzerindeki bu en büyük imparatorluk silahsız, savunmasız bir devlettir ve sadece barış sanatlarını geliştirip savaş sanatlarını ihmal etmenin cezasını çekecektir. Yaratıcı doğanınkilerle insanın faaliyetleri arasında tesadüfi ya da arızi olmayan, ama her ikisindeki iradenin özdeşliğine dayanan karakteristik bir benzeşim vardır. Bitkilerle beslenen hayvanlar organik dünyada yerlerini aldıktan sonra her bir tür içinde, zorunlu olarak en son aşamada, bunlarla beslenen yırtıcı hayvanlar ortaya çıktı. Şimdi aynı şekilde toplumlarının ayakta durması için gerekli olan şeyi topraktan dürüstçe ve alınlarının teriyle kazanan insanlardan sonra, toprağı işlemek ve onun verdikleriyle geçinmek yerine hayatlarını tehlikeye atıp sağlık ve özgürlükleriyle kumar oynayarak, namusla kazanılmış servetlere sahip olanların üzerine çullanmayı ve emeklerinin meyvelerinin üzerine konmayı tercih edenler her zaman çıkacaktır. İnsan soyunun bu yırtıcı hayvanları, değişen talih ve muzafferiyetle, en eski dönemlerden yakın zamanlara kadar, her yerde gördüğümüz fetihçi uluslardır. Genellikle bize dünya tarihinin malzemesini sunan bunların başarıları ve başarısızlıklarıdır. Bu yüzden Voltaire: *Dans toutes les guerres il ne s'agit que de voler*, (Bütün savaşlarda tek bir mesele vardır, o da hırsızlıktır) derken gayet haklıdır. Bütün bu işlerden utanıp sıkıldıkları, her yönetimin kendini savunma dışında, silahlara başvurmadaki gönülsüzlüğünü gürültü patırtıyla öne sürmesinden anlaşılır.

manlarda Amerika'nın Meksika'yı yağmalamasıyla çarpıcı biçimde doğrulanmıştır, her ne kadar bu doğrulama daha önce Bonaparte'ın önderliğinde Fransa'nın bütün Avrupa'yı yağmalamasıyla kat kat aşılmışsa da. Fakat bu fatihler, belki de eylemlerin kendilerinden daha iğrenç olan aleni ve resmi yalanlarla yaptıklarının üzerini örtmek ya da mazur göstermek yerine cesurca ve serbestçe çıkıp Machiavelli'nin öğretisine sarılmalıdırlar. Buradan ilişkileri ahlak ve hukukla ilgili olduğu kadarıyla kişiler arasında kesinlikle geçerli olan ilkenin, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris* olduğu çıkarılabilir,[9] fakat uluslarla arasında ve siyasette tersi, yani *quod tibi fieri non vis, id alteri tu feceris*[10] geçerlidir. Eğer boyunduruk altına girmek istemiyorsan, zamanında, yani zayıflığı sana bu fırsatı sunarken komşuna boyun eğdir. Çünkü eğer bu fırsatı kaçırırsan o kendisini sana bir başkasının safında bir firari olarak gösterecek ve o zaman sana boyun eğdirecektir ve senin fırsatı değerlendirememenin bedelini bunun sorumlusu olan nesil olmasa bile bir sonraki nesil mutlaka ödeyecektir. Machiavelli'nin bu öğretisi yağma ve çapul hırsı için her zaman, devlet adamlarının konuşmalarındaki yalanlarla dolu her tarafı açık palavralardan, hatta köpeğe saldırdığı söylenen tavşanın iyi bilinen hikâyesini hatırlatanlardan da çok daha düzgün bir bahanedir. Aslında her devlet ötekini bir çapulcular çetesi olarak görür ve fırsat varken hiç vakit kaybetmeksizin üzerine çullanır.

* * *

Rusya'da karşılaştığımız toprağa bağlı kölelikle İngiltere'deki malikâne sistemi ve genel olarak köle ile çiftçi, icarcı, ipotekli borçlu ve benzeri arasındaki fark muhtevadan çok şekille ilgilidir. Köle ister bana isterse hayatını kazanmak zorunda olduğu toprağa ait olsun, ister kuş isterse yiyeceği, ister ağaç isterse meyvesi benim olsun,

9 (: Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma.)
10 (: Başkasına kendine yapılmasını istemediğin şeyi yap.)

bunun pek bir önemi yoktur aslında; çünkü Shakespeare'in Shylock'a söylettiği gibi:

> You take my life,
> When you do take the means whereby I live.[11]

Serbest köylü, doğrudur, çekip gitme ve geleceğini bütün yeryüzünde arama imkânına sahiptir; beri yandan toprağa bağlı köle, *glebae adscriptus*[12] belki de daha büyük bir üstünlüğe sahiptir, çünkü kötü hasat, hastalık, yaşlılık ve güçsüzlük onu çaresiz hale getirdiğinde efendisi ona bakacaktır, dolayısıyla o geceleri huzur içinde uyuyabilir; ama mahsul yetersiz ise efendisi kölelerinin önüne nasıl ekmek koyacağı düşüncesiyle yatağında bir o yana bir bu yana dönüp duracaktır. Dolayısıyla Menandros bile söylemiştir (Stobaios, *Florilegium*, C. II, s. 389, Gaisford ed.):

> Ὡς κρεῖττόν ἐστι δεσπότον χρηστοῦ τυχεῖν,
> Ἢ ζῆν ταπεινῶς καὶ κακῶς ἐλεύθερον.
>
> (Quanto benignum satius est dominum pati,
> Quam vivere inopem liberi sub nomine.)[13]

Özgür insanın bir diğer üstünlüğü geliştirebileceği yeteneklerle durumunu iyileştirme imkânıdır; fakat köle de bundan bütünüyle mahrum değildir. Eğer yetenek ve becerilerini kullanarak efendisi için faydalı olduğunu gösterirse efendisinden de buna göre muamele görecektir; nitekim eski Roma'da ustalar, ustabaşları, mimarlar, hatta doktorlar genellikle köleydi ve hatta bugün

11 (Hayatımı alırsın benim,
Geçindiğim araçları elimden almakla.)

12 (: Toprağa bağlı kimse.)

13 (Sefalet ve miskinlik içinde özgür bir kimse olarak yaşamaktansa iyi bir efendiye köle olmak yeğdir.)

de Rusya'da köle olan büyük sermaye sahiplerinin olduğu söylenmektedir. Çalışkanlığı sayesinde köle ayrıca, Amerika'da sık sık rastlanıldığı gibi, özgürlüğünü satın alabilir.

O halde sefalet ve kölelik aynı şeyin iki ayrı biçiminden ya da hemen hemen denebilir ki, iki farklı isminden ibarettir ve bunun asli mahiyeti şudur: bir insan yeteneklerini, büyük bölümü itibariyle kendisi için değil, fakat başkaları için kullanır. İnsanın başını kaşıyamayacak bir iş yoğunluğu içinde olması ve ayrıca ihtiyaçlarının eksik ve yetersiz olarak tatmin edilmesi kısmen bunun sonucudur. Çünkü doğa insana ancak bu yetenekleri mutedil biçimde kullanarak topraktan geçimini kazanmasını sağlayacak kadar güç vermiştir. Ona bundan geriye büyük bir artık güç kalmaz. Eğer insan soyunun hatırı sayılır bir bölümü insan hayatını fiziksel olarak sürdürmenin ortak yükünden serbest kalsa, geri kalanların yükü artar ve hayatlarını sefalet içinde sürdürürler. Demek oluyor ki gerek kölelik gerekse işçilik adı altında insan soyunun büyük çoğunluğunun her zaman ağırlığı altında inlediği kötülüğün başta gelen kökü budur.

Ne var ki bunun daha uzak nedeni lüks ve şatafattır. Nitekim az sayıda insan lüzumsuz, gereksiz ve ince zevklere hitap eden şeylere sahip olabilsin, hatta suni ihtiyaçlarını tatmin edebilsin diye insanlar mevcut güçlerinin büyük bölümünü bu nevi şeylere hasretmek ve dolayısıyla zorunlu ve vazgeçilmez olan şeylerin üretiminden el çekmek zorunda kalırlar. Kendileri için kulübeler, barakalar yapmak yerine binlerce insan, azınlık için büyük konaklar inşa eder. Kendileri ve ailelerinin ihtiyaçları için kaba saba şeyler yerine zenginler için ince ipekli şeyler, hatta danteller örer ve genel olarak varlıklı kesimin zevki için binlerce lüzumsuz eşya üretir. Şehirlerin nüfusunun büyük bölümü bu tür lüks eşya üreticilerinden oluşur ve bu yüzden rençper kendisi ve kendisine bu tür işleri verenler için toprağı sürüp ekmek,

sürülerine bakmak, dolayısıyla doğanın aslında kendisine yüklediğinden daha fazla iş görmek zorundadır. Ayrıca o gücünün ve toprağının büyük bölümünü, tahıl, bakliyat, patates ve sığır yetiştirme yerine şarap, ipek, tütün, şerbetçiotu, kuşkonmaz ve benzeri gibi şeylere ayırır. Dahası çok sayıda insan şeker, kahve, çay ve benzeri diğer şeyler tedarik edilebilsin diye gemi yapımı ve ticari deniz taşımacılığında çalışmak için çiftçilikten alıkonulur. Sonra bu gereksiz lüzumsuz şeylerin üretimi, alın teri ve ıstırapla zevk ve sefahat objelerini üretmeleri için topraklarından zorla koparılan milyonlarca zenci kölenin sefaletinin nedeni olur. Kısaca insan soyunun güçlerinin büyük bölümü bütünüyle lüzumsuz ve gereksiz olan şeyleri bu küçük azınlığa tedarik etmek için gerekli olan şeyleri üretmekten el çektirilir.

Dolayısıyla bir yanda lüks denilen şey var olduğu sürece, diğer yanda kaçınılmaz olarak, buna ister sefalet ister kölelik, *poroletarius* ya da *servus* densin, aşırı çalışma ve sefil bir hayat olacaktır. Bu ikisi arasındaki temel fark kölelerin kökenlerini şiddete, sefil kimselerinse kurnazlığa atfetmek zorunda olmalarıdır. Toplumun bütün bu doğal olmayan durumu, sefaletten kurtulmak için her yerde karşılaştığımız mücadele, bunca hayat kaybıyla birlikte yürüyen deniz ticareti, karmaşık ticari çıkarlar ve sonunda bunların tümünün yol açtığı savaşlar—bütün bunların kökü sadece lüks ve sefahatte aranmalıdır, o şeyler ki bunlardan zevk aldıklarını söyleyenleri bile mutlu etmez, bilakis sağlıksız, kırılgan, aksi ve huysuz hale getirir. Dolayısıyla insanlığın bu sefaletini hafifletmenin en etkili yolu lüksü azaltmak, hatta bütünüyle ortadan kaldırmak olacaktır.

Bütün bu düşünce ya da temellendirme tarzında kuşkusuz büyük bir hakikat payı vardır. Ama yine de fiilen, tecrübenin tanıklığıyla da doğrulanan bir başkası tarafından çürütülür. İnsan soyu lüks için büyük emek sarf eder; bu suretle, en zorunlu amaçlar için kullanılabilir

durumda olacak *kas gücü* (uyarılma kabiliyeti) bakımından kaybettiği şey, bu durumda (kimyasal anlamda) serbest hale gelen *sinir gücü*yle (duyarlılık, zekâ) tedrici olarak bin kere telafi edilir. Zira duyarlılık ve zekâ daha yüksek bir düzeye ait olduğundan bunların başarıları bedene ait olanları bin kere aşar:

> σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χέρας νικᾷ
>
> (*ut vel unum sapiens consilium multorum manuum opus superat.*)[14]
>
> (Euripides, *Antiope*)

Sırf rençperlerden oluşan bir millet keşif ve icat yolunda çok az bir ilerleme kaydedecektir; fakat boş eller faal ve cevval kafaları yaratır. Bilimler ve sanatlar bizzat lüksün çocuklarıdır ve ona olan borçlarını öderler. Onların işi mekanik, kimyasal ve fiziksel bütün dalları itibariyle teknolojiyi geliştirmektir. Ve bu teknoloji günümüzde makinaları daha önce asla hayal edilmemiş bir noktaya götürmüş ve özellikle buhar motorları ve elektrikle, eski çağlarda olsa şeytan işi olarak görülecek[15] şeyler başarılmıştır. Çünkü şimdi her türden fabrika ve atölyelerde ve bir ölçüde tarım makinalarıyla, bütün serbest ve hali vakti yerinde sınıfların ve eğitimli, vasıflı işçilerin kol gücüyle yapılabilecek ve dolayısıyla her türlü lüks kaldırılıp, her yerde rençperlik hayatına dönülse bu durumda elde edilebilecek olanın bin kat fazlası yapılmaktadır. Ne var ki bu sanayi dallarından sadece zengin ve varlıklı kesimler değil bütün sınıflar faydalanmaktadır.

Eski zamanlarda bir kimsenin zar zor güç yetirebildiği şeyler şimdi düşük bir fiyata ve bol miktarda elde edilebilmektedir ve hatta en mütevazı sınıfların hayatı bile

14 (: İyi bir öğüt çoğu kez birçok elin işinden daha büyük bir fayda getirir.)

15 (Ya da: ... onun faaliyetine izafe edilecek.)

rahatlık ve konfor açısından şimdi çok daha iyidir. Orta çağda bir İngiliz kralı bir zamanlar, Fransız elçisini kabulü sırasında giymek üzere aristokrasinin bir üyesinden bir çift ipek çorap ödünç almıştı. Hatta 1560'da Kraliçe Elizabeth Yeni Yıl hediyesi olarak bir çift ipek çorap almaktan çok hoşnut olmuş ve şaşırmıştı (Disraeli, i. 332); bugün her tezgâhtar böyle şeylere sahiptir. Elli yıl önce hanımefendilerin giydiği pamuklu dokumaları bugün hizmetçiler giymektedir. Eğer makinaların gelişmesinde aynı oranda bir ilerleme kaydedilirse bir müddet sonra ulaşılacak netice insan emeğinin çabalarının neredeyse tamamen tasarruf edileceği bir nokta olabilir, nasıl ki bugün beygirlerinki bile büyük ölçüde bu durumdaysa. Çünkü insan soyunda zihinsel eğitimin belli bir ölçüde genel bir hal alabileceğini düşünmek mümkündür, ne var ki bunun büyük bir bölümü ağır bedensel çalışmaya tahsis edildiği sürece bu mümkün olamazdı. Kas ve sinir gücü her zaman her yerde çatışma halindedir çünkü her ikisinin altında yatan aynı yaşamsal güçtür. Ayrıca *artes molliunt mores,*[16] dolayısıyla büyük ölçekte savaşlar, küçük ölçekte kavgalar veya düellolar o zaman belki de dünya üzerinden bütünüyle silinip kaybolacaktır, nitekim sonuncusu şimdi artık çok daha seyrek hale gelmiştir. Ne var ki benim burada peşinde olduğum şey bir Ütopya yazmak değildir.

Fakat yukarıda lüksün kaldırılması ve her türlü bedensel çalışmanın tekdüze dağılımı lehine geliştirilmiş olan bütün bu temellendirmelerden bağımsız ve bunlara karşı olarak dahi, insan soyunun büyük sürüsünün zorunlu olarak her yerde ve her zaman, söz konusu olan iş ya da sorun ne ise ona göre, hâkim, vali, kumandan, subay, rahip, hekim, bilgin, filozof ve benzeri gibi, birçok farklı kılık altında, önderlere, kılavuzlara ve danışmanlara ihtiyaç duyduğunu zikretmemiz gerekir. Bunların görevi büyük

16 (: Sanatlar tavır ve alışkanlıkları yumuşatır.)

bölümü itibariyle aşırı derecede yeteneksiz ve aksi olan bu soya yaşam labirentinde önderlik etmektir. Dolayısıyla bunların her biri konumuna ve yeteneklerine göre insan soyu hakkında daha dar veya daha geniş bir ufuk içinde genel bir görüşe ulaşmıştır. Şimdi bu önderlerin bütün ortak ihtiyaçlardan veya sıkıntıdan ve ayrıca bedensel çalışmadan muaf tutulması doğal ve makuldür; aslında bunların başarıları ne kadar büyükse o ölçüde sıradan kimselerin sahip olup tadabileceklerinden daha fazlasına sahip olmaları ve onların tadını çıkarmaları gerekir. Ulusun ihtiyaçlarını karşılamak bakımından uzak görüşlü hazırlıklar yaptıkları kadarıyla büyük tüccarlar da bu ayrıcalıklı önderler sınıfına dahil edilmelidir.

* * *

Halk egemenliğiyle ilgili soru aslında herhangi birisinin bir milleti yahut halkı kendi iradesi hilafına asli bir yönetme hakkına sahip olup olmadığı sorusuyla aynıdır. Bunun akla uygun bir şekilde nasıl savunulabileceğini anlayamıyorum; dolayısıyla halk ya da millet kesinlikle egemendir; ama her zaman küçük olan, bu yüzden sürekli bir gözetim ya da vesayet altında olması gereken ve asla hiç kimsenin sonucunu kestiremeyeceği tehlikeler yaratmaksızın kendi haklarını kendi başına kullanamayacak bir egemendir; zira bütün küçükler gibi o da kurnaz dolandırıcı ve dalaverecilerin kolayca oyuncağı olacaktır, ki bu sebepten ötürü bunlara demagoglar, halk avcıları denir.

Voltaire der ki:

Le premier qui lut roi, lut un soldat heureux.[17]

Elbette başlangıçta bütün prensler kesinlikle başarılı ordu kumandanlarıydı ve uzunca bir zaman gerçekten bu yetenekle hüküm sürdüler. Kalıcı ve düzenli ordula-

17 (: İlk kral başarılı bir askerdi.)

ra sahip olduktan sonra halkı kendilerini ve askerlerini destekleyecek bir araç ve dolayısıyla yün, süt ve et ihtiyacını karşılayabilmesi için güdülecek bir koyun sürüsü olarak gördüler. Bunun nedeni (takip eden paragrafta daha ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere) doğal olarak ve dolayısıyla köken itibariyle yeryüzünde hükümran olanın *hak* değil *güç* ya da *kuvvet* olması ve sonuncunun önceki üzerinde *jus primi occupantis*[18] üstünlüğüne sahip olmasıdır. Dolayısıyla kuvvet asla yok edilemez ve fiilen dünyadan kaldırılamaz, onun her zaman yeri olacaktır. İsteyip talep edebileceğimizin tamamı onun her zaman hakkın yanında yer alması ve onunla birlikte olmasıdır. Dolayısıyla prens der: "Sizi sahip olduğum güçle yönetiyorum. Fakat bu bakımdan benim gücüm sair her şeyi dışarıda bırakır, çünkü benimkinin yanı sıra sizden birinin diğerini ezmeye kalkmasıyla gerek dışarıdan gelecek gerek içeriden çıkacak hiçbir gücü hoş görmem. Öyleyse benim gücüm size yeterli olmalı." Bu hal tarzıyla sorun çözüme kavuşmuş oldu; bunun yerleşmesinden ötürü zaman içinde eski krallık fikrinden tamamen farklı bir şey gelişti ve bu görüş geriye çekildi ki hâlâ ara sıra bir hayalet gibi belirip kaybolduğu görülebilir. Böylece onun yerini bir milli baba fikri aldı ve kral bütün hukuk ve düzeni, dolayısıyla her insanın hakkını kendi başına koruyup ayakta tutan sağlam ve sarsılmaz sütun haline geldi.* Fakat kral bunu ancak *doğuştan* sahip olduğu ayrıcalık sayesinde başarabilir. Bu ona ve sa-

18 (: İlk işgalin hakkı.)

* Stobaios, Florilegium, m., 44, 41 (C. II, s. 201, ed. Gaisford):

Πέρσαις νόμος ἦν, ὁπότε βασιλεύσ ἀποθάνοι, ἀνομίαν εἶναι πέντε ἡμερῶν, ἵν' αἴσθοιντο δσὸν ἄξιός ἐστιν ὁ βασιλεύς καὶ ὁ νόμος.

(Bir kral öldüğünde beş gün boyunca düzensizlik içinde yaşamak Perslerin âdetiydi, böylelikle halk kral ve düzenin ne kadar değerli olduğunu anlamış oluyordu.)

dece ona başka herhangi bir gücün kendisiyle boy ölçüşemeyeceği, herkesin içgüdüsel olarak itaat ettiği sorgulanamaz veya meydan okunamaz bir otorite kazandırır. Bu yüzden yerinde olarak onun "Tanrının inayetiyle" yönettiği söylenir ve her zaman devlet (aygıtı) içinde hizmetlerinin bedeli, ne kadar ağır olursa olsun hiçbir ödenekle asla ödenemeyecek en yararlı kişidir o.

Fakat Machiavelli gibi geç bir yazarın zihni bile bu erken ortaçağ kraliyet düşüncesi fikriyle öylesine doludur ki onu kendiliğinden aşikâr bir mesele olarak ele alır, tartışma lüzumu duymaksızın zımnen doğru kabul eder ve bütün öğütlerini onun üzerine oturtur. Genel olarak kitabı o dönemde yaygın olan uygulamanın teorik ifadesi ve tutarlı sistematik bir açıklamasından başka bir şey değildir ama bu yeni, teorik ve eksikleri giderilmiş biçim içinde fevkalade ufuk açıcı, ilgi uyandırıcı bir görünüm kazanmıştır. Yeri gelmişken ifade edelim, her ne kadar kendine konu olarak seçtiği şey kamu hayatı değil özel hayat olsa ve öğüt değil sadece gözlemlerini sunsa da bu aynı zamanda La Rochefoucauld'un küçük ama ölümsüz kitabı için de geçerlidir. Belki bu hayranlık uyandırıcı küçük kitabın başlığına itiraz edilebilir; içeriği, esas itibariyle, *maximes* ya da *réflexions* değil, fakat *aperçus*dur,[19] dolayısıyla bu şekilde adlandırılmaları uygun olur. Ayrıca Machiavelli'de de özel hayat için geçerli olan pek çok şey bulunabilir.

* * *

Hak kendi başına güçsüzdür; doğası gereği yöneten kuvvettir. Devlet adamının önündeki sorunun özü, ilki sayesinde ikincinin hâkim olabileceği tarzda kuvvet ile hakkı bir araya getirmektir. Hemen her insanın yüreğinde sınırsız bir bencillikle karşılaşıldığı ve genellikle bunun katlanarak birikmiş bir kin ve artniyet haznesiyle iç içe geçtiği, o kadar ki başlangıçta νεῖκος'un φίλια'ya[20]

19 (Sırasıyla: Düsturlar, düşünceler; derin kavrayışlar, kısa hülasalar.)
20 (Sırasıyla: Kavga-husumet, sevgi-dostluk.)

ağır bastığı hatırlanacak olursa bu gerçekten çetin bir sorundur. Ayrıca milyonlarca insan o şekilde yaratılmıştır ki bunların mutlaka hukuk, düzen ve barışın sınırları içinde tutulması gerekir, hâlbuki başlangıçta herkes herkese "Ben de senin kadar iyiyim" deme hakkına sahiptir. Bütün bunları düşünecek olursak dünyanın genel olarak nasıl olup da böyle bir barış ve sükûnet, hukuk ve düzen içinde yolunu takip ettiğine şaşırmaktan kendimizi alamayız. Bunu elbette ancak devlet aygıtı başarabilir. Çünkü her zaman ancak maddi gücün doğrudan etkisi olabilir, genel olarak insanlar mevcut yapılarıyla sadece maddi güce saygı duyarlar ve sadece ondan etkilenirler.

Eğer bunun böyle olduğuna tecrübeyle ikna olmak için (dışarıdan gelen) her türlü zorlamayı kaldırmaya ve insanların en açık ve kesin biçimde makul, adil ve iyi yürekli olmasını, ama çıkarlarına aykırı davranmasını sağlamaya çalışırsak o zaman salt manevi gücün yetersizliği gün yüzüne çıkacak ve birçok durumda çabamızın karşılığı sadece alaycı bir gülümseme olacaktır. Dolayısıyla tek başına maddi güç saygıyı elde etmeye yeterlidir; fakat böyle bir güç nihayetinde cehalet, ahmaklık ve haksızlık ile birlikte anılan kitlelerde bulunur. O halde bu güç şartlar altında devlet adamının ana hedefi maddi gücü akla ve zihinsel üstünlüğe boyun eğdirmek ve onu bunların hizmetine sokmaktır. Ne var ki bu akla adalet veya hakseverlik ve iyi niyetler rehberlik etmezse başarılı olduğunda ortaya çıkan sonuç şudur: Bu şekilde kurulan devlet aldatan ve aldananlardan teşekkül eder. Fakat bu, ne kadar baskı altında tutulursa tutulsun, kitlelerin aklındaki gelişmeyle birlikte zaman içinde gün yüzüne çıkar ve işte o zaman sonuç devrim olur.

Diğer yandan eğer bu akla adalet ve iyi niyetler kılavuzluk ederse o zaman insan işlerinin karakterinin elverdiği ölçüde mükemmel bir devlet ortaya çıkar. Eğer adalet ve iyi niyetler var olmakla kalmayıp aynı zamanda ka-

nıtlanabilir, açıkça sergilenir ve dolayısıyla kamu denetimine tabi ve hesap verebilir durumdaysa bu, maksada çok daha uygundur. Ancak burada şuna dikkat etmek gerekir, neticede hükümet işlerine çok sayıda kimsenin katılımı devletin birliğini etkileyecek ve devletin dahili ve harici işlerin sevk ve idaresinde kullandığı güç zayıflayıp yoğunluğunu kaybedecektir. Nitekim cumhuriyet rejimlerinde neredeyse her zaman olan budur.

Dolayısıyla devlet adamlığının en yüksek görevi ve hedefi devletin esas teşkilat yapısı sayesinde bu gereklerin tümünü yerine getirmektir. Ancak işin doğası gereği devlet adamı aynı zamanda halkı olduğu gibi ve ulusal özellikleriyle birlikte göz önünde bulundurmalıdır. Bu onun üzerinde çalışması gereken ham malzemedir ve bu malzemenin muhteviyatı her zaman ortaya konulan eserin bütünlüğü üzerinde büyük bir tesire sahiptir.

Eğer devlet adamlığı sorununu toplumda haksızlık ve adaletsizliği en asgari düzeye indirerek çözerse bu her zaman büyük bir şey olarak kabul edilmelidir. Geride en ufak emaresini bile bırakmaksızın bunları bütünüyle ortadan kaldırmak ancak yaklaşık olarak ulaşılabilecek ideal bir hedeften ibarettir. Bunlar bir alanda ortadan kaldırılsa bir başkasında yeniden filizlenecektir; çünkü haksızlık ve adaletsizlik insan doğasının derinlerine kök salmıştır. (İşin tabiatına uygun olmayan) suni devlet yapılarıyla ve yasama faaliyeti mükemmelleştirilerek bu hedefe ulaşmaya dönük girişimlerde bulunulur; ancak sabit ve değişmez kavramlar münferit durumların tümünü asla tüketmeyeceği ve hiçbir zaman tikel olana tam olarak yaklaştırılamayacağı için bunlar sonuşmaz[21] kalır. Çünkü bu tür kavramlar bir resmin ince gölgeleme tekniğine değil, bir mozaiğin taşlarına benzer. Hatta daha da fazlası, bu konudaki bütün deneyimler tehlikelidir,

21 (: *die Asymptote*, mücanip.)

çünkü uğraştığımız en güç malzeme, yani insan soyudur. Onunla uğraşmak yüksek derecede parlayıcı bir patlayıcı ile uğraşmak kadar tehlikelidir.

Bu bakımdan buhar makinası için güvenlik kapakçığı ne ise devlet aygıtı için de basın özgürlüğü odur. Çünkü onun sayesinde her hoşnutsuzluk sözcüklerle havalandırılıp açığa vurulur ve eğer içinde çok büyük bir cevher yok ise böyle bir şikâyet çok geçmeden kaybolur. Ama eğer var ise o zaman böyle bir havalandırma iyi bir şeydir ve meselenin zamanında bilinmesini ve önleminin alınmasını sağlamıştır. Bu, şikâyetin susturulup bastırılmasından çok daha iyidir, çünkü bu durumda o için için kaynayacak, mayalanacak, yayılıp genişleyecek ve sonunda patlamayla sona erecektir.

Diğer yandan basın özgürlüğü yine de bir zehir tacirliği, gönül ve akıl için zehir ticareti izni olarak görülebilir. Çünkü bilgi ve yargı gücünden yoksun kitlelerin, özellikle de kendileri için kazanç ve faydanın söz konusu olduğu iddiasında isek, kafasına sokulamayacak ne vardır? Ve bir şey bir kimsenin kafasına sokulduğunda onun o uğurda işlemekten geri duracağı gaddarlık ve zorbalık gösterilebilir mi? Dolayısıyla, özellikle şikâyetleri ve hoşnutsuzlukları ele almanın yasal yollarının olduğu durumda, korkarım ki basın özgürlüğünün tehlikeleri faydalarından çok daha fazladır. Fakat her halde böyle bir özgürlüğün şartı imzasız her türlü yazının en kati biçimde yasaklanması olmalıdır.

Genel hatlarıyla ifade edilecek olursa hakkın belli kimyasal tözlerinkine benzer bir yapıya ya da doğaya sahip olduğu söylenebilir. Bunlar saf ve çözünük (mücerret) olarak sergilenemezler, olsa olsa ancak, sözgelimi florin, hatta alkol, prusik asit ve birçok diğerleri gibi, onlar için ancak bir vasıta hizmeti gören ya da onlara zorunlu kıvam ya da yoğunluğu kazandıran başka bir tözün küçük bir karışımıyla sergilenebilirler. Eğer gerçeklik dünyasında ayak basacak bir yer edinecek ve hatta

hükümran olacaksa hak zorunlu olarak küçük bir keyfi güç ve kuvvet ilavesine ihtiyaç duyar, böylece safi ideal ve dolayısıyla esirsi doğasına karşın bu gerçek ve maddi dünyada, Hesiodos'da olduğu gibi, buharlaşıp havaya karışmaksızın müessir olup varlığını sürdürebilir. Doğumla sahip olunulan her türlü hak, tevarüs edilebilir her türlü ayrıcalık, her ulusal din formu ve benzeri birçok şey böyle bir zorunlu kimyasal baz ya da alaşım olarak görülebilir; çünkü hak ancak böyle keyfi biçimde tesis edilmiş sağlam ve gerçek bir temele sahip olduğunda zorlayıcı olabilir ve devamlı olarak uygulanabilir. Böyle bir temel deyiş yerinde ise hakkın δός μοι ποῦ στῶ'u[22] olacaktır.

Linnaeus'un suni ve keyfi biçimde seçilmiş bitki sisteminin yerine, her ne kadar böyle bir sistem akılla uyuşsa ve sık sık bu tür girişimlerde bulunulmuşsa da, doğal bir sistem konulamaz, çünkü başka bir sistem bize suni ve keyfi olanın tanım kesinliğini ve sağlamlığını asla sağlamaz. Benzer şekilde, daha önce sözü edildiği üzere, devlet yapısının üzerine oturduğu suni ve keyfi temelin yerine salt doğal bir temel konulamaz. Doğal bir temel sözü edilmiş olan koşulları ortadan kaldırmayı hedefler: doğumla kazanılmış olanların yerine kişisel meziyetlere dayalı ayrıcalıkları, ulusal dinin yerine akli araştırmanın sonuçlarını ve benzeri şeyleri koymaya çalışır. Dolayısıyla bunlar akla daha uygun olsa da yine de toplumun istikrarını sağlayacak tanım kesinliğinden ve sağlamlığından yoksun olacaktır. Soyut hakkı tecessüm ettiren bir devlet yapısı insani alanın dışında doğa alanı için mükemmel bir şey olurdu. Ama büyük çoğunluk fevkalade bencil, haksız, adaletsiz, düşüncesiz, hilekâr, hatta kimi zaman kötü ruhlu, buna ilave olarak da ziyadesiyle kıt akıllı olduğu için, bundan bir insanda toplanan, kendisi her türlü kanun ve hakkın üzerinde ve bütünüyle sorumsuz olan bir gücün gerekliliği ortaya çıkar.

22 (: Bana bir istinat noktası verin... (Archimedes))

Bu herkesin kendisine boyun eğdiği, daha yüksek türde bir şey olarak görülen bir güç, Tanrının inayetiyle yöneten bir yöneticidir. Uzun erimde insanlar ancak böyle zapt edilebilir ve yönetilebilir.

Diğer taraftan Birleşik Devletler'de böyle bir keyfî temel olmaksızın yönetmeye ve dolayısıyla soyut hakkın saf ve alaşımsız olarak egemenliğini sağlamaya dönük girişimle karşılaşıyoruz. Fakat sonucun cezbedici bir yanı yoktur; çünkü ülkenin bütün maddi zenginliğine karşın burada hâkim tavır ya da zihniyet olarak, kaçınılmaz refakatçisi cehaletle birlikte, alçak bir faydacılıkla karşılaşıyoruz, ki bu ahmak Anglikan bağnazlığının, aptalca önyargının, kaba vahşetin, bunlarla birlikte bir de kadınlara saygı denen budalaca şeyin yolunu hazırlamıştır. Ve bu ülkede daha da kötü şeyler sık sık vukua gelir: Kölelere karşı görülmedik gaddarlıkla birlikte yürüyen korkunç zenci kölelik sistemi, özgür siyahların en insafsız biçimde bastırılıp sindirilmesi, linç kanunu, sık sık meydana gelen ve cezalandırılmayan suikastlar, görülmemiş vahşilikte düellolar, zaman zaman her türlü hak ve hukukun açıktan açığa alaya alınması, kamu borçlarının reddi, bir komşu devlete karşı iğrenç siyasi haydutluk ve takiben zengin topraklarına çapulcu istilalar. En yüksek siyasi otoriteler de bu tür baskın ve yağmaların üzerini ülkede yalan olduğunu herkesin bildiği ve için için güldüğü bahanelerle örtmek zorunda kalmaktadır. Bu yüzden gittikçe serpilip gelişen avam idaresiyle ve sonunda yüksek yerlerde yukarıda zikredilen bütünlüğün reddinin kaçınılmaz olarak kişilerin ahlakında göstereceği tehlikeli etkilerin tümüyle karşılaşıyoruz. Dolayısıyla gezegenin öbür yakasındaki bu (gücü göz ardı ederek salt hakkı esas alan) saf devlet yapısı örneği cumhuriyetlerin lehine pek az şey söyler, fakat onun Meksika, Guatemala, Kolombiya ve Peru'da karşılaşılan taklitleri daha da az şey söyler.

Cumhuriyetin özel ve kendi özüyle çelişen mahzuru, bu yönetim tarzında yetenekli, üstün zekâ sahibi kimse-

lerin yüksek konumlara ulaşmasının ve dolayısıyla doğrudan siyasi nüfuza sahip olmasının krallık yönetiminde olduğundan daha güç olmasının kaçınılmazlığıdır. Çünkü her zaman, her yerde ve bütün koşullarda dar kafalı, kıt akıllı ve bayağı ruhlu kimseler üstün zekâ sahibi insanlara karşı derhal ya da içgüdüsel olarak birleşip ittifak oluştururlar ve onları doğal düşmanları olarak görürler; onları bir araya getirip birbirlerine böylesine sıkı sıkıya kenetleyen şey bu tür insanlardan duydukları ortak korkudur. Şimdi bir cumhuriyet idaresinde çok sayıda bayağı ruhlu kimse kendilerini gölgeleyip önlerine geçmemesi için üstün zekâlı insanları bastırıp saf dışı etmede kolaylıkla başarılı olurlar. Ve herkesin başlangıç itibariyle eşit haklara sahip olduğu iddiasına karşın yeteneksizlerin sayısı diğerlerinden elli kat fazladır. Hâlbuki krallık rejiminde dar kafalıların üstün zekâlılara karşı bu doğal ve evrensel ittifakı tek yanlıdır ve ancak aşağıdan örgütlenebilir; hâlbuki yukarıdan zekâ ve yetenek doğal olarak korunup desteklenir. Çünkü öncelikle kralın kendisi başka herhangi birinin rekabetinden korkmayacak kadar yüksektedir ve yerine sağlam şekilde yerleşmiştir. Sonra kendisi devlete aklından çok iradesiyle hizmet eder; çünkü akıl bunca talep ve iddiaya asla denk olamaz. Dolayısıyla onun her zaman başkalarının aklından yararlanması gerekir; ve çıkarlarının ülkesinin çıkarlarıyla sıkı sıkıya bağlı, onlardan kopanlamaz ve onlarla özdeş olduğunu gördüğünden, doğal olarak en iyilere öncelik verir ve onları himaye eder, çünkü onlar onun en uygun enstrümanıdır, tabi ki onları bulacak yeteneğe sahip olduğu sürece, ki dürüstçe araştırıldığı takdirde bu güç bir şey değildir. Hatta bakanlar bile küçük siyasetçilere kıskançlıkla yaklaşmayacak kadar onların ilerisindedir; ve dolayısıyla benzer sebeplerden ötürü yetenekle-

rinden yararlanmak için seve seve seçkin zekâya sahip kimseleri tek tek seçip işe koyarlar. Dolayısıyla bu şekilde krallık idaresinde akıl her zaman ezeli-ebedi ve amansız düşmanı budalalığa karşı cumhuriyet idaresinde olduğundan daha büyük şansa sahiptir; ve onun kazandığı üstünlük çok büyüktür.

Bununla birlikte genel olarak krallık idaresi ya da monarşik yönetim biçimi neredeyse arılar ve karıncalar, göç halindeki turnalar, gezgin filler, sürü halinde av arayan kurtlar ve diğer hayvanlarla aynı tarzda insan için de doğal yönetim biçimidir. Bunların hepsi uğraştıkları şey ne ise onun başına içlerinden birini geçirirler. Tehlikeyle dolu olan her insani girişim, her askeri harekât, denizdeki her gemi bir önderin buyruğuna boyun eğmelidir; birisi her yerde kılavuz olmalıdır. Hatta canlıların organizması bile *monarkhia* (tek kişinin yönetimi) esasına göre kurulmuştur; tek başına beyin önder ve yöneticidir, ἡγεμονικόν. Her ne kadar yürek, ciğerler ve mide bütünün hayatta kalmasına çok büyük katkıda bulunuyorsa da bu sebepten ötürü bu ayak takımının önder ve yönetici olmasına izin verilemez. Bu münhasıran beyne ait bir iştir ve tek bir merkezi noktadan kaynaklanmalıdır.

Dahası gezegenler sistemine bile *monarkhia* ilkesi egemendir. Diğer yandan cumhuriyet idaresi daha yüksek düşünsel hayata ve dolayısıyla sanatlara ve bilimlere elverişsiz olduğu kadar insan için de gayri tabiidir. Bu yüzden dünyada her yerde, her zaman ister uygar ister vahşi, isterse bu ikisinin arasında bir konumda olsun uluslar tek adam yönetimi altında olmuşlardır.

> Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. εἷς κοίρανος ἔστω,
> Εἷς βασιλεύς.[23]
>
> (*İlyada*, II, 204–5)

23 (: Çokluğun yönetimi iyi bir şey değildir; sadece tek bir yönetici, tek bir kral olmalıdır.)

İnsanda kendisine özgü ve en uygun olan (yönetim biçimine) sevk eden monarşik bir içgüdü olmamış olsaydı, her yerde ve her zaman milyonlarca, hatta yüz milyonlarca insanın tek bir adamın, hatta kimi zaman tek bir kadının ve geçici olarak da bir çocuğun uysal, itaatkâr bendeleri olduğunu görmek mümkün olur muydu? Çünkü bu düşünce sonucu olan bir şey değildir; her yerde tek bir adam kraldır ve kural olarak onun asaleti kalıtsaldır. Deyiş yerinde ise o kendinde bireyselliğe erişen bütün halkın kişileşmiş hali ya da monogramıdır. Bu anlamda o haklı olarak diyebilir: *l'état c'est moi.*[24] Bu sebepten ötürü Shakespeare'in tarihsel oyunlarında, İngiltere ve Fransa kralları bir birine Fransa ve İngiltere diye hitap ederler ve ayrıca Avusturya dükü Avusturya sözcüğünü kullanır (*King John*, III. Perde, I. Sahne) ve onlar deyiş yerinde ise kendilerini milliyetlerinin bedenleşmiş hali olarak görürler.

Bu insan doğasıyla tam olarak uyum içindedir ve bu yüzden kalıtsal monarkh kendisinin ve ailesinin gönencini ülkesininkinden ayıramaz; diğer yandan monarkhın seçimle iş başına geldiği durumlarda, sözgelimi Kilise devletlerinde de büyük ölçüde bu böyledir. Çinliler ancak monarşik yönetim tarzını düşünebilirler; bir cumhuriyetin ne olduğunu anlayamazlar. 1658'de Hollandalı bir elçi heyeti Çin'e gittiğinde Orange prensini kral olarak göstermek zorunda kalmıştı; eğer böyle yapmamış olsalardı Çinliler Hollanda'yı bir bey ya da efendisi olmaksızın yaşayan bir haydut yatağı olarak görme durumunda kalacaklardı. (Bkz., Jean Nieunoff, *L'Ambassade de la compagnie orientale des Provinces unies vers l'Empereur de la Chine*, çeviren Jean le Charpentier, Leiden, 1665, bl. 45.)

Stobaios bir bölüm başlığını şu şekilde adlandırmıştı: ὅτι κάλλιστον ἡ μοναρχία[25] (*Florilegium*, md. 47; C. II,

24 (: Devlet benim.)

25 (: En iyi (yönetim biçimi) olarak monarkhia üzerine.)

s. 256–63), ve orada eski dünyadan *monarkhia*nın üstünlüklerinin açıklandığı en iyi pasajları bir araya toplamıştı. Sözün kısası cumhuriyet idareleri düşünce ürünüdürler, dolayısıyla doğaya aykırı ve sunidirler; bu yüzden bütün dünya tarihinde ancak nadir istisnalar olarak ortaya çıkarlar. Nitekim tarihte küçük Grek, Roma ve Kartaca cumhuriyetleri vardı, bunların hepsi varlıklarını altıda beşi ya da hatta belki de sekizde yedisi *köleler*den teşekkül eden nüfusa borçluydu. Hatta 1840'da Amerika Birleşik Devletlerinde on altı milyon nüfusun üç milyonu kölelerden oluşuyordu. Ayrıca eski dünyada cumhuriyet ile idare edilen devletlerin ömrü monarşilerle karşılaştırıldığında çok kısaydı. Cumhuriyetler genellikle kolay kurulur, ama zor ayakta tutulur; hâlbuki monarşilerde tam tersi doğrudur.

Eğer istenen ütopyacı tasarılarsa sorunun tek çözümünün, akıllı ve soyluların (birlikte yönetimi): en soylu erkeklerle en zeki ve parlak kadınların birleşmesinden meydana gelen bir *nesil yoluyla* ulaşılan hakiki aristokrasi ve gerçek asaletin tiranlığı olduğunu söylerim. Benim *ütopya düşüncem, Platon Cumhuriyeti*m budur.

Meşruti krallar hiç kuşkusuz Epiküros'un tanrılarına benzer: Onlar insanların dünyasında cereyan eden şeylere karışmaz, kendi göklerinde tasasız kaygısız, huzur ve barış içinde bir hayat sürerler. Şimdilerde bunlara pek rağbet edildiğini görüyoruz ve her küçük Alman prensliğinde İngiliz devlet idare sisteminin bir parodisinin kurulduğuna, Lordlar ve Avam Kamarasından Habeas Corpus Act'a ve jüri sistemiyle yargılamaya kadar her şeyin tam tekmil taklit edildiğine tanık oluyoruz. İngiliz karakterinden ve İngilizlerin şartlarından kaynaklanan ve bunların her ikisini de şart koşan bu formlar İngiliz halkı için doğal ve uygundur. Fakat Alman halkı için de fiilen ne kadar

prenslik varsa o kadar dala ayrılmak ve hepsinin üzerinde içeride barışı tesis eden, dışarıda devletin birliğini temsil eden bir imparatora sahip olmak o ölçüde doğaldır. Bunlar Almanlara uygundur, çünkü bunlar Alman karakterinden ve Almanlara özgü koşullardan kaynaklanır. O kanaatteyim ki eğer Almanya İtalya'nın akıbetiyle karşılaşmayacaksa, baş düşmanı birinci Bonaparte tarafından ortadan kaldırılmış olan emperyal aristokrasisi, artık ne kadar mümkünse o ölçüde onarmak zorundadır.[26] Çünkü Alman birliği buna sıkı sıkıya bağlıdır ve bu olmadan birlik her zaman kuşkulu ve sallantıda kalacak, laftan öteye gidemeyecektir. Fakat artık, imparatorun seçiminin ciddi bir iş olduğu Günther Schwarzburg'un döneminde yaşamadığımız için imparatorluk tahtı imparatorun hayatı boyunca münavebeli olarak Avusturya ve Prusya'ya geçmelidir. Her halükârda küçük devletlerin mutlak egemenliği asılsız ve aldatıcıdır. I. Napoleon Almanya için tam da Büyük Otto'nun İtalya için yaptığı şeyi (bkz., *Annotazione alla secchia rapita*) yaptı; yani onu *divide et imperia*[27] ilkesi uyarınca küçük ve bağımsız devletlere böldü.

İngilizler büyük yargı güçlerini eski kurumlarına, ananelerine, adetlerine sıkı sıkıya ve dindarca bağlı kalarak, hatta böyle bir bağlılığı aşırılığa vardırma ve gülünçleştirme pahasına, gösterdiler. Böyle yaptılar, çünkü bunlar boş bir kafanın uydurması düzmece şeyler değil, zaman içinde koşulların gücünden ve yaşam bilgeliğinin kendisinden kaynaklanmışlardı ve bu yüzden bir millet olarak onlara uygun düşüyordu. Öte yanda Alman Fritz kendisini okul öğretmenine bırakmış ve o da tek yapması gerekenin İngilizlerin kuyruklu akşam elbisesini üzerine geçirmek olduğuna kendisini ikna etmiştir. Dolayısıyla ondan bir tane kendisine vermesi için o babasına kaba-

26 (Bu satırların 1870'den önce kaleme alındığını unutmamak gerekir.)
27 (: Böl ve yönet.)

dayılık etmiş ve şimdi acemi tavırları ve biçimsiz yapısıyla onun içinde yeterince gülünç görünmektedir. Ama bu kuyruklu elbise dar gelecek ve içinde kendisini rahatsız edecektir; ve çok geçmeden kendisini jüri önünde yargılanıyor hissedecektir. Bu kurum orta çağın en barbar döneminden, okuma yazma becerisinin bir kimseyi ölüm cezasından kurtardığı Büyük Alfred zamanından kalmadır.*

Bu bütün ceza mahkemelerinin en kötüsüdür, çünkü orada saçları her gün hırsızların, katillerin, hainlerin, alçakların hile ve dolaplarını ortaya çıkararak ağarmış, dolayısıyla görünüşe aldanmayıp işin iç yüzünü bir bakışta sezme becerisini edinmiş bilgi ve görgü sahibi yargıçların yerine ağzı açık terziler ve kunduracılarla karşılaşılacaktır. Bunların kaba, bayağı, tecrübesiz, keskinlikten yoksun akıllarının yardımıyla aldatıcı yalan ve düzenbazlıklar örgüsü içinden hakikati bulup ortaya çıkaracağı umut edilmektedir. Bütün zamanlarını önlerindeki kumaş ve deriyi düşünerek geçiren ve işlerini bitirdikten sonra evde olmaya can atan bu insanlar dikkatlerini uzunca bir süre bir konu üzerine toplamaya alışkın değillerdir. Bunların olasılık ve kesinlik arasındaki farka dair katiyen açık bir fikirleri yoktur; tam tersine bunlar boş kafaları içinde bir tür *calculum probabilium*[28] kurarlar ve kendilerinden emin biçimde onunla başkalarının idam fermanlarını imzalarlar. Samuel Johnson'ın önemli bir meseleyi karara bağlamak için toplanmış bir savaş-mahkemesi hakkında söylediği aynı şey onlar için de geçerlidir. Johnson mahkemeye pek az güven duyuyordu ve üyelerinden birinin bile hayatında bir kere olsun bir saati kendi başına olasılıkları tartarak geçirmediğini söylemişti. (Boswell, *Life of Johnson*, ann. 1780, aetat. 71.)

Alman hukukçular ne Anglo-Sakson krallar ne ilk Norman krallar döneminde *gerçek anlamda* jürinin olduğunu; bunun zaman içinde gelişip eksiklerinin giderildiğini ve şimdi bildiğimiz haliyle ilk kez III. Edward ve IV. Henry dönemleri arasında ortaya çıktığını bildiriyorlar.

28 (: Olasılık hesabı.)

Fakat terzilerin ve kunduracıların gerçekten tarafsız olacağını düşünen var mıdır? *Malugnum vulgus*[29] tarafsız? Tarafgirlik ve önyargı sanki onun hakkında kişisel olarak hiçbir şey bilmeyen, bütünüyle farklı bir dünyada yaşayan, işinin vakarının farkında olan, işini kaybetme endişesi taşımayan yargıçlardan değil de itham edilenle aynı sınıftan insanlardan korkacaktı öyle mi? Fakat şimdi devlete ve onun başına karşı işlenen suçların ve ayrıca basın kanunu ihlallerinin jüri ile yargılanmasını sağlamak gerçekte bir hırsızı bir başka hırsızı yakalamaya koşmaktan farksızdır.

* * *

Her yerde ve her zaman hükümetlerle, kanunlarla ve kamu kurumlarıyla ilgili pek çok hoşnutsuzluk baş göstermiştir, ama büyük ölçüde bunun tek nedeni bizim her zaman insan varoluşuna sıkı sıkıya bağlı olan sefaletin sorumlusu olarak bu kurumları görmeye hazır olmamızdır. Eğer mitoslara müracaat ederek ifade etmek gerekirse Adem'in ve Adem ile birlikte onun bütün soyunun omuzlarına yüklenmiş lanettir bu. Ama bu asılsız vehim hiçbir zaman *Jetzteit*'ın[30] çenebaz halk avcılarının yaptığı gibi böylesine büyük bir yalan ve küstahlıkla konulmamıştır ortaya. Hıristiyanlığın düşmanları olarak onlar elbette iyimserdirler: onlara göre dünya kendi başına bir amaçtır ve dolayısıyla kendi başına, yani doğal oluşumuna göre, hayranlık uyandırıcı biçimde düzenlenmiş olup hakiki bir mutluluk yurdudur. Buna karşılık dünyanın âhını, inleyişini ve devasa boyutlardaki kötülüğü bütünüyle yönetimlere atfederler. Eğer yönetimler görevlerini yerine getirmiş olsalar yeryüzünün bir cennet

29 (: Garazkâr ayaktakımı.)

30 (: Dizinin daha önceki kitaplarından hatırlanacağı üzere, (bkz. *Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine*: "Yazarlık ve Üslup Üzerine" başlıklı bölüm) tabir Schopenhauer'in, Alman dilinin bile isteye imkânlarından mahrum edilmesi yönündeki çabaları alaya alıp hicvetmek amacıyla kasten uydurduğu bir sözcüktür.)

olacağını, bir başka deyişle, herkesin tıka basa karnını doyuracağını, üreyip çoğalacağını, sonunda zahmetsiz tasasız ölüp gideceğini düşünürler. Çünkü onların "kendinde amaç" dedikleri şeyin bir başka ifadesi budur; şatafatlı ifadelerle dillerine dolayıp asla tekrarlamaktan usanmadıkları "insanlığın sonsuz ilerlemesi"nin hedefi budur.

* * *

Eskiden tahtın temel desteği *inanç*tı; bugün bu *itibar*dır.[31] Papanın kendisi inananların güvenini kazanmaktan çok borç vericilerinin kendisine gösterdikleri itibarla ya da duydukları güvenle ilgilenir. Eski zamanlarda insanlar dünyanın günahkârlığından acı duyarlarken şimdi dünyanın borçları karşısında ümitsizliğe düşmektedirler. Nasıl ki eskiden Kıyamet Günü hakkında tahminde buluyorlardıysa şimdi de büyük σεισάχθεια,[32] er geç bir gün vuku bulacak olan devletlerin topyekûn iflası hakkında kehanette bulunmaktadırlar; ne var ki gönül rahatlığı içinde kendilerinin bunu görmeyeceğini umut etmektedirler.

* * *

Ahlaki ve akli olarak *mülkiyet hakkı*nın *doğum hakkı*ndan karşılaştırılamaz derecede daha iyi bir temele sahip olduğu doğrudur. Ancak mülkiyet hakkı doğum hakkına akrabadır ve onun bir parçasıdır; dolayısıyla ilkini tehlikeye atmadan ikincisini ortadan kaldırmak pek mümkün olmayacaktır. Bunun sebebi bir kimsenin sahip olduklarının çoğunun kendisine miras olarak kalmış şeylerden ibaret olmasıdır ve bu yüzden mülkiyet hakkı doğum hakkının bir türüdür; nitekim eskiden soylular sadece kendilerine miras olarak kalmış mülklerin isimlerini taşıyor ve dolayısıyla bununla sadece mülklerini ifade etmiş oluyor-

31 (: *Credito.*)

32 (: Borçların reddi.)

lardı. Şu halde bütün mülk sahipleri birbirlerini kıskanacakları yerde, basiret sahibi olsaydılar, doğum haklarının devamını da savunmaları gerekirdi.

Dolayısıyla soyluluğun varlığı çifte üstünlük sağlar, yani bir yandan mülkiyet hakkının, diğer yandansa kralın doğum (kalıtsal) hakkının savunulmasına katkıda bulunur. Çünkü kral ülkedeki ilk soyludur ve kural olarak bir soyluya mütevazı bir akraba gibi davranır, ne kadar güvenirse güvensin sıradan birisine gösterilenden oldukça farklı bir tutumdur bu. Onun, ataları çoğu durumda ilk bakanlar ve her zaman kendisinin en yakın yardımcıları olanlara daha fazla güven duyması da gayet doğaldır. Dolayısıyla bir soylu, kuşku uyandırıcı her hangi bir şeyin olması durumunda, kralına sadakat ve adanmışlığının güvencesini tekrarlarken haklı olarak ismine başvurur. Bir kimsenin karakteri, okurlarımın bileceği üzere, kesinlikle ona babasından gelir. O nedenle bir kimsenin kimin oğlu olduğuna ilgi duymamak dar kafalılıktır ve gülünç bir şeydir.

* * *

Nadiren karşılaşılan istisnalar dışında bütün kadınlar savurganlığa meyyaldir; dolayısıyla mevcut her servet onların ahmaklığından korunmalıdır; bu serveti kendilerinin kazandığı ender durumlar hariç elbette. Bu sebepten ötürü ben o kanaatteyim ki kadınlar asla tam olarak büyümez ve Hindistan'da olduğu gibi, bu ister bir baba, koca, oğul isterse devlet olsun, her zaman bir erkeğin fiili gözetimi altında olmalıdır. Dolayısıyla kendilerinin kazanmadıkları hiçbir serveti keyfi biçimde dağıtmalarına göz yumulmamalıdır. Diğer yandan bir annenin çocuklarının babalarının mirasından kalan payının seçilmiş mutemedi ve kayyumu olmasına izin vermeyi dahi affedilmez ve tehlikeli bir ahmaklık olarak görüyorum. Çoğu durumda böyle bir kadın çocukların babasının onların geleceğini düşünerek bütün ömrü boyunca kan ter içinde çalışıp di-

dinerek kazandığı her şeyi âşığıyla çarçur edecektir. Kocasının ölümünden sonra evlenip evlenmemesi fark etmez, sonuç her durumda aynı olacaktır.

Homeros bize şu tavsiyede bulunur:

> Οἶσθα γάρ, οἷος θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γυναικός
> Κείνου βούλετι, οἶκον ὀφέλλειν, ὅς κεν ὀπυίοι,
> Παίδων δὲ προτέρων καὶ κουρίδιοιο φίλοιο
> Οὐκέτι μέμνηται τεθνηότος, οὐδὲ μεταλλᾷ[33]
> (*Odysseia*, XV. 20–3.)

Kocasının ölümünden sonra gerçek anne çoğu kez bir üvey anne haline gelir. Ancak genel olarak böyle bir kötü şöhrete sahip olan üvey babalar değil, sadece üvey annelerdir, ki *stiefmütterlich*[34] gibi bir sözcüğün ortaya çıkmasına neden olmuşlardır; halbuki aynı şey babalar için asla söz konusu edilmemiştir. Hatta Herodotos'un zamanında bile (lib., IV, c. 154) üvey annelerin bu şöhreti vardı; ve bunu o zamandan beri korumayı başardılar. Her halükârda bir kadın her zaman bir vasiye ya da gözetmene gereksinim duyar ve bu yüzden asla kendi başına bırakılmamalıdır. Ama genel olarak kocasına düşkün olmayan bir kadın ondan sahip olduğu çocuklara da sevgi duymaz, yani salt içgüdüsel olan ve bu yüzden onun ahlaki niteliklerine maledilemeyecek olan annelik sevgisi geçip gittikten sonra. Dahası ben o kanaatteyim ki bir hukuk mahkemesinde bir kadının tanıklığı, *caeteris paribus*[35] bir erkeğin tanıklığından daha az mu-

33 (: Kadının yüreğinde nasıl bir ruh barınır öğren. O ancak birlikte yaşadığı erkeğin evini zenginleştirecektir. Erkek öldüğünde kadın artık onun çocuklarını ya da gençlik günlerinin yoldaşını düşünmez ve onu arayıp sormaz.)

34 (: Üvey anne, ama aynı zamanda kıskanç, cimri vb. anlamlara da gelir.)

35 (: Diğer şeylerin eşit olması halinde.)

teber olmalıdır, dolayısıyla sözgelimi iki erkek tanık üç hatta dört kadın tanıkla aynı ağırlığa sahip olmalıdır. Çünkü bir bütün olarak alındığında kadın cinsi bir günde erkek cinsinden üç kat daha fazla yalan uydurur ve ayrıca erkek cinsinin takatinin ötesinde olan bir inandırıcılık ve dürüstlük gösterisiyle uydurur. Elbette Müslümanlar öteki doğrultuda çok ileri giderler. Bir zamanlar eğitimli bir genç Türk bana şunları söylemişti: "Biz kadınları tohumun ekildiği toprak olarak görürüz yalnızca; bu yüzden onun dininin bizim için bir önemi yoktur. Din değiştirmesini istemeksizin bir Hıristiyan ile de evlenebiliriz pekâlâ." Ona dervişlerin evlenip evlenmediğini sordum, şu cevabı verdi: "Elbette evlenirler; Peygamber evlenmişti ve onlar ondan daha kutsal olduklarını umut edemezler."

* * *

Dinlenme günleri değil de onun yerine dinlenmeye ayrılmış saatler olsaydı daha iyi olmaz mıydı? Can sıkıcı ve dolayısıyla tehlikeli bir Pazar gününün on altı saatinin on ikisi haftanın bütün günlerine dağıtılmış olsaydı kim bilir ne sağlıklı etkisi olurdu! Pazar günü iki saat her zaman ibadet için yeterli olacaktır ve bundan fazlası ibadet ve hele dini tefekkür için zor ayrılır. Eskilerin haftalık dinlenme günleri yoktu. Ama insanları doğrusunu söylemek gerekirse, bu şekilde elde edilen, günlük iki saati geçmeyen boş vakte alıştırmak ve onları ona buna karışmaktan alıkoymak çok güç olacaktır.

* * *

Sürgün–gezgin Yahudi Ahasuerus bütün Yahudi ırkının kişileşmiş halinden başka bir şey değildir. Kurtarıcıya, Dünyanın Kurtarıcısına karşı ağır günah işlediği için dünyevi hayattan ve onun yükünden asla kurtulamayacak, üstüne üstlük yabancı topraklarda evsiz yurtsuz biteviye dolaşıp duracaktır. İki bin yıl önce ana yurdundan sürülmüş ve o zamandan beri yurtsuz yaşayıp ülke ülke dolaşan küçük Yahudi ırkının göçü ve kaderi tam da budur. Beri yandan bu safsatacı, dalavereci küçük ulusun hiçbir surette karşılaştırılamayacağı, Asurlar, Medler, Persler, Fenikeliler, Mısırlılar, Etrüskler ve diğerleri gibi birçok büyük ve şanlı millet ebedi huzura kavuştu ve bütünüyle dünya sahnesinden kayboldu.

Dolayısıyla bugün bile bu *gens extorris,*[36] milletler arasındaki bu Yurtsuz John yer kürenin üzerinde her yerde karşımıza çıkar, hiçbir yerde yurdunda değil, hiçbir yerde yabancı değildir. Ayrıca o milliyetini görülmedik bir inatçılıkla ileri sürer ve Kenan diyarında bir yabancı olarak yaşamış ama zaman içinde, Tanrının kendisine vaat ettiği gibi (Tekvin 17: 8), bütün ülkenin efendisi olmuş olan İbrahim peygamberi unutmayarak bir kez daha bir ülkeye—ki yoksun olması halinde bir halkın havada sürüklenen bir toptan farkı yoktur—kavuşmak için bir yere ayak basıp kök sal-

36 (: Mülteci ırk.)

mak da ister.* O zamana kadar başka milletlerin sırtında ve onların topraklarında bir asalak olarak yaşar; ama yine de içi kendi milleti için en canlı yurtseverlikle doludur. Bu Yahudilerin birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için ilkesine göre birbirlerine sıkı sıkıya kenetlendikleri çok sıkı biçimde[37] görülür, öyle ki bu yurtseverlik *sine patria* başka herhangi birinin esinleyebileceğinden daha büyük bir coşku ve heyecan esinler. Yahudilerin kalanı Yahudi'nin anavatanıdır; dolayısıyla *pro ara et focis*[38] olduğu gibi onlar için savaşır, mücadele eder; ve yeryüzünde hiçbir topluluk onlar kadar birbirine sıkı sıkıya bağlı değildir.

Buradan onlara herhangi bir ülkenin hükümetinde ya da idaresinde pay vermek istemenin saçma olduğu anlaşılır. Dinleri başından itibaren devletleriyle iç içe ve onunla özdeş olduğundan bu noktada hiçbir surette ana mesele değildir, fakat daha ziyade onları bir arada tutan bağ, *point de rallimenttir*[39] ve sayesinde birbirlerini tanıdıkları sancak ya da alemdir. Bu vaftiz olup din değiştir-

Eski Ahit, Sayılar: 13 vd. ve Tensiye: 2 vd.'da yeryüzünün tedricen iskânı esnasında cereyan eden olayların içinde öğretici bir misalle karşılaşınız. Burada yerlerini yurtlarını terk etmiş olan göçebe kalabalıkların bereketli topraklardan, daha önce oraları iskân edip yerleşmiş halkları nasıl sürüp çıkarmaya çalıştıkları anlatılır. Bu tarzın son örneği Amerika'nın dışarıdan gelen *göçmenlerce iskânı* ya da daha doğru bir ifadeyle fethi, ama aslında Amerikan yerlilerinin sürekli olarak geri çekilmeye zorlanmasıdır. Bunu Avustralya'da da görüyoruz. Yahudilerin Vaat Edilmiş Topraklara yerleşmelerindeki ve Romalıların İtalya'yı iskân etmelerindeki, yani göç eden ve sürekli olarak komşularıyla savaşan ve sonunda onlara boyun eğdiren bir halkın rolü esas itibariyle aynıdır, şu farkla ki Romalılar fetihlerini Yahudilerle karşılaştırılamayacak kadar ileri götürdüler.

37 (Ya da: ... ilkesine göre onları birbirine kenetleyen bu sıkı formda...)

38 (: Ocak ve yurt için.)

39 (: Toplanma noktası.)

miş Yahudi'nin diğer Yahudilerin küçümseme, horlama ve nefretini üzerine çekmemesinde de görülür, oysa diğer bütün dinlerde din değiştirene kimse iyi gözle bakmaz. Tam tersine din değiştiren Yahudi genellikle onların arkadaşları ve yoldaşları, onlar da onun yurttaşları olmaya devam eder, doğaldır ki birkaç ortodoks istisna bu durumun dışındadır. On kişinin hazır olması şart olan düzenli, şaşalı bir Yahudi ibadetinde, Hıristiyan olmuş bir Yahudi, eğer on kişiden biri eksikse, onun yerini alabilir, ama başka bir Hıristiyan böyle bir şeye asla yanaşmaz. Aynı şey diğer dini işler için de geçerlidir. Bu durum eğer Hıristiyanlık gerileyip bütünüyle bir din olmaktan çıkacak olsaydı daha da açık hale gelecekti; çünkü o zaman Yahudiler bu sebepten ötürü ortadan kalkmayacak, ayrı, müstakil ve kendi başlarına bir grup olarak varlıkları sona ermeyecekti.

Dolayısıyla Yahudileri dini bir mezhep ya da fırka olarak görmek fevkalade yüzeysel ve yanlış bir görüştür. Ama bu yanlışı desteklemek için Yahudilik Hıristiyan Kilisesinden alınma bir ifadeyle "Yahudi Amentüsü" çerçevesinde tarif edilirse o zaman bu bile bile yanlış yöne sevk etmek için uydurulmuş ve hiçbir surette kabul edilmemesi gereken esaslı biçimde yanlış bir ifade olur. Tam tersine burada doğru olan tabir "Yahudi Ulusu"dur. Yahudilerin kesinlikle amentüsü yoktur; tektanrıcılık onların milliyetinin ve siyasi yapısının bir parçasıdır ve onlar için bu işin olağan gidişidir. Aslında tektanrıcılık ve Yahudiliğin birbirine çevrilebilir tabirler olduğu gayet açıktır. Yahudi ulusal karakterine atfedilen ve herkesin iyi bildiği kusurların içinde en göze batanı—her ne kadar bu kusur dünyada belki de herhangi müspet bir nitelikten çok daha faydalı olsa da—*verecundia*[40] tabiriyle

40 [: Çekingenlik, mahcubiyet.]

ifade edilen her şeyin şaşırtıcı yokluğudur; bu tür kusurların esas itibariyle maruz kaldıkları uzun ve haksız baskıya bağlanması gerektiği keyfiyeti, doğru, onları mazur gösterir, ama bu kusurları ortadan kaldırmaz. Vaftiz olarak eski efsaneleri, yalan dolan, sahtekârlık ve önyargıları terk edip, kendisine ne şeref ne de üstünlük sağlayan bir topluluktan çıkan (her ne kadar bu sonuncusu nadiren gerçekleşirse de) aklı başında Yahudi'yi, Hıristiyan inancını çok fazla ciddiye almasa bile, takdir etmek gerekir. Nitekim konfirmasyon ayininde *credo*sunu tekrarlayan her genç Hıristiyan'ın durumu böyle değil midir? Hatta onu bu adımı atmaktan da muaf tutup en nazik biçimde bütün bu trajikomik durumlara son vermesini sağlamak için en iyi yol kesinlikle Yahudiler ile Yahudi olmayanlar arasındaki evliliklere izin vermek, hatta bunları teşvik etmektir. Kilise buna karşı çıkmaz, çünkü bu konuda bizzat havarinin buyruğu vardır (I. Kor. 7: 12–16). O zaman yüz yıl içinde geriye bir avuç Yahudi kalacak ve çok geçmeden hortlak def edilecektir. Ahasuerus gömülecek ve seçilmiş kavim yurtlarının nerede olduğunu bilmeyecektir.

Ne var ki böyle bir sonuç eğer Yahudilere tanınan özgürlükler siyasi hakları elde etmelerini, Hıristiyan ülkelerin idare ve hükümetlerinde yer almalarını sağlayacak bir noktaya varırsa boşa çıkacaktır. Çünkü onlar o zaman gerçekten ancak *con amore* Yahudiler olacak ve öyle kalacaklardır. Adalet onların herkesle eşit medeni haklara sahip olmalarını talep eder; fakat onlara devlet yönetiminde söz hakkı tanımak saçmadır. Onlar doğulu yabancı bir ırktır ve hep öyle kalacaklardır ve dolayısıyla her zaman mülteci yabancılar olarak kabul edilmelidirler. Bundan yirmi beş yıl kadar önce İngiliz parlamentosunda Yahudilere eşit hakların tanınması meselesi tar-

tışılırken bir konuşmacı aşağıdaki farazi durumu ortaya atmıştı. Bir İngiliz Yahudi Lizbon'a gelir, orada fevkalade yoksulluk ve sıkıntı içinde olan iki adamla karşılaşır; onlardan sadece birini kurtarmak gücü ve imkânı dahilindedir. Kişisel olarak her ikisi de ona yabancıdır. Ancak onlardan biri bir İngiliz ama bir Hıristiyan, diğeri bir Portekizli fakat bir Yahudi olsa, o kimi kurtarırdı? Zannetmem ki aklı başında bir Hıristiyan ve samimi bir Yahudi sorunun cevabı konusunda herhangi bir kuşku ve tereddüt içinde olsun. Ama bu bize Yahudilere tanınacak haklar konusunda bir ipucu ve işaret sunar.

* * *

Hiçbir işte din pratik ve maddi hayata *yemin*de olduğu kadar doğrudan ve açıktan müdahalede bulunmaz. Bu şekilde bir kimsenin canının ve malının bir başkasının metafizik kanaatlerine bağlı olması yeterince kötüdür. Şimdi, korkulduğu gibi, gelecekte bir tarihte bütün dinler çöküp, bütün inançlar ortadan kalkacak olsaydı o zaman yemin bakımından işler nasıl olurdu acaba? O nedenle her türlü müspet inançtan bağımsız olan, ancak açık kavramlara indirgenmesi gereken ve saf altından fevkalade kutsal bir şey olarak Kilisenin evrensel bağını aşıp geçebilecek yeminin saf ahlaki bir anlamının olup olmadığını araştırmaya değer; her ne kadar bu dini yenimin görkemli ve etkileyici diliyle karşılaştırıldığında bir ölçüde yalın ve serinkanlı bir şey olarak görünebilecekse de.

Yeminin kesin hedefi safi ahlaki bir tarzda insanın çok sık karşılaşılan ikiyüzlülüğüne ve yalancılığına karşı koymaktır. O bunu insana ahlaki yükümlülüğünü canlı bir şekilde hatırlatarak yapar ve hakikati söylemek gerekirse, bu yükümlülük burada ortaya çıkan olağan dışı bir düşünme ile güçlendikten sonra kendisi tarafından kabul edilir. Bu ödev vurgusunun salt ahlaki anlamını, aşkın ve mitoslarla karışık her şeyden bağımsız olacak bir anlamı etiğimle uyum içinde *açık*lamaya çalışacağım.

*"Die Welt als Wille und Vorstellung"*nın birinci cildinin § 62. ve daha ayrıntılı olarak ödüllü denemem *"Über die Grundlage der Moral"*in § 17. paragrafında belli durumlarda bir kimseye yalan söyleme hakkı verildiği yo-

lunda çelişik ama doğru ilkeyi tespit etmiş ve onu ayrıntılı bir açıklama ve temellendirme ile desteklemiştim. Bu durumları şöyle sıralamıştım: (a) başkalarına karşı güç kullanma hakkına sahip olunduğunda ve (b) hiçbir yetki sahibi olunmadığı halde kişiyi, dürüstçe cevap verse de cevaplamayı reddetse de, çıkarlarını tehlikeye atmaya zorlayacak şekilde hazırlanmış sorular yöneltildiğinde. Bu tür durumlarda yalan söylemenin kesinlikle haklı bir yanı olduğu için, kararın insanın beyanına bağlı olduğu önemli meselelerde ve ayrıca yerine getirilmesi büyük önem arz eden taahhütlerde onun öncelikle, bu özel durumda, yukarıda zikredilen durumları kabul etmediğini bildirmesi ve resmen beyanda bulunması; bu yüzden burada kendisine şiddet kullanılmayacağını veya onunla tehdit edilmeyeceğini fakat hakkın hâkim olacağını bilmesi ve kavraması; benzer şekilde kendisine yöneltilen sorunun verilen tam yetki çerçevesinde sorulduğunu kabul etmesi; ve son olarak söz konusu meseleyle ilgili olarak her şeyin mevcut beyanına bağlı olduğunun farkında olması gerekir. Bu açıklama şu anlama gelir: eğer bu şartlar altında bir kimse yalan söylerse o ağır bir haksızlık yapmış olacak ve böyle yaptığının açık biçimde ayırdında olacaktır. Zira şimdi o dürüstlüğüne ve samimiyetine tam itimat edilmiş ve bu durumda kendisine tam yetki—ki o bu yetkiyi isterse adaletli davranmak isterse haksızlık yapmak için kullanabilir—verilmiş birinin konumundadır. Şimdi eğer o yalan söylerse, tam ve özgür yetkiye sahipken bunu en soğukkanlı düşünüp taşınmayla haksızlık yapmak amacıyla kullanan biri olduğunun açık biçimde bilincindedir. Yeminli yalan ya da yalan yere yemin etme ona kendisiyle ilgili bu tanıklığı sağlar.

Şimdi buna ilave olarak öyle koşullar vardır ki, her insan öyle ya da böyle bir tür metafiziğe gereksinim duy-

duğundan herkes belli belirsiz de olsa dünyanın safi maddi değil, ama aynı zamanda ve bir biçimde metafizik bir anlam taşıdığı ve ayrıca böyle bir anlam karşısında bireysel davranışımızın safi ahlaki veçhesine uygun olarak, tecrübî plandaki etkisi sayesinde sahip olduklarından tamamen farklı ve çok daha önemli sonuçlara sahip olduğu kanaatini taşır. Burada okurlarıma "*Über die Grundlage der Moral*"in § 21. paragrafını salık veririm ve buna şu kadarını eklemek isterim ki kendi davranışının tecrübi plandaki anlamının dışında başka bir anlamının olmadığını ileri süren kimse bir iç çatışma hissetmeksizin ve kendi kendine sınırlama getirmeksizin asla böyle bir beyanda bulunmayacaktır. Bir kimseyi yemine davet etmek şimdi onu açıkça öyle bir konuma yerleştirir ki, o bu kapasiteyle aldığı kararların kendi için fevkalade öneminin bilincinde olup kendisini bu anlamda salt ahlaki bir varlık olarak görmek zorundadır. Bu suretle onunla ilgili diğer bütün değerlendirmeler şimdi büsbütün ortadan kaybolunceya kadar gittikçe önemini yitirecektir. Bu şekilde ortaya çıkan varoluşumuza dair metafizik ve aynı zamanda ahlaki bir anlam ile ilgili kanaatin, ancak sönük biçimde hissedilmesinin ya da her türlü mitos ve mesele büründürülüp canlandırılmasının ya da olmadı felsefi düşüncenin berraklığına kavuşturulmasının bir önemi yoktur. Ayrıca buradan yeminin şeklinin şu ya da bu mitolojik bağlantıyı ifade etmesinin, ona telmihte bulunmasının ya da Fransa'da yaygın olan *je le jure*[41] gibi bütünüyle soyut olmasının sorun teşkil etmediği de yine kendiliğinden anlaşılır. Yeminin şekli yemin eden kişinin düşünsel gelişim derecesine uygun olarak seçilmelidir, nasıl ki şimdi hangi inanca sahipse ona göre seçiliyorsa. Eğer bu mesele bu şekilde düşünülürse hiçbir dine inanmayan kimsenin bile pekâlâ yemin etmesine izin verilebilir.

41 [: Yemin ederim ki.]